

ԵՍՆ
ՅԷԼԵՍՆ

3704

ԿԱՅՄԵՐ

Иллюстрация Г. Г. Г.

491-99-8
 Խ-49

ԿՈՊ. Երուզ արտփոխած հրատարակարիս Գ. ՏԱՐԻ

Ս. Է՛ՐՍՍ.Ն.ԳՐԱԳՈՒ,
 րան Յ. Գ. Սանոյանցի
 1914

2011

Ք. ԽՉՄԱԼԵԱՆ

Գ. ՄԻՔԱՅԷԼԵԱՆ

491.99-8

Խ-49

Կ Ա Յ Ժ Ե Ր

ՉՈՐՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

Գ Ի Ն Ը 7 0 4 0 Պ

Չորրորդ տարայ դասագիրք հայ եկեղեցական-ժխական դպրոցների չորրորդ բաժնի
և
Պետական դպրոցների համապատասխան դասարանների համար:

Նրորդ բարեփոխած հրատարակութիւն:

Մեք ինճնուրոյն նկարների, ինչպէս եւ փոխադրած յօդածների արձայութեան իրաւունքը վերապահուած է:

ԱԼԷՔՍԱՆԴՐԱՊՈՒ
Տ.գարան Յ. Գ Սահեյեանցի
1914

4
10

Պ Ե Թ Ե Թ Ե Թ

Կ Կ Կ Կ Կ Կ Կ

113488 - ԱԸ

36750 62

51

ՉՈՐՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ԱՌԱՋԻՆ ԲԱԺԻՆ

ԴՊՐՈՑԱԿԱՆ ԵՒ ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ԿԵԱՆՔ

(ՉՐՈՑՑՆԵՐ, ԱԻԱՆԴՈՒԹԻՒՆՆԵՐ, ԱՌԱՍՊԵՆՆԵՐ)

1. ԱՌԱՋԻՆ ԴԱՍ

է. Դ. Ամիրջիս.

Դպրոցի առաջին օրն է: Երազի պէս անցան գիւղում ար-
ձակուրդի երեք ամիսները: Մայրս այս առաւօտ տարրական
դպրոցը տարաւ ինձ՝ երրորդ դասարանը մտցնելու համար.
մտքերս դեռ ամարանոցի հետ էին և ես ակամայ էի գնում
մօրս յետևից: Երեխաներն աղմկում ու վազվզում էին փողոց-
ներում: Ծնողները լցւել էին երկու զրավաձառի խանութ-
ները և պայուսակներ, թղթակալներ, տետրակներ էին գնում:
Դպրոցի դռանը այնքան բազմութիւն էր հաւաքւած, որ սպա-
սաւորները հագիւ էին մուտքը պահպանում: Դռան մօտ մի

մարդ ուսիս գիպչելով կանգնեցրեց ինձ. դա երկրորդ դասարանի միշտ գլարթ, շիկագոյն ու գանգրահեր վարժապետս էր:

— Ուրեմն, Հենրիկօ, մենք բոլորովին բաժանուում ենք իրարուց:

Ես այդ լաւ գիտէի, բայց և այնպէս տխրեցի: Հազիւ հազ ներս-Պտանք: Տիկիններ, բանւորներ, մեծաւորներ, աղախիններ՝ ամենքն էլ մի մի սղայ ու խնդրագիր բռնած, լցւել էին նախասենեակն ու սանդուխները. մտնողը կը կարծէր, թէ թատրոն է եկել:

Առաջին դասարանի վարժուհիս իր դասատան դռնից ողջունեց ինձ և ասաց. — Հենրիկօ, այս տարի դու վերին յարկը կ'երթաս. էլ չեմ տեսնիլ այս տեղով անցկենալդ: — Այս ասելով՝ նա տխրութեամբ ինձ նայեց:

Վշտագին կանայք շրջապատել էին տեսչին, որովհետև իրանց որդոց համար արձակ տեղ չէր մնացել:

Աշակերտներից ոմանք մեծացել էին, միւսները գիրացել: Առաջին բաժանմունքի տղաները չէին ուզում դասարան մտնել, փոքրիկ իշուկների պէս կամակորում էին. ստիպւած էին բռնի ներս տանել նրանց: Մի քանիսը նստարանների վրայից փախչում էին, միւսները՝ տեսնելով ծնողների հեռանալը, լաց էին լինում: Ծնողներն էլ ստիպւած էին վերադառնալ, մխիթարել նրանց կամ տուն տանել: Ժամը տասին արդէն ամենքս հաւաքւած էինք — յիսուն և չորս տղայ, որոնցից միայն տասն և հինգը իմ նախկին ընկերներս էին:

Գլորոցը շատ փոքր ու տխուր երևաց ինձ. յիշեցի անտանը, լեռները, ամառը: Յիշեցի և երկրորդ դասարանի բարեսիրտ վարժապետիս, որ միշտ հեռներս ծիծաղում էր: Նա փոքրահասակ էր և կարծես մեր ընկերը լինէր: Յաւում էի, որ այլ ևս տեսնելու չեմ դասարանում նրա քրքրւած շէգ մագերը: Մեր նոր վարժապետը բարձրահասակ է, անմօրուս, երկար ու գորշ մագերով, ճակատի վրայ մի ուղղաձև խորշ ունի, ձայնը զօրեղ է:

Ահա և առաջին օրը: Դեռ ի՛նն ամիս կայ: Քանի ամսական ընդմեջներ, սրբան աշխատանք: Փափագում էի շու-

տով մօրս տեսնել: Նա սպասում էր ինձ մուտքի մօտ, ես վազեցի նրա ձեռքը համբուրելու:

Ուրախ գլարթ տուն գնացի: Սակայն չը կայ այլ ևս իմ առաջին վարժապետը, չը կայ նրա բարի ու քաղցր ժպիտը, և դպրոցն առաջւայ պէս գեղեցիկ չէ թւում ինձ:

2. Ե Ն Գ Ր Ը Գ Է Տ

Սիրովուլեա

Յ. Յովնանիսեան.

Երբէք մէկին չեմ նախանձում

Ես աշխարհիս երեսին,

Միայն, գրագէտ դուք պարոններ,

Նախանձում եմ ձեր բաղդին:

Ախ, գթացէք գեղջուկ որբիս,

Մի լաւութիւն միայն արէք —

Տւէք մի թերթ ինձ ճերմակ թուղթ,

Մի փետուրէ գրիչ տւէք,

Եւ ինձ գրել սովորեցրէք,

Սովորեցրէք լաւ, շուտով,

Որ գրիչս կայծակից էլ

Արագ թռչէ գրելով.

Որ պատմելով թղթի վրայ

Ես ձեզ ցոյց տամ ամեն բան —

Մեր աշխատանք, մեր չարչարանք

Ու մեր խաչը վկայութեան...

Կը յայտնէի, ինչ ցնորքներ,

Ի՛նչ մտքեր կան իմ գլխում,

Մի ողջ աշխարհ ցոյց կը տայի

Ես աննման պատկերում...

Բայց այժմ անհետ չքանում են

Բոլոր իմ քաղցր երազներ.

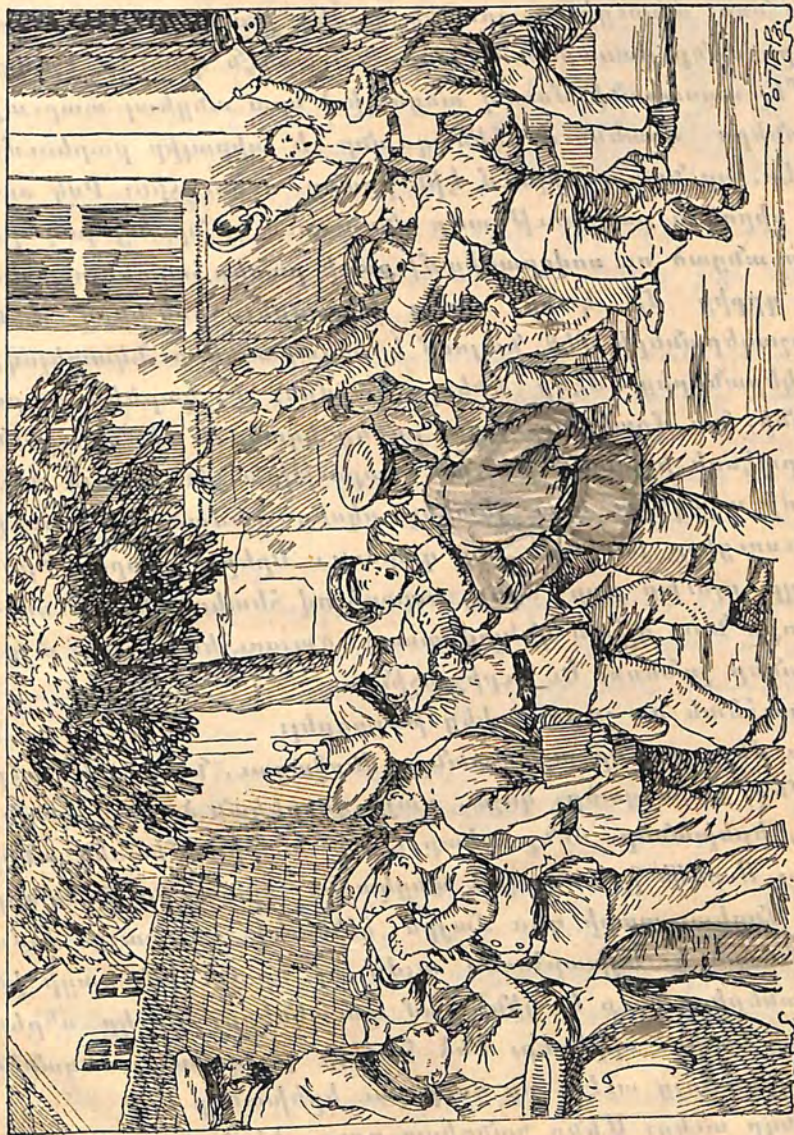
Ես անգրագէտ, ես անուս եմ...

Սովորեցրէք պարոններ:

Կը գրէի, ինչպէս ամառն

Արշալոյսն է փայլփլում.

Եւ քարերին զարնւելով
 Կայտառ շուրն է խոխոջում.
 Ի՞նչպէս արտում ցորենի հետ
 Զրոյց է անում մեղմ բամին,
 Եւ աղօթքի հրաւիրում
 Փոքրիկ զանգը մեր ժամին.
 Ես աղօթել կամենում եմ,
 Ի այց չըպիտեմ աղօթքներ –
 Ես անգրագէտ, ես անուս եմ...
 Սովորեցրէք, պարօններ:
 Շատ լաւ բան է գիր իմանալ:
 Գրագէտ է վաշխառուն,
 Գրագէտ են դատարանի
 Ծառայողներն անկշտում.
 Եռանդով էլ նրանք գրում են,
 Նրանցն է դրախտն աշխարհի,
 Իսկ այդ գրելն ի՞նչ փոյթ՝ որ խեղճ
 Մարդու հոգին պիտ հանի...
 Շուտով, շուտով գրիչ տւէք,
 Սովորեցրէք գործ ածել,
 Կամ իմ գրել ազգիս համար,
 Նրա համար աշխատել.
 Եւ ես նրան կըպաշտպանեմ
 Զարսզործից, յիմարից,
 Կարտազրեմ աւետարանն
 Ես բոլորը սկզբից...
 Ա՛յ դու, սագ իմ ճերմակ թիկի,
 Քեզ տւել եմ կերակուր,
 Քեզ սիրել եմ – փոխարէնը
 Թւիցդ ինձ մի գրիչ տո՛ւր.
 Սիրուն դու սագ, տո՛ւր, խնդրում եմ
 Ինձ թուչելու գոյգ թւեր,
 Ուր ամենքը գրագէտ են...
 Սովորեցրէք, պարօններ:

3. ՄԵՐ ՆՈՐ ՈՒՍՈՒՑԻՉԸ

Է. Դ. Ամրիչիս.

Մեր նոր ուսուցիչը առաջին դասից յետոյ ինձ ևս դուր եկաւ: Երբ մենք դասարան մտանք, նա արդէն գրաւել էր իր տեղը: Մեր դասարանի մօտով անցնելիս՝ նրա անցեալ տարւայ աշակերտները մօտենում էին դռանը և սիրալիբ բարևում. երևում էր, որ նրանք սիրում էին իրանց ուսուցչին: Իսկ ուսուցիչը սիրով և քաղցրութեամբ ընդունում էր նրանց բարևը:

Մեր անցած ու սովորածից մի քանի բաներ հարցնելուց յետոյ, նա գրքից մի կտոր սկսեց թելադրել, իսկ ինքը ման գալով աշակերտների մէջ՝ նայում էր տեսրակները: Նկատելով, որ աշակերտներից մէկի երեսը կարմրել է, կարծես դուրս տւած լինի, նա մօտեցաւ նրան, բռնեց կզակը և ձեռքը գլխին դրեց, որպէսզի իմանայ, թէ նա տաքութիւն չունի: Այդ ժամանակ մի աշակերտ նրա յետևից սկսեց ծամածուծութիւններ անել: Ուսուցիչը յանկարծ յետ դարձաւ: Երեխան արագ նրստեց տեղը, գլուխը քարշ ձգեց, սպասելով հետևանքին: Ուսուցիչը ձեռքը նրա գլխին դնելով ասաց. «այսուհետև այլևս այդպիսի բաներ չանես»: Եւ ուրիշ ոչինչ:

Այսուհետև նա շարունակեց թելադրել:

Երբ մեր գրաւոր աշխատանքը վերջացաւ, նա լռութեամբ նայեց մեզ, ապա ցածր, կոշտ, բայց դուրեկան ձայնով ասաց. «լսեցէք, երեխաներ. մենք պէտք է ողջ տարին միասին անցկացնենք: Ուրեմն ջանանք լաւ անցկացնել նրան: Ես ընտանիք չունիմ: Անցեալ տարի դեռ մայրս կենդանի էր, բայց այժմ արդէն մեռած է: Աշխարհումս այժմ ոչ ոք չունիմ, բացի իմ աշակերտներից: Դուք կը լինէք իմ գաւակները: Ես կը ս'ընեմ ձեզ, դուք ևս ինձ սիրեցէք: Ինձ հաճելի չէ պատժել ձեզանից որևէ մէկին: Յոյց տւէք, որ դուք լաւ երեխաներ էք:

Չանգը տւեց: Մենք հանգիստ դուրս եկանք դասարանից: Ծամածուծութիւն անող աշակերտը մօտեցաւ ուսուցչին և դողդոջուն ձայնով ասաց. «պարոն ուսուցիչ, ներեցէք ինձ»:

Ուսուցիչը համբուրեց նրա ձախառը և ասաց. «գնա որդեակս, խաղ արա»:

4. ՆԱԲԷԿԻ ՆԺՈՅԳԸ

Արաբ Նաբէկը մի այնպիսի հազազիւտ և գեղեցիկ նժոյգ անէր, որ ամենքը նախանձում էին նրա տիրոջը: Մի արաբ ուրիշ ցեղից, անունը Դագեր, կամենում էր ձեռք բերել այդ նժոյգը: Իզուր էր նա առաջարկում Նաբէկին նժոյգի փոխարէն անհամար ուղտեր և անթիւ գանձեր: Նաբէկը ոչ մի կերպ չէր համաձայնում տալ իր սիրելի նժոյգը:

Այն ժամանակ Դագերը խորամանկութիւն բանեցրեց: Մի օր նա իր երեսը խոտի հիւթով ներկեց, ցնցոտիներ հագաւ, վիզն ու սոները փաթաթեց իրրև մի ցաւազար մուրացկան ու գնաց նստեց մեծ ճանապարհի վրայ, որտեղից պիտի անցնէր Նաբէկը: Երբ Նաբէկը մօտեցաւ Դագերին, Դագերն ասաց կեղծ, նւաղած ձայնով.

— Ես մի աղքատ օտարական եմ: Երեք օր է, որ այստեղ նստած եմ ու չեմ կարող տեղիցս շարժւել, որպէսզի գնամ մի կտոր հաց ճարեմ: Յաւից մեռնում եմ, օգնիր ինձ, Աստուած քո վարձը չի մոռանայ:

Նաբէկը առաջարկեց ծպտեալ աղքատին նստել իր ձիու քամակին և միասին գնալ իրանց տուն: Բայց խաբեբան պատասխանեց:

— Ես չեմ կարող ոտքի կանգնել, ուժ չունիմ:

Գթասիրտ Նաբէկը ձիուց վայր թռաւ, մօտեցրեց ձին Դագերին և մեծ դժւարութեամբ նստեցրեց նրան: Երբ Դագերը իրան թամբի վրայ զգաց, նա զարկեց նժոյգին սասանդակներով և առաջ սլացաւ, ասելով.

Այս ես եմ, Դագերը. ահա վերցնում եմ նժոյգդ և տանում եմ իմ տունը:

Նաբէկը յետևից կանչեց, որ գոնէ իր մի խօսքը լսէ:

Դագերը համոզւած էր, որ ոչ ոք իրան չի հասնի, ուստի շուռ տւեց ձիու գլուխն ու կանգ առաւ, միայն թէ Նաբէկից բաւականին հեռու, որովհետև նրա ձեռքին նիզակ կար:

Եւ Նաբէկն ասաց.

— Դու խլեցիր իմ նժոյգս, եթէ այդպէս էր Ալլահի կամքը, բարի վայելես. բայց միայն մի բանի մասին եմ ես քեզ աղաչում, — խոստացիր ոչ ոքի չասել, թէ ինչ հնարքով տիրացար ձիուս:

— Ինչո՞ւ, — հարցրեց Դագերը:

— Նրա համար, — շարունակեց Նաբէկը — որ մի ուրիշ մարդ կարիքի ժամանակ կարող է օգնութիւն խնդրել, և կըկարծեն՝ թէ խաբոււմ է: Ես այն ժամանակ պատճառ կըլինիմ, որ մարդիկ այլևս միմեանց ոչ մի բարութիւն չանեն, որովհետև ամենքն էլ կըվախենան ինձ պէս խաբւելուց:

Դագերը այս խօսքերից ապշած՝ մտածմունքի մէջ ընկաւ. յետոյ նա իջաւ ձիուց և ասաց.

— Ես մոլորեցի, որովհետև նախանձը կուրացրել էր ինձ. դու ինձ ճշմարտութեան ճանապարհը ցոյց տուիր: Ներքի ինձ:

Եւ նա գրկեց Նաբէկին ու վերադարձրեց նրան նժոյգը:

Սրանից յետոյ Դագերը ճանապարհ ձգեց Նաբէկին մինչև նրա վրանը, մնաց նրա մօտ երեք օր և եղբայրացաւ նրա հետ:

Արասք Նաբէկը մի այնպիսի հալւազիւր և գիւղիցիկ
նժոյգ ունէր, որ ամբողջ նախանշու՞ էին նրա փրկողը:
մի արասք ուրիշ գիւղացի, անունը Դագերը կամփնու՞մ
էր չիտի բերել այդ նժոյգը: Ինչուր էր նա առաւ-
զարկու՞մ Նաբէկին նժոյգը փոխարէն անծանօթ ուղ-
տի և անտիւր գանձի: Նաբէկը ոչ մի կերպով չէր
համարձայնու՞մ փայ իւր փրկիչ նժոյգը:

5. Ք Ո Ի Ն

Ա. Խաճակեան.

Գիշերն եկաւ, աստղունքն ելան,
Լուսնեակն անուշ ցոլցըլաց.
Ծաղկունքն ամեն նոր քուն մըտան,
Ամպի ցողով, լուսնի շողով
Հարհանդ-մարմանդ քուն մըտան:
Դուք էլ քընէք, ոսկի աստղեր,
Վարդ ու բլբուլ, քուն եղէք,
Օրօր-հովեր, շորօր-հովեր,
Անուշ-անուշ քուն եղէք:

6. ԿՈՅՐ ՄԱՆՈՒԿՆԵՐ

Է. Դ. Ամիչիս.

Կոյր: Ոչ երկինքը տեսնել, ոչ արևը, ոչ հօրը, ոչ մօրը,
և ոչ մի բան ամբողջ աշխարհում: Յաւիտենական խաւար,
ինչպէս գերեզմանում: Հապա փորձեցէք աչքերդ փակել և երե-
ւակայել, որ յաւիտեան այդպէս պիտի մնաք: Սոսկալի, գար-
հուրելի բան. ձեզ այնպէս կըթուայ, թէ դրան անկարելի է
համբերել, թէ խելքներդ կըթոցնէք կամ կըմեռնէք... Եւ սա-
կայն... թշուա մանուկներ. երբ առաջին անգամ մտնում էք
կոյրերի դպրոցը դասամիջոցին, լսում էք նրանց ջուրթակ ածե-
լը, սրինգ նւագելը, բարձր-բարձր խօսելը, ծիծաղելը, ազատ-
ազատ մանգալը, — մտքերովդ անգամ չի անցնի, թէ նրանք
թշուառներ են: Այնտեղ կան տասն և վեց, տասն և ութ տա-
րեկան երիտասարդներ ուրախ, զօրեղ, կարծես թէ բոլորովին
հաշուած են իրանց կուրութեան հետ: Սակայն նրանց դէմքե-
րի արտայայտութիւնը լուրջ է, հպարտ, — իսկոյն տեսնում էք,
որ շատ չարչարանք, շատ վիշտ պիտի կրած լինեն, մինչև որ
ընդմիշտ հաշուել են իրանց դառն դժբաղդութեան հետ: Պա-
տահում են և ուրիշ դէմքեր՝ դուռնատ, խոնարհ, հեղ, տխրա-
մած...

Ոմանք գրկել են աչքի լոյսից մի քանի օրում, ուրիշները տանջւել են ամբողջ տարիներ, շատերն էլ կուրացել են սարսափելի վիրահատութեան պատճառով... վերջապէս կան և այնպիսիները, որոնք կոյր են ծնւել... ծնւել են անլոյս գիշերւայ մէջ. մտել են աշխարհ, իբրև մի գերեզման, և չըզիտեն - ի՞նչ ասել է մարդու պատկեր: Երևակայեցէք, թէ որքան հոգեկան ցաւ են քաշել նրանք և դեռ քաշում են, զգալով առողջների և իրանց մէջ եղած տարբերութիւնը: Մեր սրմեղքերի համար է այս տարբերութիւնը, հարցնում են նրանք:

Կոյրերը սովորում են գրել-կարդալ և հաշւել: Յատուկ նրանց համար տպւած գրքեր կան, ուռուցիկ տառերով: Կոյրերն այդ տառերի վրայ ման ածելով մատները, որոշում և արտասանում են բառերը: Խեղճերը սահուն են կարդում, բայց և շատ կարմրում են մի սխալ կարգալիս: Գրում են առանց թանաքի՝ հաստ ու կոպիտ թղթի վրայ մի բարակ երկաթէ ձողով, որ հետքեր է թողնում թղթի վրայ: Թղթի հակառակ կողմը դուրս են գալիս ուռուցիկ տառեր, և կոյրը, մատները նրանց վրայ ման ածելով՝ կարող է կարդալ իր կամ ուրիշների գրածը: Այսպէս նրանք գրում են շարադրութիւններ, նամակներ և թւաբանական խնդիրներ: Մտաւոր հաշիւները կատարում են վերին աստիճանի արագ ու թեթև՝ առանց ցըրւելու իրանց միտքը որևէ ուրիշ բանի վրայ:

Կոյրերը չափազանց սիրում են լսել ուրիշների ընթերցումը: Արժէ ականջ դնել նրանց դատողութիւններին մի կարգացւած նիւթի մասին: Նրանք ճանաչում են ուսուցչին քայլւածքից, ձայնի հնչիւնից. նկատում են նրա ոգու տրամադրութիւնը: Նրանք սիրում են, որ վարժապետը իրենց քաջալերելիս շոյէ, շօշափէ ձեռքերը. իրանք էլ շնորհակալութիւն յայտնելիս բռնում են վարժապետի ձեռքը: Պատահած չէ, որ կոյրերը սիրեն մէկին ու յետոյ ատեն. բարեկամութիւնը նրանց սփոփանքն է: Նրանք վերին աստիճանի արդարամիտ են և պարզ ու ճիշտ որոշում են չարն ու բարին: Ոչ ոք այնքան չէ ոգևորւում որևէ վսեմ գործի պատմութիւնով, որքան կոյրերը:

Կոյրերն երաժշտութեան ջերմ սիրահար են: Երաժշտութիւնը նրանց բերկրանքն է, կեանքն է: Մինչև անգամ երե-

խաները պատրաստ են մի քանի ժամ անշարժ կանգնել երաժշտութիւն լսելու համար: Ածելը հեշտ են սովորում և ածում են աշխուժով: Եթէ վարժապետը մէկին ասէ, թէ նա նւագածութեան շնորհք չունի, շատ կըտխրի, բայց և այնպէս կըշարունակէ մեծ կռանդով սովորել:

7. ՓՈՂՈՅԻ ՏՂԱՆ

Աղս-Նեղրի

Յ. Յակոբեան

Տեսնում եմ յաճախ, ինչպէս մարդաշատ լայն փողոցներով

թրև է գալիս փողոցի տղան ամբողջ օրերով,
Սոված, կիսամերկ, արհամարհելով իր սև վիճակը,
Չէ խորշում կեղտից, ոչ գողութիւնից մանուկ հասակը:

Ո՛վ գիտէ, գուցէ նրա ծնողներն ընկած են բանտում,
Կամ գործարանում քրտինք թափելով հաց են աշխատում
Միակ պարապը ինքն է որ կայ, ապրում է ազատ
Փողոցի տղան, որպէս ամբոխի որդին հարազատ:

Քարեր է նետում անցուղարձ անող անասուններին,
Նրանց տանջանքով հրճուած է սրտանց մանուկ վայրենին.
Ու մի վայրկեանում սոսկաց իմ հոգին, երբ միտս բերի
Սրա պէս անխնամ մանկանց վիճակը անթիւ որբերի:

Են խղճում էի փողոցը նետւած անխնամ մանկանց,
Արդեօք, իմանամ, թշւառ մանուկներ, փողոցում ծնւած,
Ի՞նչ է սպասում ձեզ ապագայում, որպիսի՞ վիճակ,
Աշխատող մեղսւ, թէ՞ բոռ կըմնաք, երբ առնէք հասակ:

Չարատանջ, հիւժող բուժարաններն են գուցէ ձեզ
կանչում,
Կամ տաժանակիր սև աշխատանքը հեռւից սպասում...
Ա՛խ, ինչպէս ցաւում, ինչպէս տանջւում է հոգիս ձեզ
համար,
Ա՛յ անատեն, անաէր մանուկ թռչնիկներ, փոքրիկներ
կայտառ:

Ես արտասուում եմ, մաշուում եմ անվերջ ձեր դառն
վիճակով,
Մօր պէս փայփայել, տաքացնել ուղուում եմ ձեզ իմ ջերմ
կրծքով.
Ա՛խ, ես էլ ձեզ պէս մանուկ հասակուում տարել եմ զըր-
կանք,
Լսել անէծքը սնգոււթ վիճակի, կրել բիւր տանջանք...

8. ԱՆՁՆԱԶՈՅ ԸՆԿԵՐ

Քաղաքի մի հսկայական շինութեան բարձրունքների վրայ
կանգնած էին երկու քարտաշ. նրանցից մէկը ծեր էր, իսկ
միւսը երիտասարդ: Ներքեր, նրանց ոտքերի տակ, աղմկուում
էր մեծ քաղաքը, իսկ նրանց շուրջը փշոււմ, վայոււմ էր սառն
քամին:

Քարտաշները սիրով աշխատոււմ էին, ուշադրութիւն չը-
դարձնելով ցրտին ու մոնչոյ քամոււն: Քամին հեռոցհեռէ սաստ-
կանոււմ էր: Վերելակները երերոււմ էին: Յանկարծ քամոււ մի
ուժգին հոսանք միմեանցից բաժանեց վերելակների կապերը,
և նրանք զըղըրդալով ցած թափւեցան: Անվաս մնաց միայն
մի տախտակ գերանակալի հետ: Քարտաշները մի հնարքով կա-
րողացան բռնել այդ տախտակից և այդպէս կախւած մնացին
բարձրոււմ օդի մէջ:

Քամին մոնչում էր աւելի ուժգին, տախտակը ճարճատոււմ
և կորանոււմ էր մարդկանց ծանրութիւնից: Այն ժամանակ
երիտասարդ քարտաշն ասաց ծերին.

Երեւի մեր վերջը հասել է: Մինչև մարդկանց օգնութեան
հասնիլը մենք չենք կարող կախւած մնալ այս տախտակից.
դուցէ մեզանից մէկը կարողանայ, բայց երկուսով անկարելի է
այդ, որովհետև տախտակը շուտով կըկոտրւի:

— Տէր Աստուած, — հառաչեց ծերը, — ի՞նչ կըլինի իմ երե-
խաների վիճակը, եթէ ես մեռնեմ:

— Երեխաներ շատ ունիս:

— Հինգ հատ:

— Իսկ ես մենակ եմ և ոչինչ ու ոչ ոքի չեմ կորցնիլ, եթէ
մեռնեմ: Հարց էլ չի կարող լինել, թէ մեզանից որը պէտք է
մեռնի: Մնաս բարև, ընկեր:

Եւ երիտասարդ քարտաշն զգուշութեամբ բաց թողեց
տախտակն ու թռաւ դէպի ցած: Նրա մարմինն ուժգին թա-
փով դիպաւ սալաշատակին ու ջարդ ու փշուր եղաւ:

Իսկ ծերունին, ընտանիքի հայրը, ողջ և անվաս մնաց և
իր ամբողջ կեանքոււմ երախտագիտութեան արցունքներն աչ-
քերին՝ յիշոււմ էր իր անձնագոհ ընկերոջը:

9. ԻՆՉՈ՞Վ Է ԵՐՉԱՆԻԿ ԼԻՆՈՒՄ ՄԱՐԴ

(Հնդկական զրոյց)

Հ. Առաքելեան

1

Հարաւային Հնդկաստանոււմ ապրոււմ էր մի մեծատուն:
Նա այնքան հարուստ էր, որ նրա միայն պալատը արժէր հա-
րիւր հազար ոսկի: Այն պալատն ամբողջապէս շինւած էր սև
մարմարիոնից, նրա ներքնատան նկուղների մէջ ամբարւած
զանձերի արժէքը մարդկային երեւակայութիւնից բարձր էր:

Մէկ անգամ այդ մեծատունը կանչեց իր երեք որդիներ-
րին և ասաց.

— Զաւակներս... Աշխարհումս ինձանից էլ հարուստ չըկայ,
և որպէսզի հարստութիւնս մաս-մաս չըլինի, որոշել եմ ձեզ-
նից մէկին ինձ ժառանգ նշանակել: Ահա ձեզ երեք փողոսկրեայ
արկղներ: Նրանց ամեն մէկոււմ տասը հազարական ոսկի կայ:
Վեր առէք այդ ոսկիները և երեք տարով հեռացէք, որտեղ
կամենաք: Ես որոշել եմ ժառանգութիւնս թողնել նրան, ով
կարողանայ իշ կէսը շտամենից շատ երջանիկ անցկացնել:

Երեք տարին անցաւ, ինչպէս մի օր:

Հասաւ ժամը, երբ նրանք պէտք է վերադառնային: Մե-
րունի հայրը խնձոյք սարքեց և բազմաթիւ հիւրեր հրաւիրեց:
Կոչոււք զեռ նոր էր սկսւած, երբ դռան բեհեզեայ վարա-
դոյրները բացւեցին և ծանրագին հագուստներով մի վաճա-

ուսկան ներս մտաւ: Նա գլուխ տւեց տան տիրոջը և սասայ.

— Ես Լախմանն եմ, քո աւագ որդին: Երեք տարի առաջ ես դուրս եկայ այս տանից, որ ինքս իմ կեանքս երջանկացնեմ: Տեսայ, որ բոլոր մարդիկ զւարձութեան յետևից են ընկնում, հասկացայ որ այս աշխարհի մէջ երջանկութիւն ձեռք ձգելու միջոցը ոսկին է: Սրա համար ես պնեցի անուշահոտ իւղեր ու համեմներ, ձեռք բերի ուղտեր, բարձեցի նրանց փողովով ու մետաքսեղէնով և զնացի հեռաւոր երկիրներ առուտուր անելու: Ես բերանս պատառ չէի զնում, աչքիս քուն չէր գալիս, անդադար աշխատում էի: Այժմ ես ձեռք եմ բերել մեծ հարստութիւն, որով կարող եմ ամեն բան ունենալ: Հիւրերը պատկառանքով նայեցին Լախմանին:

— Եւ դու երջանիկ ես, հարցրեց հայրը:

— Երբ ես Քաֆրիստանի լեռներումն էի, — պատասխանեց Լախմանը, — մէկ անգամ, վրանիս տակ պառկած ժամանակ լսեցի իմ ուղտապանի երգելը: Նրա երգը լիքն էր ազատութեան ու երջանկութեան արտայայտութիւնով և շատ յուզեց սիրտս: Ես այդ ժամանակ առաջին անգամ զգացի, որ «կարելի է երջանիկ լինել և ուղտապանի քուրձերի մէջ»:

— Լաւ, բայց դու, դու ինքդ երջանիկ ես, — նորից հարցրեց հայրը Լախմանին:

Լախմանը չըպատասխանեց, նա դրական պատասխան տալ չէր կարող հորը:

II.

Այդ միջոցին դռան առջև աղմուկ բարձրացաւ: Ծառաներն էին, որոնք չէին թողնում մի աղքատի ներս մտնել, բայց նա գէս ու զէն հրելով ծառաներին, սրաբշու ներս ընկաւ հիւրասենեակը:

— Ես Դոսրատն եմ, գոռաց նա տան տիրոջ վրայ: Ես քո միջնակ որդին եմ:

— Ամենքն էլ ան քաշեցին:

— Թող իմ աղքատութիւնս և ցնցոտիներս ձեզ չըզարմացնեն... Ես Դոսրատն եմ, ասում եմ ձեզ:

Հայրը ճանաչեց որդուն, նա ուղիղ որ Դոսրատն էր, իր միջնակ որդին:

— Փողերս տւի աղքատներին, — ասաց Դոսրատը, — ես ապրում էի քաղաքներում, մարդկանց մէջ, և տեսնում էի թէ ինչպէս չարութիւնն ու թշուառութիւնը թագաւորում են ամեն տեղ: Ձեր գորքերը կտորուտ են ժողովրդին: Դուք հարստահարում էք անմեղներին: Ծուայլութիւնը, քաղցը և հիւանդութիւնները կործանում են ձեզ: Դուք, ոգորմելի որդեր, մոռացել էք առաքինութիւնը և Բրահմային: Ես չէի կարող ապրել ձեր մէջ, որտեղ ամեն բան ունայնութիւն է, որտեղ չըկայ արդարութիւն, ես առանձնացայ անապատում: Եւ այնտեղ՝ առանձնութեան մէջ՝ հոգով վերանում էի դէպի Նիրւանան, դէպի յաւիտենական խաղաղութիւնը: Հաւատս բողբոջ արձակեց սրտիս մէջ՝ ինչպէս լստոսի ծաղիկը. ես դարձայ ճգնաւոր և պաշտելի դարձայ նոյն իսկ Բրահմիներին:

— Բայց երջանիկ ես դու, որդեակ իմ, — հարցրեց ծերունին: Դոսրատը նայեց հորը, ձեռքը դրաւ ճակատին և մտածութեան մէջ ընկաւ:

— Յիշում եմ՝ մի գիշեր, — շնչաց նա մեղմիկ, — ամպերը որոտում էին անապատի վրայ, կայծակը ձեղքում էր երկինքը: Բարձր արմաւենիները կոացնում էին ճղները մինչև գետին: Նոյն իսկ քարերը՝ կարծես՝ մրրկի նման բարձրանում էին: Եւ ես մրրկի բերանն ընկած սկսեցի ապաստարան որոնել: Յանկարծ հեռուում մի լոյս փայլեց. այդ մի պարիայի հիւղ էր: Մօտեցայ և տեսայ, թէ ինչպէս էր վառում կրակը օջախի մէջ: Պարիան նստած էր խարոյկի մօտ և երեխաները կշտին: Նրանք ընթրիք էին անում: Նրա կինը օրօրում էր երեխային: Փոքր խարոյկի ճայթող տաշեղները ետևում է՝ լաւ տաքացնում էին նրանց և այդ կրակի մէջ մի ինչ որ խաղաղ, զրաւիչ և ուրախ բան կար, ինձ համար անծանօթ: Ես չուզեցի մտնել պիղծ պարիայի հիւղը և հեռացայ, բայց այդ ժամանակից անդադար հալածում է ինձ այն մտքը, թէ ես ևս կարող էի նոյնպէս նստել, շրջապատւած անտանիքով, ճաշակելով նրա քաղցրութիւնը, մինչ ես միայնակ եմ, և ոչ ոքի պէտքական չեմ... Չունիմ ոչ ոք սիրելու և ոչ ոք որ սիրէր ինձ:

29-05795

Եւ արասաւքը ողորեցին Գոսրատի աչքերը: Հազիւ նա մի կողմը քաշւեց, նրա տեղը բռնեց երկտասարգները մի խումբ, որ նոր էր եկել կոչունքին: Նրանք ամենքն էլ ուրախ ու զւարթ էին: Նրանց մէջ մի բարձրահասակ և սպիտակագգեստ մարդ կար: Նա աչք ածեց հիւրերին և դուրս տւաւ:

— Ռամախ, — գաւակս, բացականչեց տան տէրը, — ճանաչելով նրան:

— Ես եմ, հայրիկ, — պատասխանեց նա հանդարտ: Ինչպէս խաղաղ աստղերի ալօս լոյսը ցօղի կաթիլների մէջ, ինչպէս սոխակի երգի արձագանքը անտառի մէջ, ինչպէս կապուտակ երկնքի ցոլացումը սուրբի աչքերի մէջ, — այսպէս և իմ օրհնութիւնը թող անգրագանայ ձեր սրտերի մէջ: Թէ սվ եմ ես, հարցրէք ինձ շրջապատողներին. դրանք իմ բարեկամներն են, իմ աշակերտները: Ես սիրեցի մարդկանց և ձգտեցի դէպի ճշմարտութիւնը: Այժմ պալատում և խրճիթում ինձ հանդիպում են ուրախութեան ժպիտով: Ամբողջ Հնդկաստանը երգում է իմ երգերը և աշակերտներս համախմբում են ինձ մօտ: Ուրախ եմ, որ կարող եմ հազորգել մարդկանց մի վայրկեան ուրախութիւն:

— Իու երջանիկ ես, Ռամախ, — միաձայն հարցրին նրան եղբայրները:

— Չրգիտեմ, պատասխանեց նա, բայց կարծեմ, ես աւելի քիչ դժբաղդ եմ, քան միւսները:

Հայրը գրկեց կրտսեր որդուն, իսկ Լախմանը և Գոսրատը գլուխները քաշ գցեցին:

10. Մ Ե Մ Ը

Գաւակ-Քաթիկոս

Գնա, իմ որդեակ, աշխարհքս անցիր, Պանծալի անուն Մեծի դու ստացիր: Ու գնաց որդին, շատ քրտինք թափեց:

Մեծ հարստութիւն, մեծ գանձ ժողովեց, Ու դարձաւ հօրը ասաց պարծանքով:

— Հայր իմ, այժմ Մեծ չեմ քո կարծիքով: — Չէ, չէ. թէև դու բօրսայի ես գարդ, Բայց քեզ չեմ ասիլ տակաւին մեծ մարդ:

Նա գնաց, մտաւ իմաստնոց տաճար, Եղաւ խորիմաստ, գիտուն ու հանճար, Ու դարձաւ հօրը, ասաց պարծանքով:

— Հայր իմ, այժմ Մեծ չեմ քո կարծիքով: — Չէ, չէ թէև դու գիտութեանց ես գարդ, Բայց քեզ տակաւին չեմ ասիլ մեծ մարդ:

Պահով աղօթքով մտաւ անապատ, Քուրճ հագաւ մարմնուն,

հրաշքներ գործեց շատ, Ու դարձաւ հօրը, ասաց պարծանքով:

— Հայր իմ, այժմ Մեծ չեմ քո կարծիքով: Եղեմայ դրախտին էլ լինես դու գարդ, Ես քեզ տակաւին չեմ ասիլ մեծ մարդ:

Ու գնաց որդին, դարձաւ գօրավար, Խելքով, քաջութեամբ տիրեց շատ աշխարհ, Ու դարձաւ հօրը, ասաց պարծանքով:

Հայր իմ, այժմ Մեծ չեմ քո կարծիքով: Չէ, չէ, թէև դու դու դաշտին ես գարդ, Բայց քեզ տակաւին չեմ ասիլ մեծ մարդ:

Ու գնաց որդին մի երկիր օտար, Հրէշք ու ցաւերէ մաքրեց այն աշխարհ, Ու դարձաւ հօրը, ասաց պարծանքով:

— Հայր իմ, այժմ Մեծ չեմ քո կարծիքով: Օտար աշխարհի թէև եղար գարդ, Բայց քեզ տակաւին չեմ ասիլ մեծ մարդ:

Ու գնաց որդին գլխակոր, արտում, Հոգին վրրդովւած, ցաւ ու դարտ սրտում, Մաշուում էր խեղճը, ցօս տալով խելքին — Հէր շարժանացաւ հօր գովասանքին...

Նրա եղբորը գերի է տարած,
 Թշնամու ձեռքով տունը աւերած.
 Ճիգ արաւ, գլուխը վտանգի ձգեց,
 Ազատեց եղբորը ու տունը կանգնեց...
 Յանկարծ... սար ու ձոր, ծով դղրդեցան,
 Բիւրբ-բիւրուց բերնով

գոչեց ազգ մարդկան.

«Մեծ մարդու անուն դու այժմ ստացար—
 «Եղբորդ յիշեցիր ու քեզ մոռացար»:

11. ՆԱՀԱՊԵՏԱԿԱՆ ԸՆՏԱՆԻՔ

Ա. Ահարոնեան

Հարուստ և անւանի էր ունէս Պէտոն: Ողորմած երկինքը հաշտ ժպտում էր նրան և ամենտեսակ բարիքներ լիուլի թափել էր նրա տան վրայ: Վիշտն ու տրտմութիւնը ծանօթ չէին ունի ոջախին, երկնքի հովանին թևատարած հրեշտակի պէս պահպանում էր փորձանքներից այդ ոջախը, ուր անընդհատ թագաւորում էր կեանքն ու երջանկութիւնը:

Վաթսուն և աւելի գարուն էր բոլորել ունէս Պէտոի գլխով. պատկառելի սպիտակ մօրուքը ծածկում էր նրա լայն կուրծքը, ուր անցեալ հզօրութեան նշաններն ունէր վրան. սպիտակ ալիքներով զարդարւած էր նրա գլուխը, բայց խելօք աչքերի հայեացքը խրոխտ էր տակաւին և յաղթ իրանը ուղիղ: Բոյ ու բուսաթով հինգ որդիները նրա ոջախի սիւններն էին: Գիւղի լայնատարած հանդում նրանց ձեռքով մշակւում էին Ռէսի արգաւանդ քնդարձակ արտերը, սիգաւէտ հիւթալի արօտներում օրն ի բուն արածում էին նրա հագարի չափ ոչխարի հօտերը, նրա հարիւրաւոր կթանների, եգների և գոմէշների նախիրը: Բացի հովիտներում ազատ ուրձակ թափառող տասնեակ ձիերից ու քուռակներից, ունի իւրաքանչիւր որդին իր առանձին նժոյգ ձին ունէր:

Հինգ գեղանի հարսներն իրանց ժրջան սկեսուրի, Սաթուն Մալէի աշալուրջ հսկողութեան տակ՝ իրանց բազմաթիւ մեծ ու փոքր զաւակների հետ օրն ի բուն մըջիւնի պէս

աշխատում էին տան մէջ, բայց և այնպէս հազիւ կարողանում էին տիրանալ տան բարիքներին, ստաւով ճանապարհ դնել եկող գնացող հիւրերին, որոնք տարւայ ամեն եղանակին անպակաս էին պատկառելի ոջախի օգայից:

Աշունը ունէս Պէտոի տան համար երջանկութեան և անընդհատ աշխատութեան օրեր էր բերում, հասունացած արտերից ամեն տեսակ բարիքի հեղեղ էր թափւում, կալն ու կուտը վերջանում էր և ունի շտեմարանները ու ցորենի հօրերը լցւում էին անբաւ հացահատիկներով: Չմեռը, երբ երկիրը ծածկւում էր ձիւնի հաստ, միակերպ սաւանով, ունէս Պէտոի անասունները գոմերում փնչացնելով ուտում էին պատրաստի խոտն ու դարմանը, իսկ գիւղացիք օդայում բուխարու այս ու այն կողմում շարւած՝ ծխում էին իրանց չիբուխները և խօսում աշխարհի շար ու բարուց: Ծերունի ունէս էր այդ խօսակցութեան աղն ու համը. նրա խելացի խորհուրդներն էին ամենի ուշադրութեան առարկան:

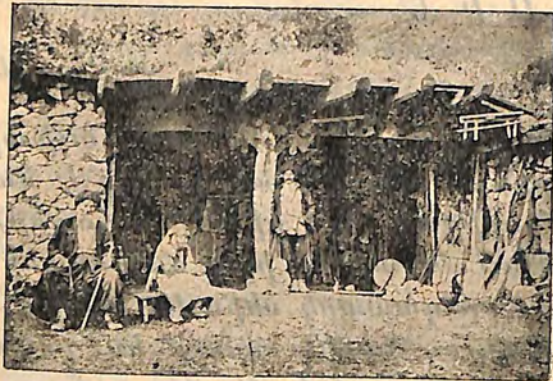
12. Ա Շ Ո Ւ Ն

Վ. Միրաբեան

Աշունն էլ եկաւ. Գուգարը աշխարհում Սարին ու դաշտին այլ կեանք է եռում. Լեռներից զւարթ, զիրացած հօտեր, Ձրմեռւան համար իջել են դաշտեր. Իւրդերը զատարկ սևին են տալիս, Այբիւր ու ծաղիկ ողբում են, լալիս. Մենակ խաղում է, թռչկոտում պախլան, Սարեր ու ձորեր մընացին նըրան: Լըցրին բարիքով հօրն ու մառանը, Փոխելով սարից ամենքն արանը*): Սստւած խընայեց խեղճ ու նաչարին— Լաւ հաց ու գինով առատ է տարին. Հասել են արդէն մըրդեր մեղրածոր,

*) Դաշտ

Կանաչ թրփերը բռնած դաշտ ու ձոր,
 Հասել է ամրան միջօրեան տապին
 Բիւր շարաններով խաղողը ճիթ-ճիթ,
 Քաղում են նրան առակի ափին.
 Հրնձանից անուշ մաճառը շիթ-շիթ
 Կարասն է լցում ուրախ զբրբիջով.
 Եւ փրփրալով դեռահաս գինին
 Հանգստանում է միայն թակիչով*):
 Նորից խաղալով հասնում է բերնին,
 Եւ յուզւած, գրժւած խոր գեանի գրրկում:
 Իր ստորերկրեայ խող երգն է երգում:
 Վերջացաւ թէ չէ անկրրակ եփը,
 Սկսեց իսկոյն գիւղացու քէֆը.
 Զուռնա-դրօլի ձայնը զլլում է,
 Հարսանիքների ծայրը բացում է:

1) Գարնանը ի՞նչ էր տեսնում՝
 ծառի ձրուղիի վրայ:

2) Ի՞նչ են դառնում կոկոնները:

3) Կոկոններից յետագայում
 ի՞նչ են դուրս գալիս:

4) Ամառը ծաղիկների մէջ ի՞նչ
 է գոյանում:

5) Ե՞րբ են հասունանում պտուղ-
 ները:

6) Ի՞նչ է վնում տերեւները
 աշնանը:

Դիտեցէք իւրաքանչիւր պատկերը. նախ պատմեցէք եւ սպասեցէք ամբողջի բովանդակութիւնը:

*) Նոր գինու եփը իջեցնելու գործիք:

13. ԱՂՋԻԿՆ ՈՒ ԼՈՒՑԿԻՆԵՐԸ

Անդերսէն

Ա. Ծատուրեան

1.

Մաստիկ ցուրտ էր: Ձիւնը քուլա քուլա թափւելով՝ ծածկում էր գետինը: Արդէն սկսում էր մթնանալ. այդ պիշեր հին տարին հրաժարական ողջոյն էր տալիս ամբողջ աշխարհին, իսկ վաղը նոր տարի էր— բերկրանքի և ուրախութեան օր: Այդ միջոցին ձիւնապատ փողոցովն անցնում էր գլխաբաց և ոտաբոբիկ մի խեղճ աղջիկ: Իրաւ է, տանից դուրս գալիս նա հագել էր մօր մաշիկները, բայց փողոցի մի ափից միւս ափն անցնելիս՝ նա ընկաւ երկու միմեանց հանդէպ ընթացող կառքերի մէջ տեղը և շտապելուց ու շփոթւելուց՝ մաշիկները կորցրեց: Մաշիկներից մէկը իսկապէս կորաւ, իսկ միւսը թուցրեց մի փոքրիկ չարածճի տղայ, որ նաւակ շինի նրանից և զւարճանայ:

Աղջիկը գնում էր ոտաբոբիկ. նրա փոքրիկ ոտները կարմրատակել էին ցրտից ու փէտացել: Նա իր կրծքի վրայ ամբարած փոքրիկ արկղիկում դարսած ունէր լուցկիների մի քանի կապոց, իսկ մի կապոց բռնած էր ձեռքին: Վատ եղանակը շատ էր փնասում նրան. փողոցի անցուղարձը համարեա կտրւած էր, չըկային գնողներ, այդ պատճառով նրա գրպանում ևս չըկար ոչ մի կոպէկ: Համ մըսում էր, համ քաղցած էր ողորմելին, և հէնց երեսիցն էլ երևում էր, թէ որքան չարաչար տանջւում էր նա: Անբախտ արարած: Ձիւնը քուլաներով թափւում էր նրա բաց-խարտեաշ մազերի վրայ, որոնք գեղեցիկ գանգուրներով շրջապատում էին նրա փոքրիկ, չըքնաղ վրդը: Բայց ամենևին ուշք չէր դարձնում իր գանգուրների վրայ. նրանց մասին չէր էլ մտածում: Պատուհանները վառւում են բազմաթիւ ճրագներով, խորտիկների հոտը բռնել է ամբողջ փողոցը, ամենքը պատրաստւում են դիմաւորելու նոր տարուն, ամեն տեղ ետում է կեանք— ահա ինչով էր զբաղւած նրա միտքը:

Վերջապէս մի խուլ անկիւն գտաւ երկու տների մէջ տե-

ղում և ոգնու պէս կուշ գալով, նստեց այնտեղ: Մտնամանիքը փէտացնում էր նրա ամբողջ մարմինը. բայց նա չէր համարձակւում տուն դնալ և ինչպէս վերադառնար, երբ մէկ հատիկ լուցկի անգամ չէր ծախած և գրպանումն էլ կոպէկ չունէր: Առաջինը՝ որ հայրը նրան կըթակէր՝ տեսնելով աղջկանը դատարկածն տուն վերագարձած, և երկրորդն էլ— միթէ միկնոյն չէր՝ տուն դնալ, թէ փողոցում մնալ. չէ որ նրանց տանն էլ նոյնքան ցուրտ էր, որքան և դուրսը, բաց երկնքի տակ: Նրանք ապրում էին չարութեամբ և քամին չորս կողմից ազատ ներս ու դուրս էր անում, չընայելով որ ամենամեծ անցքերն ու ճեղքերը խցւած էին յարգով ու զանազան փալաս-փուլուսներով: Խեղճ աղջկայ ձեռքերը կապտել, լեղակի գոյն էին ստացել: — Ա՛խ, ինչ կըլինէր գէթ լուցկու աղօտ բոցով տաքանամ: Բայց ինչու չըհանել մի լուցկի, չըքսել պատին և չըտաքացնել սառած մատներս: Նա հանեց լուցկին և ծկրըպ՝ քսեց պատին, օ՛, ինչպէս բոցավառւեց: Աղջիկը ձեռքով ծածկեց աղօտ բոցը և լուցկին սկսեց այրւել, ինչպէս փոքրիկ ճրագ: Եւ խղճուկին թւում էր՝ թէ նա նստած էր երկաթէ մեծ վառարանի առաջ և փէտացած մարմինը տաքացնում էր նրա հրաշալի բոցով: Օ՛, ինչ գեղեցիկ վառւում է կրակն այդ հսկայ վառարանում՝ տարածելով շուրջը ախորժելի տաքութիւն: Ողորմելին ձեռքերը մեկնեց, որ տաքացնի, բայց յանկարծ բոցը հանգաւ, վառարանը չըբացաւ և ինքը դարձեալ նստած էր փողոցի մութ անկիւնում, այրւած լուցկին ձեռքում:

Նա հանեց երկրորդ լուցկին և քսեց պատին: Լուցկին վառւեց, լուսաւորեց պատը և լուսաւորւած տեղը պատի վրայ դարձաւ թափանցիկ, կարծես լուսաւորութիւնը գազային էր: Աղջիկը տեսաւ մի շքեղազարդ սենեակ, որի մէջ տեղը դրւած էր սպիտակ սփռոցով ծածկւած սեղան: Սեղանի վրայ կարգով շարւած էին փայլուն ձեռնապակեայ ափսէներ, իսկ մէջ տեղը՝ մեծ սկուտեղի վրայ դրւած էր սալորով և խնձորով գեղեցիկ համեմած ու տապակած սագ, որից այնպիսի մի անուշ հոտ էր բուրում, որ ամենակուշտ մարդու ախորժակն անգամ կըշարժէր: Օ՛, երջանկութիւն, յանկարծ սագը վեր

կացաւ սկուտեղի վրայից և գլորւեց յառակի վրայ: Նրա մէջքի մէջ ցցւած էին դանակ և պատառաքաղ: Նա գլորւելով մօտեցաւ մանուկ աղջկանը: Բայց լուցկին այդ միջոցին հանգաւ և նրա առաջ կանգնած էր դարձեալ նոյն սառն ու հաստ պատը իր դածան կերպարանքով:

Բայց ահա վառւեց երբորդ լուցկին և աղջիկը տեսաւ, որպէս թէ ինքը կանգնած էր մի շքեղագարդ տօնածառի առաջ: Այս տօնածառն անհամեմատ հարուստ ու բարձր էր այն տօնածառից, որ նա անցեալ ծննդեան տօնին տեսել էր ապակեայ դռներէ միջով մի հարուստ վաճառականի տանը: Տօնածառի կանաչ ճիւղերի վրայ վառւում էին հազարաւոր մոմեր, խի սենեակի պատերի վրայ կախկիւսած բազմաթիւ գեղագրական պատկերները, որպիսիք նա յաճախ տեսել էր խանութների պատուհաններում դուրս գրած, կարծես ժպտում էին նրան: Նա վեր բարձրացրեց իր փոքրիկ ձեռքերը, բայց աւաղ, լուցկին հանգաւ, տօնածառի մոմերն սկսեցին սլանալ բարձր,— և աղջիկը տեսաւ, որ այդ աստղեր էին... Այդ միջոցին մի աստղ վայր ընկաւ և երկնքի երեսին գծագրեց մի երկայն հրային շերտ:

II.

«Մեռնող եղաւ»,— մտածեց աղջիկն ինքն իրան: Նրա հանգուցեալ տատը, որից միայն վայելում էր նա փաղաքշտնք ու դուրգուրանք, յաճախ ասում էր նրան՝ «երբ աստղ է վայր ընկնում, այդ նշանակում է, որ մէկի հոգին արդէն թուաւ գէպի Արարչի օթհանը»:

Նա պատին քսեց դարձեալ մի լուցկի: Շուրջը տարածւեց շքեղ լոյս և հրաշալի լոյսի մէջ երեսոց նրա պառաւ տատը՝ հեզ և փայլուն ժպիտը երեսին:

«Տատի ջան, — գոչեց աղջիկը՝ փէտացած կռները տարածելով առաջ, — տար ինձ քեզ մօտ: Նա դիտեմ, որ երբ լուցկին կը հանգչի, դու էլ չես լինիլ. դու կը շքանաս, ինչպէս չքացան երկաթէ վառարանը, տապակած սագը և շքեղ տօնածառը»:

Նա շտապով վառեց կապոցում մնացած միւս բոլոր լուց-

կիները, որովհետև սրտով ցանկանում էր, որ տատիկը չըհեռանայ: Լուցկիները մի ահնթարթում բոցավառւեցին և չորս կողմը տարածեցին մի այնպիսի զօրեղ լոյս, որ կարծես թէ ցերեկ լինէր: Ոչ մի ժամանակ այնքան գեղեցիկ չէր եղած նրա տատը, որքան այդ բոպէին: Նա վերցրեց թոռնիկին իր ձեռքերի վրայ և երկուսն էլ ուրախ ու գւարթ պայծառ լոյսի շերտը ձեղքելով՝ սլացան բարձր, բարձր — այնտեղ, ուր չըկար ոչ ցուրտ, ոչ քաղց, ոչ տանջանք...

Երբ վրայ հասաւ ցուրտ առաւօտը, աղջկանը գտան երկու տների մէջ տեղը, խուլ անկիւնում նստած: Նրա այտերը կարմիր էին. շրթունքները ժպտում էին:

Խեղճ ոգորմեկին մեռել էր:

Նա փէտացաւ նոր տարւայ նախընթաց գիշերը: Նոր տարւայ առաջին օրը լուսաւորեց թշուառութեան մի անմեղ և անպաշտպան դահի դիակ, որ մի քանի ժամ առաջ սրտազրաւ պատկերներ տեսնելով լուցկու փայլուն լոյսի մէջ՝ ժպտում ու հրճւում էր, ինչպէս ճրագն շուրջը ճախրող թիթեռ: Լուցկիների մի կապոցը բոլորովին այրւած էր: «Երևի նա ուզեցել է տաքանալ» — ասաց մէկը: Եւ ոչ ոքի մտքովն անգամ չանցաւ, թէ ինչպիսի հրաշալի տեսիլներ էին նկարւել փոքրիկ աղջկայ չքնաղ աչիկներին, ոչ ոք չիմացաւ, թէ սրպիսի փառքով և շքեղութեամբ դիմաւորեց նա նոր տարին իր սիրելի տատիկի հետ միասին:

14. ԱՆԻԻԻ ՏԱԿ

Աղա-Նեգրի

Յ. Յակոբեան

Օ, անմեղ տեղից քանի՜ դուր տանջանք
Բերում ես դու մեզ անողոր սև կեանք,
Չէ, էլ չենք տեսնիլ միսիթարութիւն.

Չէ, չի պակասելու մեզ թշուառութիւն:
Տեսայ ես մի օր — թեր աղջկան
Չարդել էր, կախել արագ մեքենան,

Ասես՝ թէ կսկիծ, խուլ հառաչանքներ
 Եւ արիւնալից սև տեսարաններ
 էին պահանջում մեռած ոգիներ։
 Օ՛, երանի՛ թէ իմանաք դուք էլ,
 Քանի՛ տառապանք, վշտեր, անհամար
 Տանում է մարդը սև հացի համար։
 Խեղճ հաշմանդամը այժմ ի՛նչ տնի.
 Կարիքի հոգսը արդեօք կըտանի...
 Հարուստը նրան հօ չի մօտ զալու,
 Այս կրակ ցաւին լուծումն տալու։
 Ու պիտի մուրայ .. ուրիշ ելք չըկայ,
 Խեղճ հաշմանդամը անտուն ու անտէր,
 Եւ այս վիճակեց այն որք աղջկան,
 Որը ուխտել էր ցմահ աշխատել։

Օ՛, անմիջ պիղծից խանր վաւր քանդանի
 Բիրու՛մ իս դու մից, անտղո՛ք սև կիւմի,
 Չէ՛, եւ վնի պիւնից միսրայուրիւն.
 Չէ՛, չի պակասիլու մից թշտուրիւն։
 Ա՞յսայ իս մի օր - թեւ աղգկան
 Զարդիւ էր, կարիւր աքաղ միջինան,
 Միսի՛ թէ կսկիծ, խուլ հառաչանքներ
 Եւ արիւնալից սև պիսպրաններ
 Կին պահանջում միւսի՛ ոգիներ։

15. ԹԱՆԿԱԳԻՆ ՄԱՏԱՆԻ

Հայրն իր ամբողջ հարստութիւնը բաժանեց երեք որդի-
 ների մէջ՝ իր մօտ պահելով միայն մի շատ թանկագին մատանի։
 — Այս մատանին, — ասաց նա, — ես կըտամ ձեզանից
 նրան, ով մեծ բարիք կըգործէ։ Գնացէք օտար երկրներ և ու-
 ղիղ մի տարի յետոյ վերադարձէք տուն. և այն ժամանակ կը-
 պատմէք ինձ, թէ ով ինչ է արել։
 Անցաւ մի տարի։ Որդիքը վերադարձան և պատմեցին հօրը,
 ինչ որ անցել էր իրանց գլխովը։
 — Մի հարուստ մարդ, — ասաց մեծ որդին, — առանց ստա-
 ցականի յանձնեց ինձ մի պարկ ոսկի և բացի երկուսիցս՝
 ուրիշ ոչ ոքի յայանի չէր այդ։ Ծուտով այդ հարուստը մեռաւ,
 ես այդ փողը վերադարձրի նրա այրիին։
 — Դու ազնիւ ես գտնուել որդեակ, — ասաց հայրը։
 — Մի օր ես անցնում էի ջրաղացի մօտով, — խօսեց միջ-
 նակ որդին, տեսնեմ՝ մի երեխայ ընկաւ ջուրը և քիչ էր
 մնում, որ խեղդէր։ Ես ընկայ ջուրը և ազատեցի նրան։
 — Դու զաւակս, մեծահոգութիւն ես արել, քո կեանքը
 ուրիշին ազատելու համար վտանգի ենթարկելով։
 — Անտառի միջով անցնելիս, — պատմեց կրտսեր որդին, —
 տեսայ որ երկու աւազակ կողոպտում են մի մարդու. այդ
 մարդը իմ ռիսերիմ թշնամին էր, բայց ես վազեցի նրան օգնու-
 թեան և մենք երկուսով փախցրինք այն անախտաններին։
 — Ո՛հ, թանկագին զաւակս, եկ՛ համբուրեմ ճակատդ, —
 բացականչեց հայրը. — ա՛հա, վեր առ մատանին, սա քոնն է։
 Թշնամիներին ծառայելը ամենամեծ բարիքն է։ Վատութեան
 դէմ բարիք գործելով մարդս Աստուծոն է նմանում։

չես իս.

16. ՀՕՐ ՊԱՏԿԵՐԸ

Գերմանիայի քաղաքներից մէկում մեռաւ մի հարուստ
 մարդ և թողեց մեծ ժառանգութիւն։ Քաղաքի բնակիչներն
 ամենքն էլ գիտէին, որ նա հեռու օտար երկրներում ունէր

մի հատիկ որդի, բայց նրան ոչ ոք չէր տեսել: Հարուստի մահը լսելուն պէս այդ քաղաքն եկան երեք երիտասարդ-ներանցից իւրաքանչիւրն աշխատում էր իր ժառանգ լինելը հաստատել և անբաւ հարստութեանը տէր դառնալ: Գործը հասաւ դատաւորին, բայց ինչ կարող էր անել, քանի որ ոչ ոք նրանց չէր ճանաչում: Դատաւորը կանչեց երիտասարդներին իր մօտ և ցոյց տալով հարուստ վաճառականի իսկական պատկերը՝ ստաց:

— Այս պատկերի կրծքից ես կրկախեմ մի նշան. ձեզանից ով այդ նշանին նետով խփէ, մեռնողի հարստութիւնը նրանը կըլինի:

Երիտասարդներից մէկը արձակեց նետը, բայց վրիպեց և նշանից մի փոքր հեռու խփեց: Երկրորդ երիտասարդը նոյնպէս արձակեց և առաջինից աւելի մօտ խփեց նշանին: Հերթը հասաւ երրորդին: Մինչ այդ՝ նա արտում ու գլխակոր կանգնած էր պատկերի զիմաց. իսկ երբ նետը ձեռքն առաւ, սկսեց զոզոզողալ, գունատել ու լաց լինել: Ապա զէն շարձեց նետն ու աղեղը և ստաց:

— Եթէ գիտենամ, որ իմ բոլոր հարստութիւնը պիտի կորչի, դարձեալ ես չեմ խփի այդ նշանին: —

Այս խօսքերի վրայ դատաւորը բացականչեց.

— Ազնիւ երիտասարդ, հարուստի իսկական որդին և նրա միակ ժառանգը դու ես, իսկ այս երկուսը, որ կամեցան նշանին խփել, նրա գաւակները չեն: Ծշմարիտ որդին չի կարող հօր սիրտը նետով ծակել, թէկուզ այդ նրա պատկերը լինի միայն:

Այս ասելով՝ վաճառականի բոլոր հարստութիւնը հաստատեց երրորդ երիտասարդի անունով, իսկ միւս երկուսը ամօթահար եղած՝ թողին ու հեռացան:

17. ՎԵՐՁԻՆ ԱՊԱԻՆ

(Օրօր)

Ս. Փիլոսոֆ

Տանջող հոգոյս միակ մխիթար,
Ծաղկիր վարդի պէս, փթթիր անդադար,

Օրօր, իմ հոգեակ, թանկագին զաւակ,
Դու կեանքիս միակ հօր աշտարակ:

Գալիս է գարուն, ծաղկում են դաշտեր,
Այրի մայրիկիդ շատանում վշտեր.

Օրօր, իմ հոգեակ, թանկագին զաւակ,
Դու սիրոյս միակ անգին յիշատակ:

Արցունքից խաւրած աչքերս են լալիս,
Երբ անցած օրերս իմ միտս են դալիս.

Օրօր, իմ հոգեակ, թանկագին զաւակ,
Դու աչքիս միակ լուսոյ աշտարակ:

Աշխատիր՝ լինիս դու բարի պարծանք,
Հայրենի տանըդ արժանի ժառանգ.

Թէ մեռնիմ, հոգ չէ, և այն ժամանակ
Անբախտ մայրիկիդ եղիր յիշատակ:

18. ԽՈՐԹ ԵՂԲՈՅՐՍ

Ա. Անարոնեան

I.

Փոքր էի, հազիւ տասներեք տարեկան, բայց լաւ յիշում եմ, որ այն երեկոյ հայրս զայրացած տուն վերադարձաւ այդուց: Փոքրիկ հորթին պարանից քարշ տալով ետեից և կանաչ, թարմ, խոտի մի կոյտ թեկ տակ՝ նա բակը մտաւ խորհրդաւոր լուրթեամբ: Ես նկատեցի, որ նրա մորթէ փափախը կախած էր ծոծրակի վրայ՝ բաց թողնելով խիստ կնճռոտ ճակատը. շալէ չուխայի և արխալուղի թևերը սովորականից աւելի վեր էին քաշած, ասել էր՝ թէ նա այդու՞մ խոտ հնձելուց յետոյ՝ մոռացել էր ցած բերել, և որ ամենից աւելի գըլխաւորն էր ու նշանակալիցը, կեռ ծայրով իր ձեռնափայտը հորթի պարանի հետ միատեղ՝ շատ սպառնական ձևով էր պահել աջ ձեռքում:

Հայրս խոտը ցած դրեց, մօտեցաւ սրահի թմբին ու նստեց, փայտն ու գլխարկը դնելով կողքին: Մայրս կովկիթն էր լա-

նում, սպասելով կովերին, կթելու համար: Ես աչք չէի հեռացնում հորիցս. նա անհանգիստ էր և մի քանի անգամ ճակատը շփեց ու դարձաւ մեծ քրոջս.

— Աղջի, թորոսը այս առաւօտ կովերը ո՞ր կողմով դաշտ տարաւ. այգու կողմնով, թէ՞ նախրի ճամբով:

— Չրգիտեմ, հայրիկ, առաւօտը երբ քաղհանի էինք գնում, նա մեզանից առաջ — քշեց, գիւղից դուրս եկաւ, նրան չըհասանք:

— Այգու կողմից, իհարկէ. նա միշտ այն կողմից է տանում, — բացականչեցի ես, հէնց այնպէս, առանց մտածելու, թէ իմ ասածը որեւէ բանի կարող է ծառայել:

— Նա է, ուրիշ ո՞վ կարող է լինել, նգովից արմատ, միշտ նա, — մոմռաց հայրս ու լռեց:

Թորոսը իմ խորթ եղբայրն էր, հօրս առաջին ամուսնութիւնից մնացած միակ տղան: Ես և քոյրերս մեր ամենափոքր հասակից տեսել էինք նրան միշտ լռակեաց, մռայլ, մտածկոտ ու յամառ: Նա չէր սիրել մեզ և մենք չէինք սիրել նրան: Նա արդէն տասնութ-տասնըութ տարեկան էր այժմ, բայց դարձեալ թախճոտ ու լռակեաց, դարձեալ անմասն ընտանեկան կեանքին, դարձեալ առանց սիրոյ ու մենաւոր: Ինչու չէինք սիրում նրան, ես չըգիտեմ, նա մեզ երբէք վատ բան չէր արել. դուցէ հէնց այն պատճառով, որ նա միշտ լուռ էր և նրա այդ լուռութեան տակ կարծես խորին արհամարհանք կար գէպի մեզ: Հայրս չէր սիրում նրան, որովհետև նա յամառ էր ու միշտ մռայլ և երբէք մարդու երեսին ուղիղ չէր նայի:

«Կախ-գլուխ տղայ է, մանկութիւնից այդպէս էր», ասում էր նա առանձին ցաւով, աւելացնելով, որ «կախ-գլուխ» մարդիկ մեշտ կասկածելի են:

Եւ մենք բոլորս առանց այդ նկատելու կամաց-կամաց նրա դահիճներն էինք դարձել: Բոլոր մեր ծածուկ յանցանքների ու սխալների համար պատասխանատուն ու մեղաւորը միշտ նա էր: Եթէ աման էր կտրւած, անպատճառ թորոսն էր կտրել. մածուների կամ կաթի սերը, թարմ կարագը՝ անպատճառ նա էր գողացել, ինչպէս և այգում կամ բոստանում հասած առաջին պտուղը: Մենք արդէն վաղուց դադրել էինք նկատե-

լուց, թէ որքան անարդար, որքան անողորմ ենք, և մեզ բոլորովին բնական էր թւում վերջ ի վերջոյ, որ թորոսը մեր մեղքերը քաւի: Չի բողբում, միշտ լուռ է, թող կրի ուրեմն:

11

Բարեբախտաբար մեզ բոլորիս և թորոսի համար, հայրս թէև խիստ, բայց վերին աստիճանի գթոտ էր. նրա բոլոր գլխ-գոհութիւնն ու գայրոյթը վերջանում էր սովորական անէծքով կամ մօրս առաջ անվերջ գանգատներով:

Թորոսն ամբողջ օրը դաշտումն էր լինում, մեր տաւարի ետևից: Երբ երեկոյեան տուն էր գալիս և հայրս սկսում էր նրան յանդիմանել որեւէ յանցանքի համար, նա առանց նայելու մօտենում էր հացի տաշտին, մի հաց վերցնում, փաթաթում, գնում թևի տակ և լուռթեամբ դուրս դալիս, թողնելով, որ հայրս շարունակի իր անէծքը, գանգատն ու տրտունջները:

Կովերը դաշտից վերադարձան: Թորոսն էլ նրանց յետևից ներս մտաւ դռնից, ինչպէս միշտ, գլուխը քաշ, դէմքն արևառ, յոգնած ու մռայլ: Կովերը ներս քշեց գոմը, թողնելով բակում նրանց, որոնք պիտի կթէին: Սպա ձեռնափայտը դրաւ մի անկիւն, նստեց իր սովորական տեղը. սրահի մի հատիկ աստիճանի վրայ և սկսեց տրեխները միջից թափ տալ աւագի հատիկները և գուլպաների վրայից հանել մանր ու մեծ փշերը: Մայրս կովերն էր կթում, քոյրերս օգնում էին նրան:

— Թորոս, — յանկարծ լուեց հօրս ձայնը:

— Հը, — եղաւ պատասխանը:

— Չո՞ւ ու ցաւ, հրամմէ էլ չի կարողանում ասել: Այս առաւօտ տաւարը ո՞ր կողմով տարար դաշտ:

Չօրս ձայնը դողդողում էր, նա վրդովմունքից ասես խեղ-դւում էր. ես նրան երբէք այդ աստիճան բարկացած չէի տեսել. վախեցայ ու կծկեցի:

Թորոսի փոյթը չէր. նա լուռ էր:

— Լեզուդ պտղանձւի, խօսի էէ, այգին մտել ես:

Թորոսը շարունակում էր լուռթեամբ թափ տալ տրեխները:

—Սարգիս, — դարձաւ ինձ հայրս, — գնա այն իմ բերած խոտը քանդի, մէջը բան կայ, բեր այստեղ:

Ես մօտեցայ, խոտը բաց արի և միջից դուրս հանեցի խաղողի որթի մի մեծ ճիւղ, վրան մի քանի կիսահաս ողկոյգներ: Ձեռքս առայ և քարացայ տեղումս... Ես էի կոտորել. կոտորել էի ու լուել. ողկոյգը քնշքշել էի, ճիւղը կոտորել էր և ես թողել փախել էի:

— Ասա, — շարունակեց հայրս աւելի և աւելի տաքացած, — Աստուած նզովի բեզ, ո՞վ է տեսել, որ հայ քրիստոնեան Աստուածածնից երկու շաբաթ առաջ խաղող ուտի. հարւամ չէ. նայի, ինչ ես արել. թող ձեռքդ կոտորէր զրա փոխարէն:

Մայրս մէջ մտաւ.

— Ի՞նչ ես այդքան տաքացել, անաշէնի մարդ, դէ բան է, պատահել է, գուցէ թորոսը չի, գող է մտել. խօսի տես, քաղցած գէլերի պէս չոլերն ընկած աւերմունք են անում:

— Խելքիդ ինչ ասեմ, ախր կնիկ ես է՛ք. գողը մի ճութ խաղողի համար այգի չի մտնի, բոլոր թմբերը պէտք է ոտի տակ տար, մէկիկ-մէկիկ փնտռէր գտնելու համար. ասնու գող է, քեզ ասում եմ. այ, այս նզովածն է, որ լլկւել է: Չէ, թող ասի որ ինքը չի. տեսնում ես, կարկամել է, Աստուած վերցնի սրան:

— Ա՛յ, որդի, — թորոսին դարձաւ մայրս կամացուկ, — ինչի՞ ես կողքդ դէմ տուել. տեսնում ես, հէրդ թնդւել է, դէ մի ձայն տուր, ասա որ դու չես, ասո՞՛ գողերն են արել, խօս բերանդ չի ցաւի, մի խօսք ասա՛ էլի:

III.

Ես տիրութեամբ նայում էի թորոսին: Շրթունքներս դողդողացին, ուզում էի ճշալ, լալ, գլխիս խփել. բայց էլի շրթունքներս կծեցի, երբ տեսայ, որ թորոսը պատրաստում է դուրս գնալու: Փոթորիկը դրանով կը վերջանար, միշտ այդպէս էր լինում:

Ահա նա վեր կացաւ և առանց նոյն իսկ իր սովորական հացը վերցնելու տաշտից, շարժւեց դէպի դուռը. նա պիտի անց-

նէր հօրս առաջից, որ լուռ հետևում էր նրա շարժումներին: Հայրս գունատ էր, շունչը քթածակերից դուրս էր գալիս փրնշացնելով, իսկ ձեռնափայտը դողում էր ձեռքի մէջ: Նա երբէք այդպէս սարսափելի, այդպէս անողորմ տեսք չէր ունեցել:

Մի՞թէ խփելու է թորոսին, մտածում էի ես. այդ անկարելի էր, նա այնպէս բարի է. և ինձ թուում էր, եթէ նրան խփի՝ ես կըմեռնեմ, չըզիտեմ ինչի՞ց, բայց անպատճառ կըճչամ ու կըմեռնեմ, երևի կըխեղդեմ:

Էլ ոչինչ չէի տեսնում, ոչինչ չըկար գլխումս, բացի այն փայտից, այն դեղնաւուն հոնի փայտից... Եւ ես տեսայ... որ նա բարձրացաւ, այն գարհուրելի փայտը, բարձրացաւ հօրս գլխից վեր, ճօճեց օդի մէջ...

— Հայրիկ... հայրիկ... մի մի... Բառերը խեղդեցին իմ կողորդում. նետեցի հօրս ու թորոսի մէջ, բայց անօգուտ, ես շատ էի փոքր և անզօր. ձեռնափայտն ահագին թափով իջաւ եղբօրս թիկունքին, բարձրացաւ, մէկ էլ իջաւ նոյնպէս թափով, նոյնպէս անողորմ:

Թորոսը շրջարժեց, կանգնած մնաց իր տեղում, դարձեալ լուռ, առանց բողոքի. նայեց հօրս, ապա աջ ձեռքով շօշափեց թիկունքի ցաւած տեղը ու երկու կաթիլ արցունք կախւեցին նրա մռայլ, մթագնաց աչքերից. իջան, իջան և այտերի վրայ քարացան մնացին:

Օ, այդ երկու կաթիլ արցունքը. նրանք իջան իմ սրտի վրայ, քանդեցին, աւերեցին կուրծքս և խորտակեցին ինձ: Հայրըս կանգնած էր դողդողալով, նայում էր ոտների առաջ, կարծես չըզիտէր, թէ ինչ պատահեց:

Ե՛ս եմ, հայրիկ, ես եմ կոտորել, ես եմ գողացել, թորոսը մեղք չունի, միշտ ես եմ: Ների՛, ների՛, թորոս ախպէր, իմ խեղճ ախպէր, ասացի ես:

Բոլորը քարացան. կարծես երկինքը յանկարծ փուլ եկաւ. մայրս շարած՝ կովկիթը ձեռքից բաց թողեց, որ ընկաւ կոտորւեց և կաթը հոսեց բակում. բոյրս հորթը թողեց, որ կըլին վազեց դէպի մայրը. հայրս գլուխը բարձրացրեց, ինձ նայեց չաւած ու

ապշած աչքերով ու ետ-ետ գնաց, կարծես ես թունաւոր օձ լինէի. ապա ճակատը բռնեց, մնաց կանգնած: Ինչ յետոյ լուռ մօտեցաւ Թորոսին ու ձեռքը դրաւ նրա թիկունքին.

— Ձեռքս կոտրւէր, որդի, — ասաւ հեկեկալով: — Սարգիս, Սարգիս... Թող Աստուած քեզ... դու իմ հոգին կոբցրիր... Թող Աստուած քեզ... Ինչ ասեմ... Ու շարունակել չըկարողացաւ, չուզեց անիծել, արցունքը թափւեց աչքերից հեղեղի պէս:

— Էլ չեմ անի, հայրիկ... էլ չեմ անի, երբէք...

Թորոսը թևով սրբեց աչքերը, նստեց թմբի վրայ, գլուխը ձեռներին մէջ առաւ և մնաց լուռ:

Այն գիշեր հայրս երկար ժամանակ չէր քնում. անքուն էի և ես. այրւում էի և էլի երկար-երկար լաց եղայ:

19. ՄԱՅՐԻԿՍ

Ա. Դասնակեան

Հայրենիքէս հեռացել եմ,
Խեղճ պանդուխտ եմ, տունն չունիմ.
Ազիզ մօրէս բաժանւել եմ,
Ծխուր, տրտում, քունն չունիմ:

Սարէն կուգաք նաշխուն հաւքեր,
Ա՛խ, իմ մօրը տեսե՞լ էք.
Ծովէն կուգաք մարմանդ հովեր,
Արդեօք բարև բերե՞լ էք:

Հաւք ու հովեր եկան կշտիս,
Անձէն դիպան ու անցան.
Պապակ սրտիս, — փափաք սրտիս՝
Անխօս դիպան ու անցան:

Ա՛խ, քու տեսքին, անուշ լեզւին,
Կարօտցել եմ մայրիկ ջան.
Երնէկ, երնէկ, երազ լինիմ,
Թըռչիմ մօտդ, մայրիկ ջան:

Երբ քունդ գայ, լուռ գիշերով,
Հոգիդ գրկեմ, համբոյր տամ.
Սրտիդ կպնեմ վառ կարօտով,
Լամ ու խնդամ, մայրիկ ջան:

20. ՀՕՐ ՀԻՒԱՆԴԱՊԱՀԸ

Է. Դ. Ամիշխո

I

Մի անձրևային առաւօտ Նէպոլի գլխաւոր հիւանդանոցի դռնապանին մօտեցաւ համեստ հագնւած մի տասներկու տարեկան տղայ: Տղան ձեռքին ունէր մի կապոց: Նա ցոյց տւեց մի տոմսակ և հարցրեց հօր մասին:

Գեղեցիկ էր այդ տղան. երեսը կլոր ու թուխ, աչքերը խելօք. շրթունքները լիքը, ատամները ձիւնափայլ:

Նա գալիս էր Նէպոլի մօտակայ մի գիւղից: Անցեալ տարի նրա հայրը գնացել էր Ֆրանսիա մշակութիւն անելու. վերագարձին իջել էր Նէպոլ և յանկարծ հիւանդանալով՝ նամակ էր գրել ընտանիքին, թէ պառկած է հիւանդանոցում: Կինը սաստիկ վշտանում է, բայց չի կարողանում տանից դուրս գալ. երեխաներից մէկը հիւանդ էր, միւսը դեռ ծծկեր: Նա մի քիչ փող տարով իր աւագ որդուն, նրան ուղարկեց Նէպոլ, որ պէսզի հօրը խնամէ:

Դռնապանը տոմսակը կարդաց, կանչեց հիւանդանոցի սպասաւորին և առաջարկեց հօր մօտ տանել տղային:

— Գնանք ասաց սպասաւորը:

Տղան գնաց նրա յետևից. նա վախենալով աջ ու ձախ էր նայում: Իր չորս կողմը նւաղած ու մաշած դէմքեր էին: Ոմանք պառկած էին մեռելի նման աչքերը գոց. ոմանք անքթիթ ու պնած յառաջ էին նայում. ոմանք էլ երեխաների պէս հեծեծում էին: Սրահը մուխն էր, օդը լցւած դեղերի հոտով: Ողորմութեան երկու քայրեր ձեռքերին սրւակներ բռնած՝ կարգով անցնում էին մէկ մահճից դէպի միւսը...

—Ահա հայրդ,—ասաց վերջապէս սպասաւորը, յետ քաշելով անկողիններէից մէկը վարագոյրը:

Հիւանդի ձեռքն անշարժ ընկած էր վերմակի վրայ: Տղան բռնեց այդ ձեռքը և հեկեկալով գլուխը խոնարհեց հօր ուսի վրայ: Հիւանդը շարժւեց: Տղան գլուխը բարձրացրեց և լռիկ լաց էր լինում: Հայրը շուռ եկաւ, երկար նայեց նրան. կարծես թէ ճանաչեց, բայց և ոչ մի բառ չարտասանեց... Խեղճը սաստիկ փոխւել էր, որգին հագիւ էր ճանաչում նրան. նա սպիտակել էր, մօրուքը երկարացել, երեսը ուռել, թխացել էր, աչքերը սեղմւել էին, շրթունքը կախւել... բոլորովին անձանօթ դէմք: Անփոփոխ էին մնացել միայն ճակատն ու յօնքերը:

—Հայրիկ, իմ հայրիկ,—կանչում էր աղան: Այս ես եմ, չե՞ս ճանաչում. Չիչիլիօնն եմ, քո Չիչիլիօնը: Եկել եմ գիւղից, մայրիկս է ուղարկել: Մի լաւ նայիր վրաս: Չե՞ս ճանաչում: Գոնէ մի խօսք ասա:

Հիւանդը նայեց ու աչքերը խփեց:

Տղան մտածմունքի մէջ ընկաւ: Յիշում էր հօր ճանապարհ ընկնելը, նրա հրաժեշտը, նրա ուղևորութիւնից ակնկալւած մեծ յոյսերը, նրա նամակը և մօր վիշտը ..

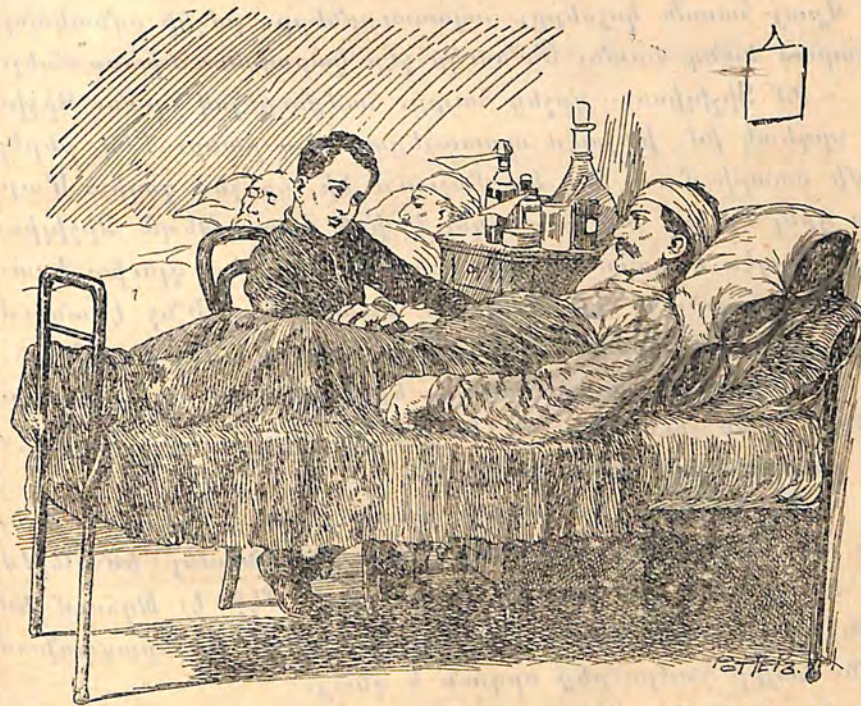
II

Տղան դարձաւ հիւանդապահ: Նա ձեռքից եկածի չափ խնամում էր հօրը. վերմակն էր շտկում, ձեռքերից բռնում, ճանձերին քշում... Կոյսը դեղ էր բերում. տղան վերցնում էր շիշը և դեղը դտալի մէջ ածելով, տալիս էր հօրը խմելու: Հիւանդը նայում էր, բայց կարծես դարձեալ չէր ճանաչում որդուն: Միթիթարականն այն էր, որ հօր աչքերն օր ըստ օրէ աւելի երկար էին կանդ առնում որդու վրայ, մանաւանդ երբ նա սրբում էր իր արատաւքը:

Օրերն անցնում էին: Տղան գիշերները քնում էր երկու աթոռի վրայ և լուսանալուն պէս շարունակում էր իր առօրեայ հոգատարութիւնը:

Մի անգամ նրան այնպէս թւաց, թէ հօր աչքերում մի բան ցոլաց, յետոյ գզւանք, իբրև պատասխան որդու գորովալից խօսքերին...

Անցնում էին ժամեր, օրեր, և Չիչիլիօն շարունակում էր իր խնամակալութիւնը, ցնցւում էր հօր հառաչանքից ու նայւածքից, մերթ յուտալով, մերթ վհատելով: Հինգերորդ օրը հայրը յանկարծ շատ թուլացաւ: Իժիշկը թափ տւեց գլուխը և կարծես ասաց. «պրծաւ»: Չիչիլիօն աղիողորմ ճիչ հանեց:

Հօր դրութիւնը վատացել էր, բայց որդուն այնպէս էր թւում, թէ ուշքի է եկել: Հիւանդը նայում էր աւելի հաստատ, աւելի ազդու, աւելի քնքուշ. միայն տղայի ձեռքիցն էր խմում և շարունակ փորձեր անում մի բան ասելու: Այս ճիգերն այնչաբունակ փորձեր անում մի բան ասելու: Այս ճիգերն այնչաբէս յաճախ էին կրկնւում, որ Չիչիլիօն հիւանդի ձեռքը բռնւպէս յաճախ էին կրկնւում, որ Չիչիլիօն հիւանդի ձեռքը բռնւպէս յաճախ էին կրկնւում, որ Չիչիլիօն հիւանդի ձեռքը բռնւպէս յաճախ էին կրկնւում էր. — հանդիստ եղիր, հայրիկ ջան, դու կառողջանաս, կ'երթանք, մայրիկի մօտ կ'երթանք... Մի քիչ էլ համբերիր...

Չորրորդ ժամն էր: Տղան երկիւզով, յուսով նստած էր: Մօտիկ սենեակից քայլեր լուեցան և մէկն ասաց.

— Յտեսութիւն, քոյր իմ:

Չիչիլիօն յետ նայեց: Ներս մտաւ մի տղամարդ, իսկ նրա յետակից սղորմած քոյրը:

— Չիչիլիօ, — աղաճակեց ներս մտնողը, նայելով մանկանը և վազեց դէպի նա:

— Հայրիկ...

Մանուկն ուրախութիւնից խեղդւելով, հօր գիրկն ընկաւ:

Վրայ հասան կոյսերը, սպասաւորները, բժշկի օգնականը և շարած կանգ առան: Մանուկը չէր կարողանում խօսք ասել:

— Իմ Չիչիլիօս, — գոչեց հայրը, համբուրելով նրան: Չիչիլիօ, որդեակ իմ. ի՞նչպէս պատահեցաւ այս բանը: Քեզ բերել են մի օտարի մօտ: Իսկ ես մաշուում էի, որ չես գալիս: Մայրիկը զրել էր, որ քեզ ուղարկել է ինձ մօտ: Խեղճ Չիչիլիօ: Բայց ի՞նչպէս է պատահել այս շփոթմունքը, ես գլուխս կտրում էի, մտածում էի, քեզ էի սպասում... Ի՞նչ է անում մայրիկը, ի՞նչ է անում կօնչէտէլլան. ի՞նչպէս է մեր փոքրիկը...

— Դէ գնանք. ասաց հայրը, երեկոյեան տանը կըլինենք: Գնանք: Տղան շուռ եկաւ ու նայեց հիւանդին, որը նոյնպէս այդ բոպէին նրան էր նայում:

— Ոչ, հայրիկ, չեմ կարող, շտապով ասաց Չիչիլիօն: Տես, անա այդ ծերունին... ես զբան հինգ օր խնամել եմ: Այժմ ինձ է նայում: Նա գրեթէ հոգեվարքի մէջ է: Խղճում եմ զբան, չեմ կարող մենակ թողնել: Ես վաղը կըվերադառնամ տուն: Հայրը համբուրեց որդուն և գնաց:

III

Անցաւ էլի երկու օր: Տղան կրկնապատկեց խնամքը և միշտ հիւանդին էր նայում: Հիւանդն էլ աչքը չէր հեռացնում տղայից և շրթունքը դժւարութեամբ շարժելով, ցոյց էր տալիս, թէ մի բան ունի ասելու: Նրա աչքերը սեղմւում ու մթանում էին. սակայն նրանց մէջ մի անօրինակ սէր էր ցոլանում: Այդ գիշեր տղան մի վայրկեան անգամ քուն չեղաւ: Լուսադէմին սղորմած քոյրն եկաւ, նայեց, շտապով գնաց և իսկոյն յետ

եկաւ: Նրա հետ եկան բժիշկը, օգնականը և սպասաւոր կիներ:

— Հոգին տալիս է, — ասաց բժիշկը:

Չիչիլիօն բռնեց հիւանդի ձեռքը. հիւանդը մի վայրկեան աչքերը բաց արաւ. տղան կարծեց թէ ..

— Ձեռս սեղմեց, գոչեց նա:

Հիւանդը ձգւեցաւ: Կոյսը հանեց սլափի վրայից. խաշելութիւնը:

— Մեռաւ, — աղաղակեց Չիչիլիօն:

— Գնա, որդեակ իմ, — ասաց բժիշկը: Քո սուրբ գործը վերջացաւ:

Գնա, բաղաւոր եղիր, դու արժանի ես այդպէս լինելու: Աստուած քեզ օգնական:

Քանուկ

Դու Քանուկ չիւստ, իղի՞մ Ճաշկապից,
Որքան ինչու իս, որքան սրբաւուն,
Մայրս՝ իմ վիրաւդ — և ետքիս նորից
Զոյրս է նոր կիւնից, նոր իրզանկութիւն:
Սիր, ինչպէս սիրու՞ց այդ փոքրիկ գլխիդ
Չիտիս դարձա՞մ իս զիս, սրբութեանդ
Սողոթ կանիք, որ քեզից քեզ միշտ
Մխանդանիք այդպէս Քանուկ, անարար:

22. Ա Ղ Բ Ի Ի Ր

Ռ. Պատկանեան

I

Գաղթականների խումբը թշնամուց փախչելով՝ մէկ ամառի տեղ հաստատեց իր բնակութիւնը: Ժամանակը պարնանային էր. շուտ-շուտ տեղացող անձրևների պատճառով գաղթականներն ուշադրութիւն չըդարձրին այն հանգամանքի վրայ, որ նրանց բնակութեան մօտերքը ոչ գետ կար, ոչ աղբիւր: Գաղթականներից մէկը, որ աւելի հեռատես էր, առաջինը ուշ դարձրեց այդ ձախորդ բանին և իր բռնած տեղի վրայ սկսեց ջրհոր փորել. նրա միամիտ ընկերները, որովհետև ազատ ժամանակ ունէին, սրտանց օգնում էին նրան: Հազիւ թէ բահը մի քանի անգամ գետնին գարկեցին, ով հրաշք, խցւած աղբիւրի ակը բացուեց և միջից սկսեց ջուրը առատօրէն բղխել: Տէրը—նրա տնունը Հագա էր—շատ ուրախացաւ. նրա հետ միասին ուրախ էին նրա միամիտ ընկերները՝ Աստուծոյ այս անակընկալ բորմութեանը, որ շնորհել էր նա իրանց դրացուն. նրանք՝ վստահ էին, որ երկնքի անձրևը տարին տասներկու ամիս նրանցից անպակաս պիտի լինի, բայց եթէ երբեմն ջրի պակասութիւն էլ լինէր, նրանք երկիւղ ունենալու չէին, որովհետև նրանց դրացին ունէր առատ աղբիւր, որի ջրից անշուշտ նա մասն պիտի հանէր կարօտեալներին, մանաւանդ որ նրանք այդպէս էին կարծում.— այդքան ջուր նա երբէք չի կարողանալու սպառել և նշս պէտքից միշտ պիտի աւելանար: Թէև նրանց առողջ դատողութիւնը այդպէս էր կարծել տալիս նրանց, բայց Հագայի կարծիքը բոլորովին ուրիշ տեսակ էր: Իսկ աղբիւրի ջուրը շարունակ վազում, դնում էր:

Գաշտերը վարեցին և ցանեցին. անձրևները շարունակ գալով և արեգակն էլ իր ջերմութիւնը տարածելով գաշտերի երեսին՝ սերմերը ծլեցին և բոյսերը կանաչեցին ու մի քանի ժամանակից ցորենի ցողունները մէկ թիղ բարձրացան գետնից: Եղանակը փոխեց, առաւօտից մինչև երեկոյ անընդհատ պարզ էր երկինքը: Արևը աւելի էր սաստկացնում իր ջերմու-

թիւնը. արևելքից չոր քամիները փչելով՝ սկսան գեղնացնել ցորենի բոյսը: Աղբիւրի տէրը անհոգ էր. նա ջուրը տարաւ, ջրեց իր արտը և նրա ցորենը ապահով մնաց երաշտից: Միւս գաղթականները տեսնելով ջրի այդպիսի բարեբար գօրութիւնը, նոյնպէս ուզում էին ջրել իրանց արտերը, բայց Հագան նրանց առջև պայման դրաւ, ասելով. «Եթէ ինձ օգնէք ջրադաց շինելու, այն ժամանակ ոչ միայն կըտամ ձեզ ջուր, այլև շինելիք ջրադացս ամառուայ մէջ ձեր ցորենը կաղայ և ալիւր կանի»:

Գաղթականները տեսան, որ իրաւ է նրա ասածը, որ ջրադաց պէտք է. ուստի ուրախ—ուրախ սկսան ջրադաց շինել, և նրանց աշխատանքի փոխարէն Հագան թոյլ աւեց նրանց արտերը ջրելու: Ամառն էր. հասան ցորենները: Երբ գաղթականները արտերը հնձեցին, կալ տարան, կալսեցին ու ցորեն ստացան, եկան Հագային ասացին. «Տուր ջրադացդ, ցորեններս աղանք»: Հագան ասաց. «Իմ բնակարանիս շուրջը շինեցէք քարէ ամուր պատ, այն ժամանակ ես կըլթողնեմ, որ ջրադացիս մէջ ձեր ցորենը ալաք»: Նրա տան չորս կողմը հաստ ու բարձր քարէ պատեր ու ամուր դռներ շինեցին, և գաղթականները աղացին իրանց առաջին հունձի ցորենը: Զմեռը անցաւ, գարունը եկաւ, գաղթականները նորից վարուցանք աւրին: Հագան նրանց ասաց. «Վարեցէք, ցանեցէք, հնձեցէք իմ արտերը, ապա թէ ոչ, չեմ տալ ձեզ ոչ արտերդ ջրելու ջուր և ոչ ցորեններդ աղալու ջրադաց»: Գաղթականները միտք աւրին և յօժարեցան նրա պահանջը կատարել. վարեցին, ցանեցին և հնձեցին նրա արտերը, իսկ ինքը Հագան ոչ միայն չէր աշխատում, այլև գլխների վրայ պտոյտ գալով՝ սաստիկ հրամաններ էր տալիս նրանց, առանց թազի թազաւոր էր նրանց վրայ: Փոքր ինչ ժամանակ անցնելուց յետոյ ասաց Հագան. «Արտերիս վրայ աշխատելու համար ամառները աղբիւրիցս ջուր էք առնում, բայց ինչ վարձատրութիւն պիտի տաք ինձ տարուայ ուրիշ եղանակներին ջուրս վերցնելու համար: Ահա ձեզ վրայ հարկ եմ դնում. ամեն մէկ կուտ ջրին այսքան բուռ (ափ) ցորեն պիտի վճարէք ինձ. ապա թէ ոչ՝ ջուր չըկայ ձեզ»: Եւ փորեց իր բակի մէջ մի ահագին ջրամբար և աղբիւրի ջուրն այնտեղ վազեցրեց:

Գաղթականներն անշուր մնացին: Չուրը մարդուս ամեն օր պէտք է խմելու, լացելու, կերակուր եփելու, ձի ու տաւար ջրելու. գիւղացիները ամեն օր իրանց ջրի համար տանում էին իրանց ցորենը և տալիս Հագային, լցնում էին նրա ամբարները և բերաններից հացը կարում էին: Քանի որ Հագայի տունը լիանում էր, նրա շրջակայքն աղքատանում էին, և օրքան դրացիների վիճակը դառնանում էր, այնքան Հագան իրան երջանիկ էր համարում, որովհետև նա այն անգութ մարդկանցից էր, որոնց սրտի ուրախութիւնը բազմանում է ընկերների տխրութիւնից և թշուառութիւնից:

«Ո՛վ մարդ, ասում էին նրան դրացիները, Աստուած իր առատ աջովը օրհնել է. ո՛չ հացդ է պահես, ո՛չ ջուրդ և ո՛չ մեր պատիւն ու ծառայութիւնը քեզանից: Այդ անսպառ ջուրը, որ ժողովում ես անյատակ ջրամբարիդ մէջ, դու երբէք չես կարողանալու դործածել ո՛չ քո և ո՛չ զաւակներիդ պէտքերի համար, ժամանակ-ժամանակ մեզ էլ տուր նրանից. մեր բերանները պապակեցին, մեր անասունները տանջում են, մեր մարմինը կեղտի մէջ փռեց, մեր արտերը չորանում են, խնայիր մեզ, մեր կուշտ լինելով դու երբէք չես քաղցած մնայ. ինչո՞ւ անգութ սրտով նայում ես մեր տանջանքներին: Աղքատութիւնը մաշում է մեր կեանքը. խղճս մեզ»:

Հագան առանց շահի և տոկոսի ոչ մի կաթիլ ջուր չէր տալիս իր ջրամբարից և ո՛չ մի բուռ ցորեն իր շտեմարանից. իր ջուրը կեցած մարդկանց լացը, արտասուքը և լալազին աղաչանքը ուրախացնում էին նրան, բայց նրա սրտի գութը չէին շարժում: Նա այն ժամանակ միայն ուրախ էր, երբ իրան շրջապատողները լացի ու սզի մէջ էին:

Մի գարնանային գիշեր, երբ Հագայի ջրամբարն արդէն բերնէ-բերան լիքն էր և նրա բակի երկաթապատի դռները ամուր փակւած ու նիգերը վրանները դրւած էին, — յանկարծ գոռացին ամպերը, փայլատակեց երկինքը և սկսեց յորդ անձրև թափել. կարծես թէ կաթիլների տեղ երկնքից կուժերով ջուր էին թափում: Չուրն սկսեց ջրամբարից վայր թափել, և

որովհետև քարէ ամուր պատերը և փակւած դռները ջրի ճամփան փակել էին, ջուրն սկսեց բակի մէջ բարձրանալ: Անձրևը քանի գնում էր՝ սառականում էր և բակի ջուրը աւելի ու աւելի էր բարձրանում: Տան դռները չը դիմացան ջրի ուժին, մեխերը թռան տախտակներից, դռները բացւեցին և ջուրը այնտեղ էլ հասաւ նրանց: Բայց անձրևը չէր դադարել, աղբիւրը առատ-առատ բղխում էր գետնից. ջուրը մտաւ ամբարները, թրջեց ցորենը, ապականեց կերակուրների պաշարը և խեղդեց տարաւ Հագայի անասունները: Անձրևն անընդհատ գալիս էր, ամպերը կատաղի դռում էին. ջուրը հասաւ Հագայի կրունկին, ծնկին, ապա և վզին... «Ա՛խ, միտք արաւ Հագան, ինչո՞ւ մէկ հրաշքով չի բացւում բակիս դուռը, որ ջուրը ազատ ելք գտնէր և ինձ խեղդելուց ազատէր...» Բայց բակի դուռը ինքն իր ձեռքով ամուր փակել էր և կողպել, որ դրացիները զաղտուկ ներս չըմտնէին և պապակած բերանները թաց չանէին: Չուրը ճամփայ չըգտաւ, աւելի բարձրացաւ և խեղդեց նրան, որ խեղճերից մէկ կաթիլ էր խնայում: Այսպէս պատժեց ազան Հագան:

23. ԲՈՅՆ ՔԱՆԴՈՂԻ ՏՈՒՆԸ ԱՍՏԻՍԾ Է ՔԱՆԴՈՒՄ

Հասո

Մեծատան շքեղ տանիքի տակին
Ծիծեռնակն իրան մի բոյն էր հիւսել,
Շատ ու շատ տարի այդ բոյնի միջին
Չազեր էր հանել, պահել, թռցրել:

Չըզիտեմ ի՞նչպէս, և ի՞նչից դրդւած՝
Ծիծեռնակի բոյնը հարուստը քանդեց,
Նրա ձագերին բնից վայր առած՝
Ոտքի տակ առաւ ու սատկեցրեց:

Բնաւեր ծիծառն երբ որ այս տեսաւ,
Դառն կսկիծով մեծատանն առաւ.

«Այ գու ահօրէն, քանդեցիր իմ բոյն,
Թող որ Աստուած էլ քանդի քո շէն տուն»:

Մեծատան արտերը ժանգաճար եղան,
Անասունները ժանտախտից մեռան,
Յարդի ու խոտի դէզերի հեռ էլ՝
Ցորենն ու գարին կրակին զոհ դարձան:

Կրակը լափեց հարուստի տունը,
Խորտակեց նրա գոյւթեան սիւնը...
Եկաւ նոր դարուն. ծիծառն էլ եկաւ,
Այլ տանիքի տակ նորից բոյն դրաւ:

Իսկ մեծատունը ձեռները ծոցին,
Իր տունն ու տեղի փլւածքի միջին՝
Թափառում էր միշտ, անդադար կրկնում.
«Բոյն քանդողի տունն Աստուած է քանդում»...

Համեմատեցէք «Աղբիւր» յօդուածի բովանդակութեան հետ:

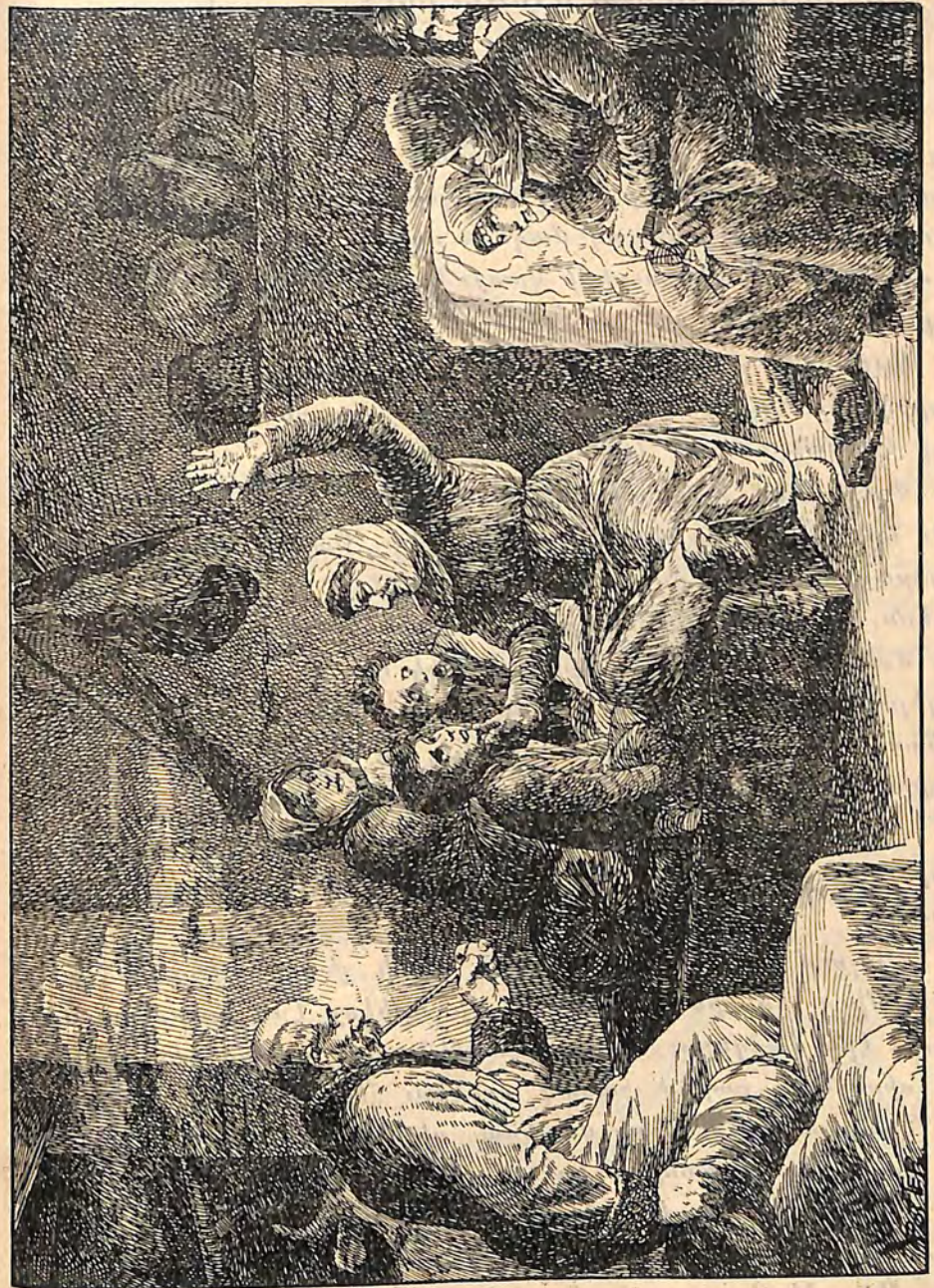
24. ՀԱՒԱՏԱՐԻՄ ՇՈՒՆԸ

Մի վաճառական ձիով ճանապարհորդելու զուրս եկաւ. նրա յետեից փազում էր նրա հաւատարիմ շունը: Վաճառականը գնում էր մի մեծ գուճար ստանալու: Փողերն ստացաւ, ոտիով լիք քսակը կապեց թամբի յետը և ճանապարհ ընկաւ դէպի տուն: Ճանապարհին քսակի կապը կտրւեց, պարկը վայր ընկաւ, իսկ վաճառականը այս բանը չընկատեց: Սրատես շունը տեսաւ այդ և փորձեց վերցնել քսակը իր ատամներով, բայց զգաց, որ դա ուժից բարձր է: Այն ժամանակ քսակը թողնելով, փազեց, հասաւ տիրոջը, առաջ անցաւ, սկսեց յարձակել ձիու վրայ և կատաղութեամբ ու յամառութեամբ հաշելով, աշխատում էր նրան կանգնեցնել: Պատճառը չիմանալով, վաճառականը բարկանում էր շան վրայ, հայհոյում նրան, խփում էր մտրակով, —բայց ոչ մի բան չէր օգնում: Հաւատարիմ կենդանին շարունակում էր յարձակել ձիու վրայ, այնպիսի կատաղութեամբ, որ կարծես կամենում էր ցած քաշել տիրոջը: Տեսնելով որ ոչինչ չի օգնում և որ վաճառականը հեռոնցեւէ հեռանում է, շունն սկսեց կծոտել ձիու ոտները, որ գոնէ դրանով հարկադրէ իր տիրոջը յետ դառնալ: Վաճառականը վախեցաւ, նա մտածեց, թէ մի գուցէ շունը կատաղել է և գիտենալով, թէ որքան վտանգաւոր են կատաղած շները, նա վճռեց սպանել իր հաւատարիմ ծառային:

Այնուամենայնիւ զեռ երկար ժամանակ վաճառականն աշխատում էր ազատել շնից մերթ փայփայանքներով, մերթ սպառնալիքներով, մերթ մտրակի հարւածներով, բայց տեսնելով որ այդ չի օգնում, հանեց ատրճանակը և սրտամորմոք արձակեց հաւատարիմ շան վրայ: Խեղճ կենդանին վայր ընկաւ, բայց մի ըուպէից յետոյ վեր կացաւ և ցաւալի ճշիւնով ու արիւնաթաթախ աշխատում էր հետևել իր տիրոջը: Վաճառականը շատ էր սիրում իր շանը. նրա համար ծանր էր տեսնել կենդանու տանջանքը, ուստի և խթեց ձիուն ու առաջ արշաւեց: Մի քիչ հեռանալով, նա կամեցաւ տեսնել, թէ ինչ եղաւ խեղճ կենդանին, և այստեղ միայն՝ յետ նայելիս՝ նա նկատեց, որ փողի քսակը չըկախ էր հասկացաւ վաճառականը, թէ ինչն

էր այդպէս կատարաբար հաշում և յարձակում իր վրայ հա-
 ւատարիմ շունը, և նա աւելի ցաւեց շանը, քան թէ փողերի
 վրաք: Նա իսկոյն յետ դարձրեց ձիու դուխը, բայց շանն այնտեղ
 չըզտաւ, ուր թողել էր: Արիւնի հետքը ցոյց էր տալիս, որ
 շունը յետ էր դարձել: Ո՛րքան ցաւեց բարի վաճառականը, երբ
 արիւնի հետքը բռնած գնալով՝ նա գտաւ հաւատարիմ կենդա-
 նուն փողերի քսակի վրայ ընկած: Գիտակցաբար նայում էր
 շունը իր տիրոջը և փաղաքշանքով լիզում նրա ձեռքերը: Մի
 քանի ըրպէից յետոյ շունը սատակեց, իսկ վաճառականը տխուր-
 տրտում վերադարձաւ տուն:

Մի վաճառական չիով ծանապարտ-
 դիլու դուրս լիւս . նրա չիպեից վա-
 ւու՞մ էր նրա նաւարարիմ շու-
 նը: Վաճառականը գնու՞մ էր մի մի
 գու՞նար սքանալու: Ժողիքն սքա-
 ւաւ, ուսկով լիք խակը կապի-ց թում-
 քի չիպե-ը և ծանապարտ ընկաւ դի-
 սիլ քուն: Ծանապարտին խակի կա-
 ւը կարուից, սարկը վաչք ընկաւ իսկ վա-
 ճառականն աչք թանը չը նկարից:

25. ԻՆՉ ԷՒՆ ՊԱՏՄ ՈՒՄ ԵՂԵՒՆԻՆԵՐԸ

(Գերմաներէնից)

Պարտիզում կանգնած էին երկու ծերացած եղևնիներ: Նրանց տակ, քարէ նրստարանի վրայ թիւնկն էր տւել մի պառաւ կին: Զիւնի նման սպիտակ մազերն այիբներով թափւում էին ուսերի վրայ: Նա մի գիրք էր կարդում:

Ամեն ինչ լուռ էր պարտիզում. ոչ մի այլք չէր երևում փոքրիկ լճի վրայ: Նարգիզներն անուշ բուշում էին, արևը մայր էր մտնում մեծ կարմիր գունտի նման:

Փչեց մեղմ հովը. մի փսփոց անցաւ երկու եղևնիների մէջ: Նրանցից մէկը դարձաւ դէպի կինը: Պառաւ կինը գլուխը բարձրացրեց գրքից ու սկսեց ականջ դնել. «Յիշում ես այն երեկոն, երբ մեզ այստեղ բերեց սպիտակ միրուքով մարդը. այն ժամանակ դու դեռ փոքրիկ աղջիկ էիր ու խաղալով, ծիծաղելով շուր էիր ածում մեր տակը: Մէկ էլ դու հարցրիր սպիտակ միրուքով մարդուն. — Պապի, ո՞վ է մեծ, ես, թէ այս փոքրիկ ծառերը:

— Այո, այո, մտածեց պառաւը և նրա աչքերը փայլեցին սրտի ուրախութիւնից: Վաղուց այդպէս չէին փայլել նրա աչքերը:

«Յիշում ես նրանից մի քանի տարի յետոյ, — խօսում էր այժմ միւս եղևնին. — Դարձեալ մի երեկոյ էր. պարտիզում բացւել էին վարդերը: Դու արդէն մեծացել, օրիորդ էիր դարձել. սիրուն ու բարձր հասակ ունէիր: Դու նստել էիր հէնց այդ նստարանի վրայ, որ մօտեցաւ սև մաղերով մի տղամարդ. դու ժպտացիր ու խօսք տւիր ամուսնանալ նրա հետ:

— Այո, այո, հազիւ լսելի շշնջացին նրա շրթունքները, և արցունքի երկու ծանր կաթիլներ ընկան ու թրջեցին իր գիրքը...

«Այնուհետև — շարունակում էր եղևնին, — դուք գալիս էիք այստեղ ձեր փոքրիկ, քնքուշ մանկիկի հետ: Բայց տարիներն շտապեցին ու ձեր մազերը ձիւնի գոյն ստացան:

— «Այո, այո, հազիւ լսելի շշնջում էր պառաւը:

Յանկարծ պարտիզում հնչեց մի ուրախ, զիլ ձայն ու երևաց պառաւ կնոջ թոռնիկը — Տատիկ, մեզ արձակեցին ամբողջ վեց շաբաթով, — ասաց նա, գրկեց տատիկին ու տաք, տաք համբուրեց նրա խորշոմած երեսը:

Պառաւը մոռացաւ իր վիշտը:

26. ԵՐԿՆՔԻ ԶԱՆԳԱԿԸ

Նար—Դոս

Հին, շատ հին ժամանակներում, երբ ոչ թագաւորներ կային, ոչ իշխաններ և ոչ դատաւորներ, մարդկանց գործերը քննւում էին մի մեծ զանգակով, որ կախւած էր երկնքից:

Մարդիկ իրանց վէճերի համար դիմում էին այդ զանգակին: Վկաներ կանչելու սովորութիւնը չըկար այն ժամանակներում և այդ հարկաւոր էլ չէր, որովհետև զանգակն այնպիսի մի հրաշալի գօրութիւն ունէր, որ առանց վկաների ցուցմունքի ինքն էր ամենաճիշտ և ամենաանաչառ կերպով ցոյց տալիս, թէ ո՞վ է արդարը, ո՞վ է մեղաւորը:

Զանգակը կախւած էր մի ընդարձակ դաշտի վրայ: Նրա տակ, գետնից բաւական բարձր, շինւած էր մի բեմ, որի վրայ բարձրանում էին սանդուխքով: Գանգատաւորները միայն իրաւունք ունէին բարձրանալու այդ բեմը, իսկ հանդիսատես ամբոխը կանգնում էր ներքեւ՝ դաշտի վրայ: Եւ ոչ մի ձայն, ոչ մի շշուկ չէր լսւում ահագին ամբոխի միջից. զանգակը համարւում էր մի սրբութիւն, որ Աստուած ինքն էր կախել երկնքից չարամիտ մարդկանց անօրէն գործերը քննելու համար:

Գանգատաւորները բարձրանում էին բեմը և փոխէփոխ բռնում էին զանգակի լեզակի թոկից: Նա, ով մեղաւոր էր, բնաւ չէր կարողանում շարժել լեզակը, իսկ նա, ով արդար էր, հէնց որ բռնում էր թոկից, լեզակն իսկոյն շարժւում էր, և զանգակը զըրնգզըրնգում էր:

Մարդիկ այդ ժամանակներում շատ սիրով և հաշտ էին սպրում իրար հետ, և շատ հազիւ էր պատահում, որ մէկը միւսի հետ որևէ տարաձայնութիւն ունենար, որովհետև ամեն-

քին էլ յայտնի էր գանգակի հրաշալի գորութիւնը. ամենքն էլ զիտէին, որ ոչ մի դէպքում մեղաւորն արդար չի դուրս գայ, արդարը — մեղաւոր:

Բայց ի՞նչպէս եղաւ, որ այդ գանգակն այժմ այլ ևս չըկայ. ի՞նչպէս եղաւ, որ մարդիկ զրկւեցին մի այդպիսի անաչառ դատաւորից:

Մի անգամ մէկն իր հարեանին փող էր փոխ տւել: Նշանակած ժամանակից յետոյ, երբ նա սահանջեց իր փողը, պարտապանն ասաց. թէ տւել է: Սա թէ՛ «չես տւել», նա թէ՛ «տւել եմ»:

— Դէ որ տւել ես, արի գնանք գանգակի դատաստանին, — ասաց պարտատէրը:

— Գնանք, ասաց պարտապանը:

Գնացին:

Հետաքրքիր ամբօխը շրջապատել էր գանգակի բեմը: Ամենքը անհամբեր սպասում էին գանգակի դատաստանին:

Գանգատաւորները բարձրացան բեմը:

Որովհետեւ մեղաբերողը պարտապանն էր, այդ պատճառով առաջ նա պէտք է բռնէր գանգակի թոկից: Նա ձեռքին մի հաստ գաւազան ունէր, գանգակի թոկից բռնելուց առաջ այդ գաւազանը տւեց պարտատիրոջը և դարձաւ գանգակին.

— Այ գանգակ, այ անաչառ դատաւոր, դու ասա՛ պարտքըս տւել եմ, թէ ոչ:

Ասաց ու բռնեց գանգակի թոկից:

Ու բռնեց թէ չէ, գանգակը գրենգրենգաց: Դա նշան էր, որ պարտքը տւած էր:

Պարտատէրը մնաց տեղնուտեղը ցամաքած:

— Դէ, հիմի էլ կասե՛ս չեմ տւել, — ասաց նրան պարտապանը, գաւազանն առաւ նրա ձեռքից և յաղթական կերպով իջաւ բեմից:

Ամբօխը զիմաւորեց նրան ծափերով, իսկ պարտատիրոջն սկսեց թքել ու մրել, որ պարտքը ստանալուց յետոյ չէր ամաչել գանգակի դատաստանին զիմելու:

Բայց այստեղ մի հրաշք կատարւեց. գանգակը լեզու առաւ և սկսեց խօսել անաւոր ձայնով:

— Դուք, մարդիկ, — ասաց նա, — լսեցէք ինձ: Այսքան ժամանակ ես ձեր դատաւորն եմ և երբէք չի պատահել, որ անարդար դատաստան անեմ: Բայց իմ այսօրւայ դատաստանն անարդար էր, որովհետեւ ձեզնից մէկը յանդգնեց խաբել ինձ: Նա իր պարտքը չէր վճարել, բայց որպէսզի իմ առաջ արդար դուրս գայ, տեսէք թէ ինչ խօրամանկութեան էր զիմել. փորել էր ձեռքի գաւազանը, փորւածքի մէջ թագցրել էր պարտք վերցրած փողերը և երբ եկաւ, որ լեզուակիս թոկից բռնի՛ գաւազանը տւեց պարտատիրոջ ձեռքը: Այդ ընպէին յիրաւի որ պարտք վերցրած փողերը տւել էք պարտատիրոջը, և ես չէի կարող իմ գանգահարումով չըյայտարարել, որ պարտքը տւել է: Բայց յետոյ ի՞նչ արաւ նա. — նա պարտատիրոջից յետ առաւ իր գաւազանը մէջն ածած փողերով և դեռ ձեզնից ծափեր էլ ստացաւ, իսկ խեղճ արդար պարտատէրը ձեր կողմից թուք ու մրի արժանացաւ: Դուք, մարդիկ, լսեցէք ինձ: օրինակը վարակիչ է. — այսօր ձեզնից մէկը խաբեց ինձ, վաղը նրան հետևելով՝ միւսը կըխաբի, երրորդ օրը՝ մի ուրիշը և այսպէս անվերջ: Որ այդպէս է, դուք արժանի չէք ինձ պէս անաչառ դատաւորի. զնացէք այսուհետեւ դատեցէք դուք ինքնեք ձեզ և թող ձեր մարդկային դատաստանը միշտ անարդար լինի:

Ասաց գանգակն ու անագին գղրղիւնով թաւ երկինք:

27. ԿԱՂՆԻՆ ԵՒ ԵՂԵԳԸ

Ալմ. Խնդոյեան

«Այ եղէգ,
Ի՞նչ ցեղ էք»,

Ասաւ անագին

Կաղնին եղէգին:

«Քո ուժդ ի՞նչ է,

Որ քամին փրչէ՛

Կամ պէտք է գողաս

Կամ փուկս սողաս:

Խլէզ ու ճլէզ,

Մասիս սարն եմ, տես.

Արևը գիտե՞ս,

Ձի հասնում գօտիս,

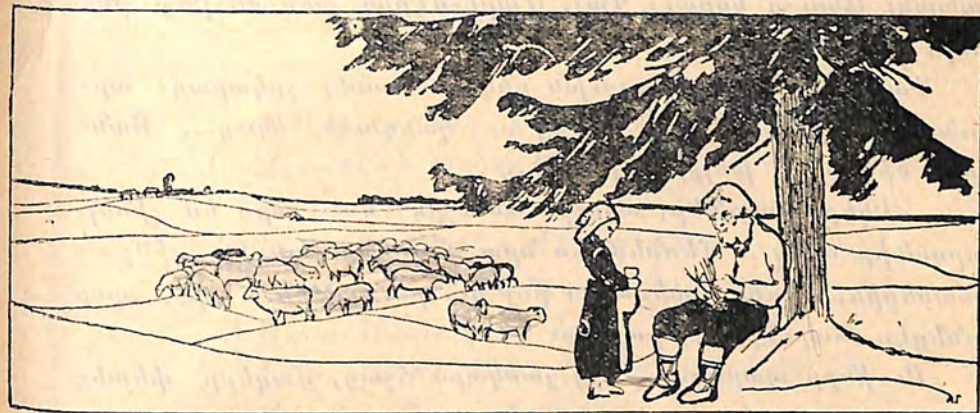
Մըրիկը՝ ոտիս,

Գայիր էլի՛,

Ողորմելի,
 Իմ ստուերի տակ բուսնէիր,
 Վատ եղանակ չըտեսնէիր:
 Իմն է կեանքը էս աշխարհում»:
 Խօսքը բերնում,
 Մին էլ օգում, մըթնուորում
 Որոտ, ճայթոց,
 Ամպի պայթոց,
 Կայծակ անեղ,
 Կարկուտ, հեղեղ,
 Խենթ ու խռոտ
 Քամին դիտտ
 Փնչուն,

Վրչուն
 Իրան առած,
 Մի սոսկալի
 Մրրիկ դառած՝
 Զլեց,
 Խլեց
 Կաղնին տակից
 Որ երկնքի
 Եօթը յարկից,
 Որ չը շփեց
 Ցածի ժայռին,
 Փշրեց թավեց
 Հսկայ ծառին:

ԵՐԿՐՈՐԴ ԲԱԺԻՆ

ԳԻՐՂԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱՑԻՆ ԿԵԱՆՔ

28. ԱՐՅՈՒՆՔԻ ԱՂԲԻԻՐ

Գ. Աստուածատրեան

Մօտեցաւ արևն Արևմուտ սարին ու դօշին չոքեց: «Գնում եմ մօրս ծոց, ճամփայ տուր, թէ չէ՝ կըվառեմ ես քեզ»: Մարը կռացաւ ու ճամփայ տւեց, արևը ժպտաց, սարերի գլուխները, ամպեր ու երկինք կարմրեցին յանկարծ:

Նախիրն է դառնում հեռու դաշտիցը, դառներ են մայում, այծեր մըկըկում, կովեր բառանչում, երեխաներ ծըւում: Ինչո՞ւ են լալիս սրանք լեղաճաք, այս ի՞նչ պատահեց:

— Վա՛յ, Մարէ-մէրիկ գոռում են նրանք, օրդ խաւարեց: Սև Զորի միջում մենք խաղում էինք ալաջա սլարը, երբ վրայ տւին մեզ յանկարծ փաշայի քիւրդ ծառաները: Նրանք մըտրակով մեզ լաւ ձեծեցին ու տուն քշեցին, իսկ քո Անուշին ամուր կապեցին ու թամբին դրին: «Մայրիկ էր կանչում, մայրիկ ջան, ո՞ւր ես, ինձ սպանեցին»: Բայց նրանք Անուշին ապտակ խփեցին, իսկոյն լռեցրին: Նա ձայնը կարեց, քրդերը

փախան: Անուշղ կորաւ: Վնյ, Մարէ-մէրիկ, քեզ սև լուր բերինք, օրդ սեացաւ:

Դառն կսկիծը նրա գլուխն ընկաւ, տանել չըկարաց. արցունքը ցամքեց, աչքերը պլշեց ու կանգնած մնաց... Յանկարծ ծիծաղեց խելքը կորցրած...:

— Եկէք, բալաներ, այսօր Անուշղն ես հարս եմ չինել, հարսանիք արել... մեռնեմ ես նրա մարմար թշերին, շիմշառ մատներին, մեռնեմ փեսայիս բօյ ու բուսաթին... դէ, պար բռնեցէք, հարսնիք է, բալէք»:

Ու ինքը պարեց... բայց յանկարծ ճշաց, մագերը փետեց ու դուրս արշաւեց:

Վեր կացաւ քամին, երկինք ու երկիր իրար հետ խառնեց, սև ու մութ ամպեր իր ծոյից հանեց, մէկ մէկի դարկեց: Լսեց ամեն բան. քամին էր միայն, որ մոնչում էր, քամին էր միայն, որ սուլում, ոռնում ու շառաչում էր...:

Բայց ձորի միջից մի ձայն էր գալիս: Նա էլ հեծկլտում, նա էլ է ոռնում ու վայ է տալիս: Արդեօք բորենին, թէ գային է սպառնում այս ուշ գիշերին, թէ բուն է վախից սարսափած գիւղին սև շիւան բերում: Ոչ, ոչ, չի կարող ոչ մարդագերը, ոչ գայլը, ոչ բուն, - ոչ մի շնչաւոր չի կարող դիմանալ կատաղած քամուն: Մարէ-մէրիկն է այն ձորում նստած, Անուշղն կանչում, ձայնը չի լսում, նա հեծկլտում է, մագերն է փետում...:

Բայց չի դադարում կատաղած քամին. երկինքը ելաւ, անձրև ու կարկուտ իր միջից ժայթքեց, և նրա հետ էլ գիւղի զանգակն է հնչում, իսկ հեռու ձորից մի խուլ հեծկլտանք նրա հետ խառնում...:

Անցան տարիներ: Մարէ-մէրիկը ձորը չէր թողնում. մազը գրգգգաւած, աչքը ու նիհար խոտ էր ուտում, աչքերին արցունք և թափառելով՝ Անուշղ էր կանչում:

Այսչափ կսկիծից, այսչափ արցունքից գագան փաշայի սիրտը չըկակղեց: Բայց ժայռը կակղեց, իր սիրտը պատուեց թշառ մօր լացից և արտահոսեց Սև-Ձորի միջից պաղ ու վրձիտ ջուր, որ մինչև այսօր այնտեղ կոչում են «Արցունքի Աղբիւր»:

29. Բ Լ Բ Ո Ի Լ Ի Ն

Շ. Կուրդինեան

Արի, բլբուլ, մէկ տեղ նստենք,
Ձէն-ձէնի տանք ու երգենք.

Էս օրւանից դառնանք ընկեր,
Իրար խառնենք մեր ցաւեր:

Անցաւ գարուն, աշուն կուգայ,
Շատ հեռու չէ և ձմեռ,
Լաց, ընկեր ջան, էլ վարդ չըկայ.
Թնւփը մնաց կիսամեռ:

Երգենք, ընկեր, ցաւը երգենք,
Դու՛ քո մեռած ալ վարդի,
Երգենք, ընկեր, ցաւը երգենք
Ես՛ իմ աւեր վաթանի...:

Անցաւ գարուն, վըշտոտ դարուն,
Մօտ է աշուն, ցուրտ ձմեռ,
Ա՛խ ախպերս մնաց անտուն.
Քոյրս քաղցից կիսամեռ...:

Արի, բլբուլ, ցաւը երգենք
Վարդի, աւեր վաթանի,
Արի, ընկեր, իրար խառնենք
Մըմուռ ցաւը մեր սրտի:

Արքի, բլբուն, մէկ չիդ նարին,
 Զէն-չիմեր քանիք ու երգիւն.
 Հա օրւանից դառնանիք ընկիր,
 Խրայր խառնիւնի միք ցաւիք :
 Անկարգ գարուն, աշուն կու գայ,
 Եւրպ կուու չէ և չմիտ
 Զայ, ընկիր զան, էլ վարդ չգկայ,
 Թուփք մնայ կրամիտ :

30. Տ Է Ր Ն Դ Ա Ա

Արտագ

Մեր գիւղի համար Տեառնընդառաջն ընդհանուր ուրախութեան տօն է. այդ երեկոյ ամենքն էլ եկեղեցի են գնում, — ծերերը Սիմէօն ձերուսու աղօթքն իրանց բարեխօս խնդրելու, հասակաւորներն իրանց զլիտարկիների մէջ օրհնած մոմ կաթեցնելու, որպէսզի ամառը շանթ ու սրտախից, հուր ու կայծակից ազատ-ապահով լինին, իսկ երեխաները գնում են վառած մոմերով օրհնած կրակը բեբելու Տէրնդասն այրելու համար :

Տէրնդասի համար նիւթեղէն պատրաստելու ծանրութիւնն ամբողջովին ընկնում էր մեզ, երեխաներիս վրայ. և մենք արդէն մի շաբաթ առաջ մեծ նեղութիւն կրելով, հաւաքում էինք խոտ, յարդի կրճոնք, հին քթօցներ, փուշ, տատասկ և տաշեղներ :

Երեկոյեան վերջապէս աստղերի հետ միասին ժամուրը դուրս է դալիս ժամից, և վառւած մոմերի ահագին հեղեղ՝ հեղհեղ հիւղաւորելով գիւղի ծուռ ու մուռ փողօցներով, պատկերացնում է մի սքանչելի հրավառութիւն, մի չըտեսնւած լուսաւոր տեսարան գիւղացու մոայլ կեանքում, որի աղօտ նմանութիւնը կրկնում է միայն Զատիկի գիշերը, երբ լուսադէմին գիւղացիները վառած մոմերով այցելութեան են գնում իրանց ննջեցեալների գերեզմաններին :

Ահա եկեղեցու մօտ գտնուող աներից մէկի կտուրի վրայ ճրրթճրրթալով բորբօքեց մեծ խարոյկը. քանձր ծուխը հրեղէն լեզուների հետ գրկախ սռնելով՝ քուլա-քուլա սկսեց դէպի վերև բարձրանալ. նրան հետեւեց երկրորդը, երրորդը, չորրորդը... մի րօպէ ևս, և ահա գիւղն ամբողջապէս խորասուզւած է ծխի ու կրակի ալիքների մէջ. կարծես Սողոմ և Գոմոր քաղաքների նման գիւղը խեղդուում է երկնքից թափուող հուր ու ձծումբի տակ :

Սակայն սուգ ու շիւանի, լաց ու հառաչանքի ձայն չէր, որ լսոււմ էր խարոյկիների շուրջը, այլ մանկական առոյգ ճիչն ու աղաղակը և աղջիկների անուշ ծիծաղն ու խնդումն էր, որ բռնել էր ամեն տեղ :

Մեր տունը գտնուում էր գետի ծայրում. երբ մենք, երեխաներս ժամի ճանապարհին սրա-նրա Տէրնդասի մօտ հրամայրած հատիկով ու խէծաղով զլուխներս խառնւած՝ վառած մոմերով մի փոքր ուշացած էինք տուն վերադառնում, մերոնք արդէն կազմ ու պատրաստ մեզ սպասելիս էին լինում Տէրնդասի մօտ : Սիմէօն պապս ամենայն շերմեռանդութեամբ վեր էր առնում մեր ձեռքից վառած մոմը, նախապէս երեսը դէպի արևելք դարձնելով՝ երեք անգամ խաչակնքում էր և ապա կիսաձայն ինչ-որ մրմնջալով՝ մոմը մօտեցնում էր Տէրնդասին ու կրակ տալիս. դա ծառայում էր որպէս նշան մեզ համար, և մենք ամեն կողմից կրակ տալով խարոյկը՝ բացականչում էինք, «եալլւս, եալլւս...» :

Մեր ձայների վրայ անից դուրս էին գալիս ջահիլ հարսներն ու ազապ աղջիկներն և իրանց հետ բերում էին հատիկ, մեղրած խէծաղ, մէջը մանր յուլունքի նման շաքարեղէններ :

ածած և լազուտ. նրանք գիւղական այդ քաղցրաւէնիքը հրամ-
ցնում էին ոչ թէ միայն մեզ, տնեցիներին, այլ և բոլոր այն
հարեաններին, որոնք այդ տարի սգաւոր լինելով՝ Տէրնդաս
չէին վառել և մեզ մօտ հիւր էին գտնուում:

Երբ կրակի բոցերը փոքր ինչ մեղմանում էին, մենք —
երեխաներս՝ ձեռք ձեռքի բռնած՝ սկսում էինք խարոյկի շուր-
ջը պտոյտ գալ և ապա մէկ մէկու յետևից կրակի միջով թռու-
չել, որպէսզի քաջ լինենք և ոչ մի բանից չըվախենանք:

Կրակը մեծ սրբութիւն է գիւղացու համար. բացի այն,
որ նա տաքացնում է, նա առողջութիւն է պարգևում հիւանդ-
ներին, նա քաջութիւն է ներշնչում երիտասարդներին և ի-
մաստուն ծերերի համար ծառայում է որպէս հարուստ նիւթ
ապագայի վերաբերմամբ գանազան գուշակութիւններ անելու:

Ահա այս է պտտառը, որ երբ խարոյկի շուրջն ամենքն
իրանց գործով զբաղեցին. պապս ու մեծ հօրեղբայրս էլ իս-
կոյն իրանց դերի մէջ մտան և նրանց ուշքն ու միտքն ամ-
բողջովին զբաւեց այն հարցով, թէ դէպի ո՞ր կողմն է թեք-
ւում խարոյկի ծուխը. սակայն այնքան էլ հեշտ բան չէ այդ,
որովհետև մարտի քամիների նման քամհաճ ու փոփոխական է
Տէրնդասի ծուխը. անորոշ կերպով նա մերթ ա՛յլ է օրօրւում
և մերթ ձախ, մինչև որ վերջապէս ընդունում է մի որոշ ուղ-
ղութիւն, որից և գիւղի այւորներն ու գիտուն կարծաւորներն
աշխատում են գուշակութիւններ անել տարւայ բերքի որակի
ու քանակի վերաբերմամբ: Ծխի ուղղութիւնը ցոյց է տալիս,
թէ այդ տարի գիւղի որ կողմում գտնւած արտերն ու այգի-
ներն առատ հունձ են տալու, որոնք՝ վատ և որոնք՝ միջակ:
Օրինակ, ծխի կողմը՝ լաւ, հակառակ կողմը՝ թոյլ, իսկ ա՛յլ ու-
ձախ կողմերը՝ միջակ. եթէ ծուխը բարձր է գնում, ասում են,
աշնանացանն է առատ լինելու, իսկ եթէ ցած՝ գարնանացանը:

Այդ երեկոյ պարսպ չեն և գիւղի սրտաւները. խարոյկը
վերջանալու մօտ, յիշում եմ ինչպէս մէջքից կորացած մամս
կտարած թիակը ձեռքին՝ մօտենում էր կրակին, երկիւղածօրէն
ինչ-որ աղօթք էր փրնթփրնթում և կրակախառն մոխիրը վեր-
ցնելով տանում, տան կտուրից վայր էր թափում ու բարձ-
րաձայն կանչում երեք անգամ. «լոյսը ներսը, մութը դուրսը»:

Իսկ մենք, երեխաներս՝ անագ անելով նրան, ասում էինք.
«կատուն ներսը, մութը դուրսը»:

Գիւղական կեանքն այդ օրւանից զգալի վոփոխութիւն է
կրում, որովհետև գիւղացիները Տէրնդասի կրակի մէջ գցում
ու այրում են բոլոր խրճրնկայները, որոնցով մինչև այդ ծած-
կում էին իրանց կտուրները և դրանից յետոյ կտուրները
բաց են թողնում:

Համեմատեցէք ձեր տեսած Տէրնդասը այս Տէրնդասի նետ:

31. Ս Ա Ր Ի Ո Ր

Վ. Միրաքեան

Արևը չելած՝ սարւորն արթնացաւ,
Նորից ձորերում աղմուկ բարձրացաւ,
Նորից սայլի տակ ճըռռում է ճամփան,
Փրուփըռում հարսի քօղն ու դաթիբան.
Դալար իւրդերը ամպերի տակին
Աչքերը գցած բոչւորի ճամփին՝
Ժպտալով յակինթ ցօղերով առատ,
Կանչում են կարծես բոյրով անարատ:
Կանաչի վրան աւթաւան՝ ձեռքին՝
Կրօնասէր թուրքը չոքեց նամագի,
Չեռները գգոյշ տանելով միրքին՝
Աղօթք է անում Աստծուն ահուսի:

Կէսօր է արդէն, կանաչ Լաւարից
Իջնում է հանգիստ ոչխարը կըթի.
Կըթեւելու մաս-մաս, անցնում է բերից, ²⁾
Լսում է անուշ փըշշոցը կաթի:
Հովիւ, հովուհի նստոտած շարքով՝

1) Զբամանի տեսակը 2) Ոչխար կթելու տեղը:

Կրթում են ուրախ և անհոգ խընդում,
 Երբեմն էլ այրևած անուշիկ երգով
 Սէր են գարթեցնում մէկ-մէկի սրտում:
 Վերջացաւ արդէն ոչխարի կիթը,
 Կաթսաներ տարան թարմ կաթնով լիքը.
 Մէկն էլ դդակը շարժելով օդում,
 Դեռ գառնարածին՝ «եկ, հէյ» է կանչում.
 Երկար շանցնելով, սարի գագաթին
 Գառների կայտառ հօտը երևաց.
 Խառնելով նրանք մայրերի հօտին,
 Բերկրանքի յոյզով մայում են ցրևած.
 Կանչում են, բայում դառն ու մաքին,
 Անուշ ձայներով փրնտրում են միմեանց.
 Որը գտնելով իրա գառնուկին,
 Ծըծել է տալիս, փայելով սրտանց,
 Որը խաղում է մօր հետ կուշտ փորով,
 Որն էլ մտնում է տխուր մայելով.
 Եւ ամեն անգամ գառը մէր տալիս³⁾
 Կարծես թէ անուշ համերգ են տալիս:

3) Մայրերին տալիս, ծծեցնելիս:

Դիտեցեք այս պատկերը և պատկեցեք, թէ հնչե՞լս գարնանը գիտեցե՞ք «սարն են գնում»
 և նույն գիր տե՛ք:

32. ՓՈՔՐԻԿ ԼԱՅՐԵՆԱՍԷՐԸ

Է. դէ Ամիչիս

Իսպանիայի Բարցելոնա քաղաքից մի Ֆրանսիական նաւ մեկնեց դէպի Գենովա: Շոքենաւում նստած էին Ֆրանսիացիներ, իտալացիներ, իսպանացիներ, շեյարացիներ. ճանապարհորդները մէջ կար տասնչմէկ տարեկան վատ հագնած մի պատանի: Նա մի կողմ էր քաշւած և խոփու հայեացքով նայում էր ուրիշներին: Իրաւունք էլ ունէր այդպէս նայելու: Երկու տարի առաջ հայրն ու մայրը, որ իտալացի գիւղացիներ էին, նրան վաճառել էին մի գերասանական խմբի: Այդ խմբի հետ նա անցել էր զանազան երկրներ և սովից տանջւել էր: Նրան սովորեցնում էին ձեռնածութիւններ (Ֆոկուզներ) անել ու ծեծում էին: Երբ Բարցելոնա հասան, նա այլևս չըկարողացաւ տանել սովն ու հարւածները. նա փախաւ իր տիրոջից և դիմեց իտալական հիւպատոսի պաշտպանութեանը: Հիւպատոսը խզճալով տղային, մի տոմսակ տւեց նրան ձրիաբար մինչև Գենովա գնալու: Միաժամանակ մի նամակ էլ տւեց Գենովայի իշխանութեանը յանձնելու, որպէսզի վերջինս տղային իր ծնողներին հասցնէ: այն ծնողներին, որոնք վաճառել էին նրան իբրև մի անասուն: Խեղճ տղան ցնցոտիներ ունէր հագին և սաստիկ նիհարել էր: Նրան տեղ տւին շոգենաւի երկրորդ կարգում: Ամենքը հեռաբարբուում էին նրանով և հարցեր ուզում, բայց նա ոչ մի պատասխան չէր ապրիս. զրկանքից դառնացած՝ նա չէր ուզում խօսել մարդկանց հետ: Բայց և այնպէս ճանապարհորդներից երեք հոգի ստիպեցին նրան խօսել և նա պատմեց իր արկածները: Այդ երեք ճանապարհորդները իտալացիներ չէին, բայց հասկացան նրա պատմածը: Մասամբ հարբած լինելով և մասամբ կարեկցելով տղային, նրանք մի քիչ փող տւին նրան: Այդ միջոցին սրանք մտան նոր մարդիկ. այն երեքը պարծենալով՝ նորից սկսեցին զրամներ շարտել և գոռալ. այս էլ վերցուր, հաւաքիր:

Տղան զրամները ժողովեց, կիսաձայն ու տրտում շնորհակալ եղաւ և այս անգամ նրա աչքերը կարծես փոքր ինչ

մեղմացան: Յետոյ իր օթեակի անկողինը մտաւ և վարագոյրը քաշելով՝ սկսեց իր գործերի վրայ մտածել: Այս փողերով կարելի է որևէ համեզ բան ուտել... Ի՞նչ լաւ կըլինէր երկու տարւայ սոված կեանքից յետոյ: Գենովա հասնելուն պէս կարելի է նաև շորեր գնել: Ի՞նչ փառաւոր բան կըլինի երկու տարի ցնցոտիներ հագնելուց յետոյ... կարելի է տուն տանել փողերը. այն ժամանակ հայրն ու մայրը նրան մարդավարի կրնգունեն: Եթէ ոչ՝ կասեն — դարձեալ դատարկ տուն եկար... Տղան երջանիկ էր և շարունակում էր մտածել, թէ ինչպէս գործադրէ գանձը:

Այն ինչ երեք ճանապարհորդները նոյն կարգի դահլիճում նստած, խմում էին, խօսում իրանց տեսած երկրների մասին: Վերջապէս նրանք սկսեցին և Իտալիայի մասին խօսել:

Մէկը գանգատում էր պանդոկներից, միւսն երկաթուղիներից. յետոյ սկսեցին Իտալիայի ամեն ինչը հայնոյել: Մէկը գոռում էր, թէ Իտալիայում ամենքն էլ խաբէրաներ են. երրորդը՝ թէ իտալացի պաշտօնեաներն անգրագէտ են: — Տգէտ ժողովուրդ է, ասաց առաջինը: — կեղտոտ ժողովուրդ է, ակււլացրեց երկրորդը: — Գողեր են, սկսեց երրորդը և դեռ խօսքը չէր վերջացրել, յանկարծ սև ու սպիտակ փողեր էին, որ գնդգնդալով տեղացին յատակի վրայ, սեղանի վրայ և մանաւանդ նրանց գլխին: Երեքն էլ կատաղած վեր թռան և սկսեցին դէս ու դէն նայել: Յետ առէք ձեր փողերը, — գոռաց տղան, դուրս նայելով վարագոյրի յետևից, — իմ հայրենիքը նախատողներից ես ողորմութիւն չեմ ընդունում:

33. ԼԱՅՐԵՆԻՔ

Ա. Իսանակեան

է՛յ Ղան — հայրենիք,
 Ինչքան սիրուն ես,
 Սարերդ կորած երկնի մովի մէջ,
 Զրերդ անո՛ւշ, հովերդ անո՛ւշ,
 Մենակ բալէքդ արիւն-ծովի մէջ:

Քո հողին մեռնեմ,
 Անդին հայրենիք,
 Ախ, քիչ է, թէ որ մի կեանքով մեռնեմ.
 Երնէկ ունենամ հազար ու մի կեանք,
 Հազարն էլ սրտանց քեզ մատաղ անեմ:
 Ու հազար կեանքով
 Քո դարդին մեռնեմ,
 Բալէքիդ մատաղ, մատաղ, քո սիրուն.
 Մենակ մի կեանքը թող ինձի պահեմ,
 Էն էլ քո փառքի գովքը երգելուն, —
 Որ արտուախ պէս
 Վեր ու վեր ճախրեմ
 Նոր օրւայ ծէգիդ, ազիդ հայրենիք,
 Ու անսուշ երգեմ, բարձր ու զիլ գովեմ
 Կանաչ արևդ, սիրուն հայրենիք...

34. ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՊԱՆԴՈՒԽՏԸ

Մ. Նալբանդեան

Հայ ազգը օր ըստ օրէ թողնում է իր երկրները և կենդանանում քաղաքներում: Աղքատութիւնն ստիպում է նրան թողնել իր տունը, իր ընտանիքը, իր ամուսինը, իր զաւակները և գնալ Պօլիս՝ կամ այլ քաղաք աղքատութիւնից ազատելու համար: Բայց այդ տեղերում ևս նրան գիմաւորում է էսպէս նոյն աղքատութիւնը, գուցէ մի փոքր քաղաքային լուկերպարանքով:

Իրա վրայ աւելացրու ընտանեկան կեանքից զրկւիլը, դժոխային աշխատանքը, որով պիտի շահէ մի քանի յաւելեալ ղուրուշներ, անտուն և անմաքուր կեանքը, որ պիտի անցկացնէ զանազան իջևաններում: Երեկոյեան տուն պիտի դայ յոգնած, ուժասպառ, շատ անգամ և վնասւած անդամներով, իսկ լուսաբացին նոյն ծանր աշխատանքն է, որ սպասում է նրան: Զրկայ այն ընտանեկան մխիթարութիւնը, ամուսնու և զաւակ-

ների այն մտերմական ու անմեղ հայեացքը, որ առանց խօսելու կարող են մեղմացնել ճակատագրի դառնութիւնը: Եւ այսպէս, իբրև անասուն, իբրև մեքենայ ծառայելով արտասուելի օտարութեան մէջ, ասանքսան տարուց յետոյ կամ մեռնում է այնտեղ, թողնելով իր ընտանիքը ծայրայեղ թշուառութեան մէջ, կամ վերադառնում է դէպի իր երկիրը: Վերադառնում է... բայց ոչ այնպէս առոյգ ու զւարթ, ինչպէս գուրս էր եկել այնտեղից, այլ հասակն առած, ուժասպառ, թոշնած: Վերադառնում է իր տունը. երբ կորցրել է աշխատելու ընդունակութիւնը և յարմարութիւնը: Ուրեմն՝ վերադառնում է նա միմիայն իր ներկայութեամբ, իր կարօտ ու աղքատ ընտանիքի թիւն աւելացնելու համար:

Եւ անա նրա տասն և ութը կամ քսան տարեկան որդին, որ աճել ու զօրացել է իբրև մի ծաղիկ իր սեպհական հողի վրայ, առնում է ձեռքը իր հօր պանդխտական գաւազանը և գնում է...

- Ո՛ւր բարով:
- «Պօլիս, Տրապիզօն և այլն և այլն»:
- Ինչո՞ւ համար:
- «Աշխատելու և ընտանիքիս օգնելու»:
- Աշխատելու և ընտանիքիս օգնելու, — կր՛նում է խօսակիցը խորը տխրութեամբ:
- Անցնում է սրա վրայով մի քանի տարի. յանկարծ այս նորեկը լուր է առնում, որ հայրը մեռել է, մայրը հիւանդ է: Մի փոքր ժամանակից յետոյ մայրն էլ մեռնում է:
- Պանդուխտ ընկերները զալիս են նրան մխիթարելու: Մի երկու բաժակ զինի... մի քահանայ, մի «հոգւոց», և պանդխտի

սիրտը պաշուժ է այն աշխարհից, ուր ծնւել էր... Ի՞նչ բանի համար վերագառնայ: Նա գտնելու չէ իր տունը, իր ծնողներին. նրա աչքին պիտի հանդիպին երկու գերեզման և մի ամայի բնակարան, եթէ և այն չէ անցել օտարի ձեռքը: Նա որոշում է մնալ օտարութեան մէջ և այս որոշումով յանձն է առնում մինչև սակը խմել թշառութեան բաժակը: Այն, մնում է նա, բայց տունը քանդուց:

Արդեօք քանի-քանի ընտանիքներ ընկնում են այսպէս:

35. ՊԱՆԴՈՒԽՏԻ ԵՐԳԸ

Ա. Ծատուրեան

Օտար երկինք, օտար արև,
Որ շողում էք գլխիս վերև,
Ինչքան շողաք... դուք ինձ համար
Միշտ կըմնաք գիշեր խաւար...

Միտաս տոչոր՝ ձեզ նայելով,
Անաէր, պանդուխտ կեանքս լալով,

Օր չի անցնում, հայրենիքիս
Վառ կարօտը չայրի հողիս:

Մատնդ լինիմ նրա պայծառ
էն երկնքին, ուր սիրավառ
Ոսկի արևն ինձ վերևից
Փայլալայել է մանուկ օրից:

Ո՞նց մոռանամ ես էն օրհնած.
Մարն ու ձորը ծաղկով լցւած,
էն կենսատու ջուրն ու հողը,
Գարունքի էն հոփս ու ցօղը:

Ո՞նց մոռանամ ես էն փարթամ
Դաշտն ու արտը, ուր շատ անգամ
Ասես թիթեո՛ թռթռացել,
Արար-աշխարհն եմ մոռացել:

Ուր լսել եմ սրտիս ազիզ
Գեղջուկ մշակ եղբայրներիս
Դառն լացը, կուշտ ծիծաղը,
Ուրախ-ուրախ երգն ու տաղը...

Օտար երկինք, օտար արև,
Որ շողում էք գլխիս վերև,
Ինչքան շողաք... դուք ինձ համար
Միշտ կըմնաք գիշեր խաւար...

Օբարտ իրկիմ, օբարտ արև,
Որ շողում էք գլխիս վերև.

Թե՛ս քան զոգոս... դուք թե՛ս Կամար

Միջոց կը՞նայ գիշերը խաւար...

Արդարս ցոյցոր՝ չի՛կ նայիլով,

Սնկի՛ք, պանդուխտ կանխա լայով,

Օր էր անկում, կայր-նրբիս

Չէր կարօտը լայրի կողմս :

36. ԳԻՇԵՐԱՊԱՆ ՄԿՕԻ ԵՐԱԶԼ

Կ. Մելիք-Շահնազարեան

Իստան ձմեռայ մի ցուրտ գիշեր էր: Թիֆլիզի մեծ փողոցներից մէկում, մի շքեղ տան դռան առաջ, մի մաշկած մուշտակ ուսերին՝ փայտի վրայ պըպզած էր մշեցի գիշերապահ Մկօն: Նա աչքերը ձգած գետնին՝ տշուր մտածում էր... Լուռթիւն էր չորս կողմը, անցուղարձը կտրւել էր. միայն երբեմն—երբեմն գիշերաշրջիկ ազանների կառքը մօտից անցնելով՝ մի ըստէ նրա ուշքը գրաւում էր և կրկին զլուխը խոնարհում:

Գիշերայ ժամը երկուսը խփել էր և ահա մի կողմից ցուրտը, մի կողմից յոգնածութիւնն ու նինջը կամաց-կամաց յաղթեց Մկօն: Նա գլուխը թաղեց մուշտակի մէջ, թիկն աւաւ պատին և անշարժ մնաց սեղը կուշ եկած: Հէնց էն է քաղցր քնի մէջ էր մտել, որ մէկը կողքին աքացի տալով զարթեցրեց. «Տօ, ախմախ, էտէնց իս տանը մուղայիթ կեննում, քեզ քանի ջէր ասիլ իմ ու էլի իմ ասում, մէկ էլ էսէնց շնթոած չըտեհնիմ քիզ թէ չէ...»

Սեղճ Մկօն քնից վեր թուաւ, տեսաւ տանտէր աղային, որ սամուր մուշտակի մէջ կուլուած, փնէ-փնէ անելով, բերանից հայհոյանքներ էր թափում: «Աղա, ոտացդ մեռնիմ, բաշխի, ցուրտ կէնէր, չըդիմացայ ու աչքս նոր խուփ էրի»:

—Աքա փուղը փնէնց ին գատում. երգնքեմէն խօմ գէվէր չէ թափում. անքուն վուր չըմնաս, էլ քիզ փուղ ինչի իմ տալի. էս վիրչի գամն իմ ասում, թէ մէկ էլ մրափած տեհիլ իմ քիզ, դուս կօնիմ»:

Աղան մի քանի սպառնալիքներ էլ տալով, քաշեց տան գանգը, դուռը բացեց և մըթմըթալով գնաց իր տաք սենեակում մինչև կէսօր խրմփալու, իսկ Մկօն վաճ-վիճ անելով, մի քանի ըստէ անցուղարձ արաւ տան զիմացը, սառած ոտները թմփթմփացրեց գետնին, որ քիչ տաքանայ ու կրկին քաշեց դռան անկիւնը և առաջան մտածմունքի մէջ ընկաւ:

Նրա մտածմունքները Թիֆլիզի սահմանից շատ հեռու էին, նա մտքով փոխադրւել էր Վասպուրական, իր հայրենի գիւղը. յիշում էր իր մանկութեան քաղցրիկ օրերը՝ երբ մի խումբ ընկերների հետ ճան (վէգ) էր խաղում, լճակներ շինում, դաշտում ծաղիկներ փնջում, կամ գառնուկներն առաջն արած՝ հանդում արածացնում. յիշում էր իր սպասանեկութիւնը՝ երբ տափը վարելիս, հայրը գուլթանի մածը բռնած, իսկ ինքը եզների լուծի վրայ հօտադների հետ լայլայ կանչելով, երգում, աշխոյժ էր տալիս եզ ու զոմշուկին և սկօսի կողքից ընկնելով, ահագին դաշտը մի քանի օրում հերկում, պատրաստում էր... Յիշում էր իր երիտասարդութիւնը՝ երբ ամեն ինչ նրան ժպտում էր, ամեն ինչ նրա աչքին փայլուն էր երևում, որովհետև ոչ մի դառնութիւն դեռ նրանց չէմքից չէր մտել և հայրական տունը լիքն էր ամեն բարութիւնով: Բայց շուտով նրա առաջն երևացին մի շարք պատկերներ, արին արտասուքով ներկւած. նա յիշեց այն սոսկալի օրը, երբ հինգ տարի առաջ քրդերը մտան իրանց գիւղը՝ սուգ ու շիւան ձգեցին ամեն տուն, թալանեցին և իրանց խրճիթը, և երբ հայրը գուլթանի ձևիչը ձեռին պաշտպանում էր գազանների ձեռքից իր ընտանիքը, իր կայքը, ինչպէս քրդի նիզակը նրա կուրծքը խրւեց և արիւնաթաթախ

Ոսկեշող արտում, մանգաղը ձեռքին,
Դուք մէջք խոնարհած՝ թափում էք քրտինք:

Տեսել եմ, ինչպէս գունաթափ աշնան
Հայրենի երկրի կուրծքը պատուելով,
Այնտեղ թաղում էք գանձերի նման,
Ոսկի հատիկներ, ոսկի յոյսերով...

Տեսել եմ գարնան սիրուն օրերին,
Պայծառ արևը դեռ նոր ծագելիս,
Կանաչ, ալեծուփ արտերի մօտին
Ձեզ ծունկ խոնարհած՝ շերմ աղօթելիս:

Տեսել եմ, ինչպէս և ցուրտ տաղտկալի
Ձմրան գիշերներ նստած խրճիթում,
Յոգնած ձեռքերիդ դադար չէք տալի—
Խովն էք նորոգում, մանգաղը սրում:

Օ, հայրենիքիս քրտնաջան սրդիք,
Որքան համբերող, քաջ է ձեր հօգին՝
Ձեզնով է միայն կանգուն հայրենիք,
Համբոյր ու օրհնանք
Ձեր սուրբ վաստակին:

Օ, ծանր Եղգաբրի խոփուկ զաւակներ,

Որքան համբերող, քաջ է ձեր Եղգին.

Մանուշակ է՞ք անակիրք, օրեր, քաղաքներ...

Կարծիս քանդանակն է միայն ձեր բաժին...

Մանուշակ օրերից ձեր մէջ աստիճանով,

Վկայ եմ իշխել ձեր շար կաւերին.

Միայն եմ, ինչպէս քանդանակի գնով

Պու՛յ կույ է՞ք քաղաք կալքերի իրկրին:

38. ԻՄ ՊԱՆԱՐԱՍԸ

Կ. Մելիք-Շահնազարեան

I.

Ես մի ձեր մարդ եմ, սիրելի մանուկներ, իմ ընթերցողներ. պարտել եմ շատ գիւղ ու քաղաքներ, անցկացել գետեր ու ծովեր, շատ բաներ տեսել, ու շատ բան լսել, երբեմն տրտմել, երբեմն ուրախացել, այժմ ուզում եմ պանարամիս մէջ փոքրիկ պատկերով տեսածս ցոյց տալ:

Դէհ, շուտով այստեղ, դուք ժիր մանուկներ,

Մեծ ու պատիկներ, խելօք ու չարեր,

Կարգ-կարգ շարեցէք, ինչ որ կը կըլտէք

Եւ կամ կըտեսնէք, ձեր մտքում ամուր,

Ամուր պահեցէք...

Սկսւում է: Ահա մի պատկեր: Մի մեծ քաղաք է, մեծ-մեծ տներով, լայն փողոցներով, ուր պտըտում են մարդիկ ոտով ու կառքով տաք-տաք մուշտակներ ուսերին ձգած, սիգար, սպալիրոս բերանները դրած՝ ֆիսւ, ֆիսւ, ծծում, փչում են մուխը թանձրացած:

Թո՛ղ ծծեն, փչեն, փորերն ուռցնեն,

Ի՛նչ ունին պակաս, որ ինչ հոգս անեն...

Ահա մի պատկեր, դարձեալ նոյն տեղից, մի խուլ փողոց է, ցեխոտ ու կեղտոտ. խարխուլ տնակներ աջ ու ձախ շինւած, երկու զրկիցներ դռան առաջին զրոյց են անում քիթ քիթ տւած: Եւ հեռուն կանգնած մի աղքատ կնիկ, շորերը պատռած, ոտքերը բոքիկ, մի հլւանդ մանուկ բռնած իր գըրկում, եկող գնացողին ձեռք է դէմ անում...

Այժմ ձեզ ցոյց տամ մի այլ տեսարան.

Դարձեալ նոյն քաղաքում մի լայն փողոց է,

Եղևու ճիւղեր աջ ու ձախ փռած.

Մի մեծ բազմութիւն առաջ է անցնում

Դիակառքի չորս կողմը լցւած:

Առջևից գնում են քահանաները, ծաղկեայ փիլոններ ուսերին ձգած և նրանց հետ էլ շատ տիրացուներ, մոմ ու խաչփառներ ձեռքերին բռնած. իսկ վերջից, տեսէք, ինչքան կառքեր կան, սևազգեստ կանայք մէջը նստոտած անի, ինչպէս անուշ, ինչպէս վշտալից, հետևում են սրանք մեռելի յետևից:

Դարձեալ մի պատկեր. քաղաքի ծայրում հինգ վեց մշակներ ուսերի վրայ տանում են անբախտ ընկերի դիակ, որ քանի տարի իր երկրից հեռու, ծանր բեռի տակ մաշել է իր կեանք... չրկան յուզարկաւորներ—ո՛չ քոյր, ո՛չ եղբայր, չին տեսնում նաև ոչ հայր և ոչ մայր, լուռ է փողոցը, լուռ են և մարդիկ. տեսնում է այս բոլոր միայն պարզ երկինք...

Ահա ձեզ մի այլ պատկեր. բարեկենդան է. մի մեծ դարձարուն սենեակ ձեռ առաջ. կանթեղ ու լամպա վառած ձախ ու աջ, մեծ-մեծ հայելիք կախած պատերին, աթոռ, բազկաթոռ ամեն տեղ շարած, իսկ մէջտեղ երկայն սեղանը ձգած, տանեակ մարդ ու կին ընթրիքի նստած. ինչէք նրանց առաջը, անի, չրկան դրած.

Շամպայն ու մադլը, անուշ գինիներ,

Խաշած ու խորած լաւ ձկնեղէններ,

Խաւեսր ու պանիր, տապակած հաւեր

Ու քանի՛ տեսակ քաղցրաւենիներ...

Ուտում են, խմում, քան, քան ծիծաղում,

Բարեկենդանը լաւ անցկացնում...

Ես էլ մաղթում եմ բարի վայելում:

Ահա նոյն տան կից փոքրիկ խրճիթում, մի թոյլ ու աղօտ ճրագի լուսում, չոր թախտի վրայ մայրը որդոց հետ բարեկենդանի ընթրիքն է անում: Չրկայ ոչ սեղան, ոչ համեղ ընթրիք, չըկան գինիներ ու քաղցրաւենիք, այլ մի հին մաշւած սփռոց առաջները, հացի կտորտանք նրա մէջ դրած ու մի մանով պանրի փշրտանք, ուտում են անձայն գլուխ քաշ ձգած...

Տխուր է խրճիթը, խոնաւ և անշուք, տխուր են դէմքերը մօրն ու որդոց. միայն չար փիսօն նրանց մօտ պըպզած՝ շարժում է պոչը, աչքերը պլշած...

Այժմ ծերուկիս թողէք, որ գնամ,

Եկող անգամը շատ բան ցոյց կըտամ.

Դէհ, մնաք բարեաւ. դուք, ժիր մանուկներ,

Մեծ ու պատիկներ, խելօք ու շարեր:

11.

Անցան ամիսներ, բոլորեց տարին, ահա խեղճ ծերուկայ ձեր առաջին. եկէք մանուկներ, իմ աչքի լոյսեր դառնացած սրտիս դուք միակ յոյսեր. դարձեալ բերի ձեզ ես իմ պանաքամ, մի քանի պատկեր նորից ձեզ ցոյց տամ.

Պատկեր լաւ ու վատ երբ որ կրտեսնէք,

Աղաչում եմ ձեզ, մտքից մի հանէք:

Դէհ, սկսւում է:

«Ամառը սարում»:

Տեսէք այս սարը կանաչով պատած, այստեղ ու այնտեղ

վրաններ թողած, վրանի դիմաց հայ, թուրք գիւղական մի-մի գործ ձեռին բանի է նստած, որը տաշում է, որը սրում է, որը կար կտրում, ազին օրօրում, որը հաց կամ կաթ տաքացնում, կարագ ու պանիր, մածուն պատրաստում:

Ահա քիչ հեռու նրանց տաւարը, ոչխարի հօտեր, ձիերի բուռկներ, մինչև փոքրի սպիտակ խոտերում ծածկւած կամ գրլ-գրան ջրի ափը հաւաքւած, տկզած կանգնել են, չեն շարժւում տեղից, ինչու-որ կուշտ են ու զոհ վիճակից:

Եւ գիտէ՞ք ով է մոթալ փափախով,
Հաստավիզ մարդը իր դագանակով,
Որ աչքը տնկած սարի լանջերին,
Մի բան է երգում զիլ-զիլ խոտերին.

Դա է նախրապանը— տէրը տաւարի,
Որ սար է գալիս ամենայն տարի:

III

Ահա նոյն նախիր, նոյն հօտն ու ձիեր, բայց ոչ թէ ամառը սարի խոտերում և ոչ բշբշան ջրի ափերին, այլ ցուրտ ձմեռը գիւղի գոմերում:

Հալւել է միսը, ոսկրները ցցւել, տկզած փորերնին մէջքներին կպել, քաղցած է տաւարը՝ խոտ չըկայ տալու, սառել են գաշտեր՝ գարունն է հեռու:

Կրծում են սովից մսուրի փայտեր,
Գոփում կճղակով. սլլըչում աչքեր,
Մայում, բառաչում, վիզերնին ծուռում,
Թուլացած ընկնում, քաղցից սատակում:

Իսկ մեր գիւղացին, ո՞հ, ինչպէս խղճուկ
Կանգնած նայում է ու թափում արցունք ..
Մեծ է նրա վիշտ, մեծ է նրա ցաւ,
Երբ մի անասուն իր ձեռքից անցաւ:

IV

Ահա ձեզ մի ուրիշ պատկեր.
«Գարնան սկզբում գիւղացու յոյսեր»:

«Գարուն է, գարուն, ի՞նչ քաղցրիկ անուն: Արտերը կանաչել են, ծառերը ծաղկել, ծաղկունքը բացւել, ջրերը փուել, գեղջուկ մշակը յոյսերով լցւել:

Կրգայ ամառը՝ կրղեղնի ցորեն, հունձը կըհնձէ. կըժողովէ ամբար, կըհասնեն սլտուղք՝ թափ կըտայ, կըլցնէ կթոց, կըկախէ շարեր:

Ոտտ կայ տաւարին, գարման ձիերին,
Ծաղիկներ մեղւին, մեղր մանուկներին.
Ո՞հ, մեր գիւղացին ի՞նչպէս երջանիկ
Կանցնէ այդ տարին...

V.

Պատկերը փոխւեց:

Ահա նոյն գեղջուկ ամառ ժամանակ, տխուր նստած է իրան կարի տակ. ո՞ւր է նրա յոյս, իր արան ու այգին, ինչու է ժանգոտ մանգաղ գերանգին:

Մարախը եկաւ արտերը կերաւ,
Մարախից սլրծած՝ կարկուտը տարաւ.
Թրթուր խժուեց ծառերի տերև,
Պտուղ չըմնաց՝ ողջ այրեց արև:
Սոված մեղուններ թռան փեթակից,
Բճիճը մնաց գուրկ ծորան մեղրից.
Դաշտը չորացաւ՝ խոտ չըկայ կովին,
Ամբարն է դատարկ՝ մահ է գեղջուկին.
Ո՞հ, ինչպէս թշւառ, ինչպէս յուսահատ
Կանցնէ այդ տարին...

VI.

Նայեցէք հովաի փոքրիկ քաղաքին, ուր սև-սև ամպերը սարերի նման կանգնել են գլխին: Բնութիւնը խաղաղ է, խաղաղ

է և գետը, որ սարի կողմից իջնում է քաղաք, ջրում պարտեզներ, պարտում ջաղացք, վշտալով անցնում, կորչում ձորերում, ամենայն տարի յոյս ու կեանք բերում:

Ահա ամբողջ կանգնած գետափին, ուրախ է հոգով, երկնից ամպերին, որ անձրև կրտայ, կըջրէ երկիր, կեանք կառնէ մարդը, դաշտն ու այգին...

Իսկ փոքրիկ տղայք, տես, ինչպէս անհոգ
Խաղում, վազվզում են, «անձրևը» երգում,
Որ ցած գայ ջրէ, բացնէ կանաչ խոտ,
Աւել փոշիներ ու մաքրէ վատ օդ:

VII

Ահա նոյն քաղաք, նոյն սե-սե ամպեր, որից թռչում են կրակէ նետեր, անձրևի փոխանակ կարկուտ է թափում, որոտում երկինք, երկիր գրգռում:

Մարդիկ հաւաքւած իրանց տները, քարացած նայում են այդ անեղ պատժին, որ փրչում է ջարդում, տուն ու տեղ աւրում, այգի ու պարտէզ խլում, հետը տանում:

Լալիս է մանուկ մօր վզին փաթթած,
Բառանչում է տաւարը դրսում մնացած,
Գոռում գոչում է գետը կատաղի,
Ահ, սարսափ պատում ամեն սրտերի...
Եւ անա յանկարծ մի ձայն է լսում,
Մի ձայն գուժաբեր, ամենքին հասնում.
«Հեղեղ, հեղեղ, կանչում են մարդիկ,
Ա՛խ, մեռանք, կորանք, խնայէ, երկինք»...

VIII

Հեղեղը եկաւ, հեղեղը գնաց,
Բայց տեսէք անա տեղը ինչ մնաց.

Ահա մի ծերուկ խոտած մի դիակ, կիսամեռ ընկել էր իր փլած տան տակ - նրանից հեռու գետնին տարածւել տանա-մեայ մանուկ՝ մօր հատիկ դաւակ:

Ահա քոյր, եղբայր միմեանց գրկած, ընկել են իրանց ծնողների կրծքին, իսկ այնտեղ խեղդւել սկեսուրն ու հարս, օրօրացում կապած մանուկը կողքին...

Սգում է քաղաքը, սգում են ամենքը, որը իր հայրը, որը իր որդին, քոյրը իր միակ եղբայր թանկագին:

Ողբի, լացի ձայն երկինք է հասնում, մեծ ու փոքրի սիրտ շարժում, մղկատում...

Ա՛խ, թողէք ծածկեմ այս տխուր պատկեր,
Պատկեր սոսկալի, արիւնով ներկւած,
Որի ժանա տեսիլ գեռ մինչև այսօր
Սարսափ է ազդում դժբախտ բնակչաց:

Համեմատեցէք իրար հետ հակադիր պատկերները:

39. ԳԻՒՂԻ ԺԱՄԸ

Յ. Յովնանիսեան

Տան-դօ, տան-դօ... Նազըլու վեր կաց,
Արևն արդէն մայր է մտնում.
Տես, խաթունն էլ գործը պրծած
Փողոցումն է, ժամ է շտապում:

Ժամը տա՛ին՝ տան-դօ, տան-դօ...
Տէր, փառքդ շատ տան-դօ տան-դօ...

Շուտով նախիրն հանգից կըգայ,
Գնանք որ շուտ էլի յետ գանք,
Կովը կթենք, թը՛ն-թը՛ն կաթ տայ,
Կովը կթենք, մեր ցաւն հոգանք:

Ա՛խ, Նազըլու ջան, չես իմանում՝
էգուց էլի աղան կըգայ:
Նրա սիրտը միշտ անկշտում,
էլ ամպի պէս պիտի գոռայ:

«Շուտով Գրիգոր, փողերը բեր,
է՞լի չըհայ, կովդ հանի...
Ա՛խ, Նազը՛ւ ջան, այն ի՛նչ բան էր,
Մի՞տղ է հերու... Տէր, զու փրկի»:

Հայրիկդ արդէն գնացիլ է,
Որ փող ճարի. երբ պիտի գայ,
Տեսնենք մէկը խղճացե՛լ է...
Ա՛խ, սև օրը Տէրն էլ չըտայ:

Շուտով, Նազը՛ւ, գնանք ժամը,
Աղօթք անենք. քո ձայնն Ասուած
Շուտ կըլսի, այս անգամը
Մեզ չի թողնի անկով, անհաց...

Բարի մարդիկ միշտ կըլինեն,
Հայրիկդ հետը փող կըբերի,
Փողը կը տանք չար ազային,
Որ մեր հորթու՛ն էլ չըխլի...

Տան-դօ, տան-դօ... Նազը՛ւ, գնանք,
Արևն արդէն մայր է մտնում,
էգուց տեսնենք, որ վեր կենանք,
Ի՞նչ նոր արև է մեզ ծագում...

Ժամը տւի՛ն՝ տան-դօ, տան-դօ...
Տէր, փառքդ շատ, տան-դօ, տան-դօ...

40. ՊԱՅԹԻՆ ՀԱՆՔՈՒՄ

Հ. Մկիթ-Հայկազեան

Ես բանում էի հանքի խորքում, գործիքովս քանդում էի
ապառաժը: Ընկերս ծալապատիկ նստած՝ ճրագը ձեռքին լոյս
էր անում:

Յանկարծ մեր ականջին հասաւ մի խուլ հեռաւոր դղըր-
դիւն:

— Ի՞նչ էր, — բացականչեց ընկերս, ոտի կանգնելով վա-
խեցած:

Մեր մօտից մի մարդ անցաւ վազէվազ, նա հեռւմ էր:
— Ի՞նչ էք կանգնել անշարժ — դոչեց նա առանց կանգ առնե-
լու — չըլսեցիք. . . գազի պայթիւնք... Շուտ փախէք դուրս: Եւ
անհետացաւ: Նոյն րոպէին մեր ճրագները հանգան և մենք
թաղւեցինք թանձր խաւարի մէջ: Օգը սաստիկ խեղդող դառաւ:
Գլխապատառ վազում ենք, սայթաքելով ամեն մի քայլա-
փոխին:

Բայց ո՞ւր ենք վազում: Մեր աջ ու ձախից ձգւում են
անհաշիւ ոլորուն անցքեր, որոնք նոյնպէս թաղւած են խա-
ւարի մէջ: Նրանց վրայ գտնուում է նոյն տեսակ մութ անց-
քերի մի ուրիշ շարք, ապա երրորդը, չորրորդը: Ի՞նչպէս գըտ-
նենք մեր ճանապարհը այս սոսկալի ստորերկրեայ աշխարհում,
երբ զրկւել էինք մեր անբաժան ընկեր՝ լապտերի լոյսից: Սո-
վորական ժամանակ այդտեղ դէս ու դէնից լուսաւոր կէտեր
են երևում բանւորների լապտերները: Իսկ այժմ... Մարե՛լ են
մեր այդ կենսատու աստղիկները, իրանց հետը տանելով մեր
կեանքը ու մեր յոյսերը:

Վազում ենք սակայն: Յանկարծ մեր առաջ թանձր ծու-
խի մի պատ է բարձրանում: Մուսլ, գարշելի հոտ ունեցող
խաւարը պատել է մեզ չորս կողմից, այրւում է մեր դէմքե-
րը: Գլուխս պտոյտ է գալիս: Խեղդւելու վրայ ենք: Եւ խելա-
գարի պէս յետ ենք վազում այս դժոխքից:

Բայց ուր էլ որ գնում ենք, այդ անխժած Կաղերր անանցանելի պատնէշի նման մեր ճանապարհը կտրում են ու յետ հրում:

Միևնոյն տեղում չենք կարողանում մնալ, դէս ու դէն ենք նետում, շրջում, պտտում այդ մութը հանքում, որը չի ուզում մեզ բաց թողնել ու պինդ բռնած պահում է մեզ իր մռայլ ճիրաններում:

||.

Բոլորովին յոգնած և յոյսս կտրած՝ ես մեքենաբար ձեռքս տանում եմ գրպանս:

Ի՞նչ կայ այնտեղ, ժամացոյցս. մի հասարակ պարզ ժամացոյց ժանգոտած ու մաշած, որի վրայ հանքը մի անջնջելի դրօշմ է դրել:

Բայց զարմանալի է. այդ ժամացոյցը այժմ ինձ վրայ մի տարօրինակ տպաւութիւն է անում:

Նա միակն է այս քաօսի մէջ, որ մի կանոնաւոր, խելացի բան է ներկայացնում: Նա մեզ միացնում է ամբողջ աշխարհի հետ: Նրա չրխշրխկոցը զարմանալի կերպով ինձ հանգստացնում է ու սիրտ է տալիս: Նա կենդանի է, նա խօսում է: Կարծես ասում է ինձ. «Պինդ կաց սիրելիս, խելքդ մի կորցնի, աշխատի, աշխատի յարատև ու կանգնաւոր և կըփրկւես»...

Ա՛խ այդ բարերար չրխշրխկոցը:

Ի՞նչքան նա սփոփել է մեզ բոլորիս, թեր այդ օրերի գերեզմանային դաժան կեանքի ժամանակ, երբ մենք սաստիկ սովի, ծարաւի ու յոգնածութեան ազդեցութեան տակ կատարեալ յուսահատութեան էինք հասնում: Մեզնից ամեն մէկը վերցնում էր նրան, շոյում, փայփայում, ականջին դնում, լսում ու անվերջ լսում և չէր ուզում բնաւ բաժանել: Կատարեալ երեխայ էինք դարձել:

Ես շուտ-շուտ ժամացոյցս լարում էի, որ չըկանգնի:

|||.

Ժամացոյցիս չրխշրխկոցը վերագարձրեց ինձ սառնասրտութիւնս:

— Ձէ, պէտք չէ որ յուսահատւիմ, — ասի ինքս ինձ:

Ընկերներս անշարժ պարկած էին յուսահատ: Վճռեցի յոյսի մի նշոյլ վառեմ նրանց սրտում և ստիպեմ շարժւելու:

— Լսեցի՞ք, ընկերներ, մեզ կանչում են. հանքը զարկում են, — գոչեցի ես:

«Հանքը զարկում են». ինչ գրաւիչ խօսքեր մեզ պէս կորած, կեանքից կտրւած մարդկանց համար:

Դա նշանակում էր, որ այնտեղ, վերևում, ուր որ փայլուն արեգակը շոյում է երկիրը իր տաք ոսկեգօծ ճառագայթներով, այնտեղ արդէն մտածել են մեր մասին և ամեն ջանք գործ են դնում մեզ ազատելու:

«Հանքը զարկում են». սա մի ձայն է, որ երաժշտութիւ-

նիցն էլ քաղցր է, որ իջնում է վերեւից՝ պահապան, հրեշտակի նման մեր յոյսերը վառ պահելու և յորդորելու, որ մենք համբերութեամբ տանենք մեր բոլոր նեղութիւնները, մինչև որ մեր փրկիչները դաս հասնեն մեզ:

Հանքը դարկելը հաղորդակցութեան մի միջոց է: Նրա միջոցով հանքահանները իմաց են տալիս իրար, երբ մէկի հետ զժբախտութիւն է պատահում, գտնուելով այդ նպատակով շինուած խողովակը, որ իրար է միացնում սրահները: Նոյն բանն են անում վերևի յարկից՝ վառարանների մասին տեղեկութիւն ստանալու համար:

Եւ տեսէք ինչ տարօրինակ բան է մարդու երևակայութիւնը: Այդ ճայսը, որ գոյութիւն չունէր, նրանք բոլորն էլ պարզ լսում էին:

Արագ ոտի թռան, և նորից ճանապարհ ընկանք:

VI.

Գնում ենք անվերջ նեղ անցքերով, բարձրանում ենք, իջնում, մագլցում, սահում:

Սրահի վերի մասում մի ինչ որ պատնէշի ենք հանդիպում, ձեռքերով շոշափում ենք և ամբողջ մարմնով ցնցւում: Դա դիակների մի ամբողջ դէպ է՝ կուտակուած և դէս ու դէն ցրւած:

Դիակները դեռ սառած չեն: Պարզ էր, որ մեր գալուց քիչ առաջ էին մտել իրանց յաւիտենական քուծը: Խեղճեր. երեւի նրանց բանելու տեղը շատ մօտիկ է եղել պայթումի տեղից և մեզանից շուտ են ենթարկւել վատ գանգերի ազդեցութեանը: «Անշուշտ մեզ էլ նոյն վիճակն է սպասում մօտ ապագայում», մտածում եմ ես ու դարձեալ ցնցւում:

Շտապով թողնում ենք այդ սոսկալի վայրը և գնում... անվերջ գնում:

Ոտներս տանում են ինձ բոլորովին մեքենաբար. էլ չըզիտեմ, թէ որտեղ ենք գտնուում մենք, ո՞ւր ենք գնում: Մըտքերս չեմ կարողանում կենտրոնացնել մեր դրութեան վրայ, որ որոշեմ անելիքս: Շարունակ մտածում եմ իմ սիրելիների

մասին. արդեօք բախտ կունենամ նրանց հարկից տեսնելու: Ինչքան լաց է լինում երեւի կինս՝ փոքրիկս կրկած, ինձ անշուշտ կորած համարելով:

Բոլորս լուռ ենք, տխուր մտածմունքների մէջ խորատուզւած:

Յանկարծ մեր առաջ մի բան է շարժւում մթութեան մէջ: Եւ լսում է մի ձայն, մի մարդկային ձայն, որի մէջ մի անսահման ուրախութիւն էր հնչում:

— Ահա, ահա, գալիս են մեզ ազատելու:

Այդ մի ձայնից յետոյ լսում է երկրորդը, երրորդը: Նրանք հինգ հոգի էին: Տեղներըցր վեր են կենում և վազում դէպի մեզ:

Մթութեան մէջ փնտռում ենք իրար, ձեռներս պարզած, աչքակապուկ խաղացող երեխաների նման, տալիս ենք մեր անունները և յայտնում, որ մենք էլ նրանց նման հանքի դրժբախտ բանտարկեալներն ենք: Դժւար է նկարագրել խեղճերի յուսախաբութիւնը:

Առաջարկեցինք, որ մեզ միանան ու գնանք միասին հանքի ելքը փնտռելու: Եւ գտանք... քսան զր գետնի տակ խաւարի մէջ անտանելի տառապելուց յետոյ:

41. ԹԻԹԵՂԱԳՈՐԾԻ ՄԱՀԷ

Աղա-Նեղրի

Յ. Յակոբեան

Հսկայ շինութեան բարձր տանիքին վաղ առաւօտից նա աշխատում էր, կարիքն ու հոգսը իր ընտանիքի նրա եռանդը կրկնապատկում էր:

Երկար աշխատեց... և արեգակը Մօտ էր կէսօրին՝ ճաշելու ժամին. «Շտապիր, ճաշի է ժամանակը», Ասաց նա ուրախ իր հարևանին:

Յանկարծ սայթաքեց բարձր տանիքից,
 Տապալւեց գետին շարդւած դիակով.
 Մարդիկ սարսափած այս դժբախտ դէպքից,
 Կանգնել—դիտում են ապուշ հայեացքով:

Գառնի Լուսինե
 Նորա համակւած կեղծ ցաւակցութեամբ,
 Հետաքրքրւած հոսող արիւնով,
 «Ափսոս» են ասում անամօթութեամբ,
 Ու անցնում, դէպքը մոռացման տալով:

Ապագայ ցարդիքի և պատկերի մարտ
 Եւ միայն կինը ու քաղցած որդիք
 Չեն մոռանալու աշխատաւորին,
 Թոյն—ատելութեամբ պիտի անիծեն
 Իիրա ու բարացած խիղճը մարդկային:

42. Մ Ո Ւ Ր Ա Յ Կ Ա Ն

Տուրգենև

Ես անցնում էի փողոցով: Ինձ կանգնեցրեց մի ծեր, ուժից ընկած մուրացկան: Աչքերն արտասուալից, ուռած ու կարմրած, շրթունքները կապտած, հագին լաթեր, մարմնի վրայ անմաքուր վէրքեր:

Օ՛, ինչ այլանդակ կերպով մաշել-կերել էր այդ անբախտ արարածին աղքատութիւնը:

Նա ինձ պարզել էր իր կարմրած, ուռած ու կեղտերով ծածկւած ձեռքը: Նա հառաչում էր, նա խեղզւած ձայնով ողորմութիւն էր աղերսում:

Սկսեցի զրպաններս տակն ու վրայ անել: Բան չըզտայ — ո՛չ փող, ո՛չ ժամացոյց, ո՛չ էլ նոյն իսկ թաշկինակ. հետո ոչինչ չէի վերցրել: Իսկ մուրացկանը շարունակ սպասում էր... և նրա կարկառած ձեռքը թոյլ կերպով երերւում ու ցնցւում էր:

Ինքս ինձ կորցրած, շփոթւած՝ ես ամուր սեղմեցի այդ դողդոջիւն, այդ կեղտերով ծածկւած ձեռքը. — «Թողութիւն արա, եղբայր, ես ոչինչ չունիմ»:

Մուրացկանն իր կարմրատակած աչքերն յառեց վրաս: Նրա կապտած շրթունքները քմծիծաղ աւին, և նա էլ իր կողմից պինդ սեղմեց իմ սառած մատները:

Է՛հ, ինչ արած, եղբայր, — ծամծմեց նա, — դրա համար էլ շնորհակալ եմ. այդ էլ մի ողորմութիւն է. եղբայր»:

Ես հասկացայ, որ ինքս էլ ողորմութիւն ստացայ իմ եղբորից:

43. Մ Ե Ռ Ե Ս Լ Տ ՈՒ Ն

Տ. Դուստուսկի

Մեր բանտն ընկած էր ամբողջի ծայրին, հէնց պատնէշի մօտ: Երբեմն ցանկապատի արանքովը լոյս աշխարհին ես նայում, որ մի որեէ բան տեսնես: Տեսածդ լինում է միայն երկնքի մի կտորը, հողի բարձր պատնէշը՝ վրան խոտեր բուսած և պատնէշի վրայով օր ու գիշեր յետ ու առաջ քայլող պահապան զինւորները: Եւ միշտ էլ մտածում ես, թէ կանցնեն ամբողջ տարիներ, դու եւ միշտ էլ մտածում ես, թէ կանցնեն ամբողջ տարիներ, դու կըզաս մտիկ տալու ցանկի արանքովը ու կըտեսնես նոյն պատկերը, նոյն պահապան զինւորներին և երկնքի նոյն փոքրիկ նէշը, նոյն պահապան զինւորներին և երկնքի նոյն փոքրիկ կտորը, ոչ այն երկնքի՝ որ բանտի վերևն է, այլ ուրիշ, հեռաւոր, ազատ երկնքի: Նրեակայեցէք մի մեծ բակ, որի երկարութիւնը մօտ երկու հարիւր քայլ է, իսկ լայնութիւնը հարիւր յիսուն և ամբողջովին շրջապատուած է անկանոն վեցանկիւն ձև ունեցող պատուարով: Պատուարը շինւած է սրածայր բարձր սիւններից, որոնք կողքէ կողք ուղիղ թաղւած են հողի մէջ և ամրացրած են խաչաձև տախտակներով: Ահա արտաքին շրջապատը:

Շրջապատի մի կողմում՝ շինւած են ամուր մեծ դռներ, որոնք միշտ փակ են և պահպանւում են զինւորներով: Այդ դռները բացւում էին միայն այն ժամանակ, երբ բանտարդները բացւում էին միայն այն ժամանակ, երբ դռներից այն կողմից անցնէին աշխատանքի էին տանում: Այդ դռներից այն կողմը մը սկսւում էր խնդազին, ազատ — անկախ աշխարհը, ուր մարդիկ ապրում էին սովորականի պէս: Շրջապատի այս կողմում այդ աշխարհը պատկերանում էր, ինչպէս մի առասպել: Բանտարկեալներն ունէին իրանց առանձին աշխարհը, որ ոչ

մի բանի նման չէ, իրանց առանձին օրէնքները, հագուստը, բար-

բերն ու սովորութիւնները և կենդանի-մեռեալ տունը: Այս կեանքը բացառիկ է, նրա բնակիչները առանձին տեսակի: Անա այս առանձնակի անկիւնն է, որ եռ ձեռնարկում եմ նկարագրելու:

Երբ մտնում էք շրջապատից ներս, տեսնում էք մի քանի շէնքեր: Ներսի լայն բակի երկու կողմովը ընկած են գերաններից շինած երկար մի յարկանի երկու շարք աներ: Դրանք իսկական բանտերն են: Այդտեղ են ապրում կալանաւորները՝ կարգերի բաժանւած: Շրջապատի քորքում կայ էլի մի այդպիսի տուն. դա խոհանոցն է, որ բաժանւած է երկու մասի: Այնուհետև գալիս է մի երրորդ շէնք, որի մէջ գտնուում են մառանները, շաւարանները, պահեստները: Բակի մէջտեղը դատարկ է և կազմում է մի հարթ, բաւական մեծ տարածութիւն: Այստեղ կանգնում են կալանաւորները, երբ նրանց հաշում և անուններով կանչում են առաւօտը, կէսօրին և երեկոյեան, երբեմն էլ օրական մի քանի անգամ, նայելով թէ սրահապանները որքան կասկածոտ են և որքան շնորհք ունեն համարելու: Այս շէնքերի և ցանկապատի միջև էլի մի մեծ տեղ էր մնում: Բանտարկեալներէից ոմանք, որոնք աւելի խորշող ու մեռալ բնութիւն ունէին, ազատ ժամերին թափառում էին այստեղ և իրանց մտքերի յետեից ընկնում: Այս շրջապայութիւնների ժամանակ պատահելով այդպիսիներին, ես սիրում էի գննել նրանց խոժոռ, տանջւած դէմքերը և գուշակել, թէ ինչ են մտածում: Մի արքտրական ազատ ժամերին սիրում էր ձողերը համարել: Այս ձողերը հազար հիւնդհարիւր հաս էին. նա հաշւել էր: Ամեն մի ձողը նրա համար մի օր էր նշանակում: Այդ ձողերով նա հաշւում էր իր բանտարկութեան օրերը: Հոգով ուրախանում էր, երբ վերջացնում էր վեցանկեան օրնէ կողմը: Դեռ շատ տարիներ նա պէտք է համբերէր. բանտում ժամանակ շատ կար համբերութեան սովորելու:

Մի օր տեսայ՝ ինչպէս ընկերներին մնաս բարով էր ասում մի կալանաւոր, որ քսան տաժանակիր տարիներ էր անցկացրել և վերջապէս ազատւել էր... Կային մարդիկ, որ յիշում էին, թէ ինչպէս նա առաջին անգամ մտաւ բանտը շահել, անհոգ. նա չէր մտածում ոչ իր յանցանքի և ոչ էլ պատժի

մտախն: Այժմ նա դուրս էր գնում իբրև ալեոր ծերունի, խոժոռ աւ վշահար դէմքով: Նա լուռ ու մունջ անցաւ բոլոր վեց սենեակները: Ներս մտնելով նա աղօթք էր անում պատկերի առաջ և յետոյ մինչև մէջքը կռնալով խոր գլուխ էր տալիս ընկերներին և խնդրում, որ իր արած վատ արարքները ներեն:

Մի անգամ էլ երեկոյեան կալանաւորներէից մէկին, որ Միբրիի սենտր գիւղացի էր, կանչեցին դրսի դուռը, կէս տարի առաջ նա լուր էր առել, որ իր կինն մարդի էր գնացել և ստորիկ տխրել էր: Իսկ այժմ ինքը կինը մօտեցաւ բանտին, դուրս կանչեց և ողորմութիւն տւեց նրան: Նրանք մի երկու քոպէ խօսեցին, երկուսն էլ փոքր ինչ լաց եղան և ընդմիջաբաժանեցին: Ես տեսայ նրա դէմքը, երբ յետ էր դառնում... ճիշտ որ այստեղ կարելի էր համբերութեան սովորել:

44. ՄԽԻԹԱՐԱՆԻ

Ս. Ծպտորեան

Կացարանս նեղլիկ մի խուց,
Խոնաւ, անօդ ու անլոյս.
Սպասում եմ էսօր-էգուց,
Բայց փրկութեան չըկայ յոյս...

Միայն բանտի «խելօք» ծառաս
Վկայ իմ լուռ տանջանքին,
Յոյս է տալիս, «հոգ չէ, աղաւս,
Կրսովորէք էս կեանքին»...

45. ԳԵՐԻ ԱՐԾԻԻԸ

Ս. Դոստոևսկի

Մի վիրաւոր արծիւ բերել էին մեր բանտը: Բանտարկեալներս շրջապատեցինք նրան: Չէր կարողանում թռչել. աջ թևը կախ էր ընկել գետնին, մէկ ոտն էլ վնասւած էր: Թըռ-

չունը կատաղի հայեացք էր ձգում շուրջը, դիտում էր հետաքրքիր ամբողջը և բաց էր անում իր կեռ քիթը, միշտ պատրաստ թանկ ծախելու իր կեանքը:

Երբ բոլորն էլ նայելուց կշտացան ու սկսեցին ցրուել, նա կաղալով, մի ոտի վրայ ուստոսելով և առողջ թևը թափ տալով, քաշեց բանտի բակի նամենահեռաւոր ծայրը և այնտեղ կուշ եկաւ անկիւնում:

Այդտեղ նա ապրեց մօտ երեք ամիս և ամբողջ ժամանակը դուրս չեկաւ իր անկիւնից:

Սկզբում յաճախ գայիս էինք նրան նայելու և գրգռում էինք շանը նրա դէմ: Շունը գազազած վրայ էր ընկնում, բայց վախենում էր մօտենալ: Արծիւը հպարտ ու վայրագ, վիրաւորւած արքայի պէս, կծկւած իր անկիւնում, դիտում էր հետաքրքիր այցելունքին:

Սկզբում նա ուտել էլ չէր ուզում, մի քանի օր բան չառաւ բերանը. վերջը ուտում էր, բայց ոչ մեր ձեռքից, ոչ էլ մեր նեեկայութեամբ: Երբ տեսնում էր մօտը մարդ չըկայ, մի քանի քայլ հեռանում էր իր անկիւնից և կաղալով անցնում էր պարսպի տակով, այսպէս մի քսան քայլի չափ, յետոյ դառնում էր յետ, նորից գնում, նորից յետ գալիս, կարծես զբօսնելիս լինէր: Բայց հէնց որ հեռուից նկատում էր մէկին, իսկոյն կաղալով ու ուստոսելով, շտապում էր իր տեղը և գլուխը յետ գցած, կտուցը լայն բաց արած, պատրաստում էր կուելու: Ոչ մեր քաղցր խօսքերը, ոչ մեր փաղաքշանքները չէին մեղմացնում նրա սիրտը:

Ոչ ոքի չըհաւատալով և ոչ ոքի հետ չըհաշտուելով, մենակ և չարացած սպասում էր նա մահւան:

11.

Չրգիտեմ ինչպէս, մի օր յանկարծ բանտարկեալների մէջ միտք ծագեց, թէ հարկաւոր է բաց թողնել նրան:

— Թէ սատակելու է, թող բանտում սատակի: — ասում էին մի քանիսը:

Իհարկէ, ազատ, անկախ թռչուն է, բանտին չի ընտելանայ — պնդում էին միւսները:

— Մեզ նման չի, — աւելացրեց մէկը:

— Բան ասիր. սա հօ թռչուն է, իսկ մենք մարդ:

— Արծիւը, ախպէր, անտառների թագաւորն է:

Ճաշից յետոյ, երբ աշխատանքի դնալու զանգակը տւին՝ բանտարկեալներս արծիւն տարանք մեզ հետ: Նրան գրկողը պինդ սեղմել էր կտուցը, որովհետեւ սաստիկ դիմադրում էր և ուզում էր գլուխը ազատել: Հասանք մի բարձր տեղ, ամենքս էլ հետաքրքրութեամբ կամենում էինք տեսնել, թէ ուր պիտի գնայ արծիւը: Չարմանալի բան. բոլորս էլ մի բանով բաւական էինք, կարծես մենք էինք ազատութիւն ստանում...

— Սրան տես է. անպիտանին բարութիւն ենք անում, դեռ կծում էլ է, — ասում էր նրան տանող բանտարկեալը՝ գրեթէ սիրով սեղմելով թռչունին:

— Դէ, բաց թող — կանչեց մէկը:

— Ազատութիւն տուր, իսկական ազատութիւն. — աւելացրեց մի ուրիշը:

Արծիւն գրկողը նրան գցեց մեր բարձրութիւնից ցած, դէպի մեր ոտքերը՝ տակ տարածւող դաշտավայրը:

Աշնան վերջերն էր, օրը ցուրտ էր և մառախլապատ: Քամին սուլում էր մերկ դաշտերի վրայ և խշխշում էր գեղնած ու չորացած, փշոտ ու վայրի խոտերի մէջ: Արծիւը սլացաւ ուղիղ, թափ տալով հիւանդ թևը և կարծես շտապելով, որ մեզնից հեռանայ ուր որ էլ լինի: Բանտարկեալները հետաքրքրութեամբ հետևում էին, թէ ինչպէս սկին էր տալիս նրա գլուխը չորացած խոտերի միջով:

— Մտիկ է, — մտածկոտ արտասանեց մէկը:

— Ինչպէս է փախչում, — աւելացրեց միւսը:

— Իսկի յետ էլ չի նայում:

— Չըլինի դու կարծում էիր, նորից յետ պիտի գայ ու շնորհակալութիւն յայտնի, — ծաղրեց մի ուրիշը:

— Ա՛յ, սրան առում են ազատութիւն...

— Ազատութիւնը լաւ բան է:

— Էլ չի երևում...

Ի՞նչ էք կանգնել: Մտրչ. — կանչեցին մեզ ուղեկցող պահապան զինւորները, և բոլորս լուռ քարշ եկանք դէպի մեր տաժանակիր աշխատանքը:

Համեմատեցէք ազատ արձի եւ նրան ազատութիւն տուող բանտարկեալների վիճակը:

Արտիկ ֆոյրիկ

Մեծա իրիկ ամբու է, որ իս կիւսայաւ ի՞նչ կայ-
րի՛նակաւն ցաւնից: Գործիրա շար յագոչ ի՛ն
գնում: Մշակիրարական կիւսնից շար ուրախա-
կի կոչմիր ունի: Աւսուցիչներին և ընկերներին
սիրայիր վիրաբերունից մոռացնի է ցաւիս օրա-
րու թիւն դաւնու թիւնները: Ա՛յ ամբու յիրոյ գա-
կիս է Ժննդիւն արշակուրդները: Որչափ ու-
րախ ի՞նչ, որ նորից ցիւսնից ի՞նչ ի՞նչ սիրասուն
դէմիրը — Բայրիկիս, ի՛նչ, փոքրիկ Մշակիրն. Յուսով
ի՞նչ, որ դու ի ևս էլ ի մոռացի ինչ և անհամբիր
սիրասուն էլ ի՞նչ վիրադարձին:

Արտիկ, որ այս անգամ անկարող ի՞նչ Բանաս-
նասնորէն գրի, ի՛նչ Գործիրա շար ինչ սիրա-
րասուն ի՞նչ կիւսայաւ վիրաբերունից Բանիր
ընդունիր կարգարգիւն բարեկիր և անբոյրներ
Ին Սիրամ

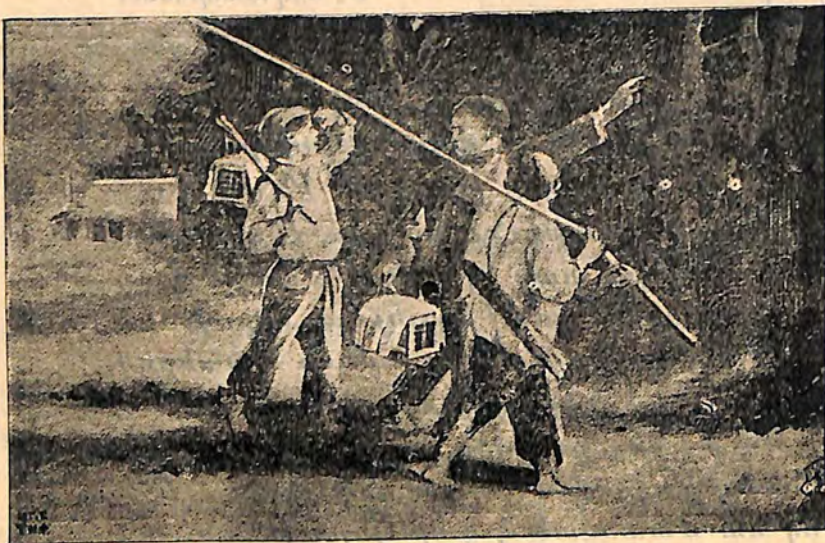
1913 թ. դեկտեմբերի
Թիֆլիս:

46 ԳԵՐԻ ԱՐԱԳԻԼԸ

Արանի Յ. Յովհաննիսեան

Գերի արագիլն ինչպէս բանտարկւած,
Բարձր պարսպի յետն է փակւած,
Կուզէր նա թռչել ու անցնել ծովեր,
Բայց, աւանդ, խեղճի խուղւած են թևեր:
Իր անգորութիւնը նա լաւ է գգում,
Եւ թևերի տակ գլուխն է ծածկում,
Կրցանկար առանց նայել նա սիրով,
Բայց փակւած է նա ամուր պատերով:
Կարող չէ տեսնել նա երկնակամար
Իր մութ, նեղ բանտից, — բայց ինչո՞ւ համար.
Սյնտեղ թռչում է ազատ կարաւան,
Իսկ նա մատնւած է շար գերութեան...
Եւ նա անհամբեր սպասում է վշտով,
Որ մէջքին բուսնին թևերը շուտով:

Նա այն ժամանակ չար դերութիւնից,
 Կըթուշի ազատ աշխարհ յուսալից:
 Եւ ահա սառն աշունն է փչում,
 Արագիլները տաք տեղ են թռչում:
 Թշուա, ինչպէս ստրուկ, նա անհամարձակ,
 Վշտագին ու որբ, շրջում է մենակ:
 Լսում է ահա վերից կոնչիւն,
 Գնում է բարձրից կռուներէրի շուն,
 Ականջ է դնում շարատանջ գերին,
 Ազատ երամի ուրախ երգերին:
 Կամենում է նա նորից փորձ փորձել,
 Խուզած թևերը բարձր տարածել,
 Բայց այլոց նման, աւանդ, նա ազատ
 Կարող չէ սլանալ, երկիրն հարազատ:
 Անբախտ արագիլ, խեղճ կալանաւոր,
 Էլ այն յաղթական դու չես թևաւոր,
 Թէ զօրանան էլ թևերդ ուժգին,
 Զո՛ն պիտի լինին անգուլթ զանակին:

Դիտեցէք սոյս պատկերը ի՞նչ են մտածում թռչնորս երեխաւները, պատմեցէք եւ զրի առէք:

47. ԱՄԵՆԻՑ ԹԱՆԿԸ

Տուր ինձ այն, ինչ որ քեզ համար ամենից թանկ է, և ես կըբժշկեմ քեզ, — ասաց բարի կախարդուհին վիրաւոր թռչնակին, որը մենակ ընկած էր ծոլի ափին, մի ամայի տեղ, և մեռնում էր: Արիւնը կաթիլ-կաթիլ դուրս էր հոսում նրա կրծքի վրայ գանուոյ վէրքից և թափւում էր աւազի վրայ: Նրա փոքրիկ մարմինը հետզհետէ սառչում էր:
 «Ամենից թանկը, դա իհարկէ կեանքն է — մտածեց թռչնակը: Բայց բարի կախարդուհին արժանի կըհամարէ ինձանից վերցնել կեանքս, որը հէնց ինքն է խոստանում տալ: Բարի կախարդուհին, երևի կատակ է անում»:
 Եւ մարող աչքերով նայելով դէպի նա՝ թռչնակը շշնջաց. — Լաւ, բժշկիր: Կըտամ քեզ ամենից թանկը: Կախարդուհին իր գաւազանով դիպաւ նրա վէրքին, — վէրքն առողջացաւ և թռչնակը ցնծագին թրւորտաց, և ոտքի կանգնեց:
 — Դէ, տուր ինձ քո թևերը, — ասաց կախարդուհին:
 — Ո՛չ — ասաց թռչնակը, ցնցելով, — ո՛չ, անկարող եմ:
 — Մի՞թէ նրանք ամենից թանկը չէն քեզ համար:
 — Հէնց այդ պատճառով էլ նրանց չեմ կարող տալ, — կամաց շշնջաց թռչնակը: — Աւելի լաւ է այնպէս արա, որ ես մեռնեմ: Լաւ է բոլորովին չապրել՝ քան թէ ապրել և չըթռչել:
 — Թո՛ւր, — ասաց կախարդուհին, — ես չեմ ուզում քո մահը: Բայց յիշիր, որ ամենից թանկը միշտ էլ թանկ է կեանքից:

48. Կ Ա Ր Օ Տ

Ա. Նամակեան

1.

Լուսամուտս բաղխում էր մի կլին:
 Պառաւ էր նա. գունատ ու մաշկած դէմքով:
 — Ի՞նչ է կամենում, մտածում էի ես:
 Մօտեցայ լուսամուտին և հարցական նշան արի:

— Խնդրեմ ներս թող մի ըռպէ, աղերսում էր նա:

Ես գնացի դէպի դուռը և բաց արի:

Պառաւր շնորհակալութիւն արաւ: Մենք մասնք սենեակը:

Նա նայեց երեսիս, նայեց ամբողջ կազմիս:

— Ի՞նչ էք կամենում, մաքրիկ, հարցրի ես. ինչո՞վ կարող եմ օգտակար լինել:

Պառաւր ցնցւեց. թափանցիկ հայեացքով նայեց աչքերիս:

Ինձ ոչ մի օգնութիւն հարկաւոր չէ—ասաց նա, ես մի խնդիրք ունիմ, մի փոքրիկ խնդիրք:

— Խնդրեմ, ասացէք:

— Թոյլ տւէք համբուրել ձեզ. թոյլ տւէք կարօտս առնել, գաւակիս կարօտը:

Պառաւր աչքերին ցոլացին արտասոււնքներ:

— Ո՞ւր է ձեր գաւակը հարցրի ես:

— Նա այլևս չըկայ:

Ես մօտեցայ պառաւին սեղմեցի ձեռքը և համբուրեցի նրա:

Նա համբուրեց ձակատս և աչքերս, գգւեց ինձ:

— Շնորհակալ եմ, թանկագին գաւակս, ես բազդաւոր եմ այս ըռպէին: Այժմ կարող եմ գնալ և մաշել իմ օրերը:

Գնաց մայրիկը:

11.

Պարտէզում կենդանութիւն էր տիրում:

Արեգակը պայծառ լուսաւորում էր: Գարնանային տաք օրը մարդկանց դուրս էր բերել իրանց սներից: Մարդիկ ըզբօնում էին պարտիզի ուղիներում և ազահաբար կուլ տալիս թարմ, կենարար օդը:

Սայտաճամուկ հասարակութեան մէջ կար և մի վշտահար կանացի դէմք: Նա մօտենում էր ծաղիկներին և փոքրիկ բողբոջներին, կռանում, հոտոտում նրանց և մտածմունքների մէջ ընկնում:

Պարտէզի պահապանը հետևում էր նրան: Նա վախենում էր, որ կինը կըկտրի ծաղիկները: Վերջապէս նա մօտեցաւ կնոջը:

Ծաղիկ չէ կարելի կտրել մըթմըթաց նա:

— Ես չեմ կտրում արգարացաւ կինը:

— Ապա, ի՞նչ ես այդքան մօտենում:

— Ես միայն կարօտս եմ առնում, նայում եմ նրանց, հոտ եմ քաշում: Իմ բան առաջն էլ կար այդպիսի ալ վարդ:

Պահապանը նայեց կնոջ այլայլած, վշտահար դէմքին և զգացւեց:

— Ո՞րտեղ է քո տունը, հետաքրքրեց պահապանը:

— Հեռու է—փղձկաց կինը—նա քարուքանդ է եղել:

Պահապանը այլևս չըխօսեցրեց և հեռացաւ:

Մի քանի ըռպէից յետոյ նա վերադարձաւ դէպի կինը,

— Ուզո՞ւմ ես այդ վարդը—հարցրեց նա յանկարծ:

Միայն մի թերթիկ, պոկիր ինձ համար, աղաչեց կինը, մի ալ թերթիկ, այլևս ոչինչ:

Պահապանը պոկեց մի թերթիկ:

Կինը դրեց ձեռքը. շնորհակալութիւն յայտնեց պահապանին և թեթև ժպիտով հեռացաւ պարտէզից:

49. ՔԱՌԱՉԱՅՅՆ ԴԱՇՆԱԿՅՈՒԹԻՒՆ

Կրիլով

Այվազովսկի

Զորս այլ և այլ կենդանի,
Մէկը արջուկն անճոռնի,
Մէկը կապիկ, մէկն իշուկ,
Մէկն ալ նոխազ բուրդմօրուք
Մէջերնին խօսք կըդնեն
Որ մէկ քօնսէն մը սարքեն,
Չեմ գիտեր ինչպէս կընեն,
Որ ամեն բան կըճարեն.
Գլտան նօթ, ալթ, պսս, շութակ,
Նստան ուռի ծառին տակ.
«Քոնսէն մ' ընեմք որ, ըսին,
«Երկինք երկիր ըզմայլին»:
Ամեն մէկը մեծ ջանքով
Իր գործիքը գարնելով

Կրկուտրուէր տրքտրքար,
Բայց համ մը հոտ մը չըկար:
«Կեցէք, եղբարք, ճըւայ յանկարծ
«Չարածըծի կապիկը, —
«Մէկս ալ շէնքով մը չեմք նստած,
«Ի՞նչպէս լինի լաւ երգը
«Դուն, արջ աղբար,
«Քու պատըզ առ,
«Նիստ հօս ասանկ ալթին դէմ,
«Ես սերունտին
«Պէտք է առջին
«Այսպէս նստիմ ու դարնեմ:
«Հիմա տեսնէք թէ ինչ քօնսէն ձևանայ.
«Սարեր, ձորեր, դաշտն ու հովիտ հիանայ»:

Երաժիշտները շարեցին նստան,
Չարնել սկսան.
Բայց այն քօնսէնին անհամ բան ըլլալն
Իրենք ալ տեսան.

«Էհէ — կանչեց էշն անդիէն — դադարեցէք
«Ատոր ճարը զըտայ ես.
«Եկէք ամենքդ մէկ շարքի վրայ նստէք.
«Տեսնէք ինչպէս
«Անուշ կըլլայ քօնսէնը»:
Մտիկ բրին իշուն՝ մէկալ էշերը.
Նստան շարքով
Մեծի կարգով.
Բայց անօգուտ. նորէն քօնսէնն էր խառնակ.
Որը կսէ
«Անանկ չէ
«Ասանկ նստէ դուն, աղբար».
Որը անոր հակառակ,
Թէ «դուն ինչո՞ւ հօս նստար»:

Սօխակին մէկը լսեց՝ նոցա գոչումն աղաղակ,
Թառ իջաւ որ տեսնէ թէ ինչ կայ այն ծառին տակ.
Դարձան անոր մէկ բերան՝ ըսին «Աղէկ որ եկար.
«Հոգիդ սիրես, մեզի մէկ խրատ մը տուր օգտակար.
«Ահա նօթի մեծ գիրք ունինք.
«Մէկմէկ հատ ալ գործիք ունինք.
«Միայն դու մեզ այս ըսէ,
«Թէ ընտ՞ր պէտք է նստինք»:

Սօխակն ի՞նչ ըսէ աղէկ. —
«Քաջ երաժիշտ լինել ով որ կամենայ,
«Պէտք է փափուկ ականջ ու խելք ունենայ...
«Դուք, աղբարներ, ինչպէս կուզէք շարեցէք,
«Քօնսէն սարքել ձեր բանը չէ, լաւ գիտցէք»:

Քսոս աշայն դաշնակցութիւն

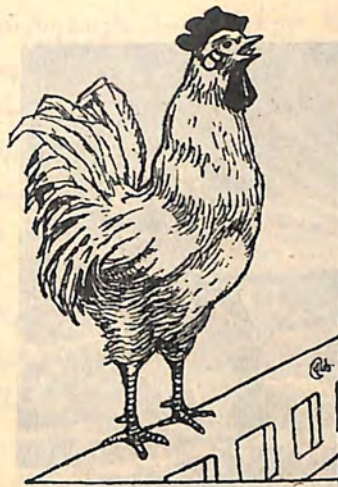
Չորս աչք և աչք կենդանի,
 Մէկն արգոսկն անճոռնի,
 Մէկը կապրկ մէկն իշուկ,
 Մէկն աչ նորսաչ բարդօթորուփ
 Մէջերնին թօսփ կըդնին
 Որ մէկ փօնաբո մը սարփին.
 Չի՞ գրարբր ինչպէս կընին
 Որ սմէն թանն կըճարփին.
 Գրանն նօթ, աչթ, պաս, զուրթակ,
 Նսարանն ուռի ծառինն ցրակ:

50. ԿԿՈՒՆ ՈՒ ԱՔԼԱՐԸ

Ա.Թ. Խնկոյեան

— Չընաշխարհիկ
 Իմ արլարիկ,
 Չայնդ գիւ-գիւ,
 Ոսկի ծիւ-ծիւ,

Երգերիդ մէջ
 Բիւր ելնէջ,
 — Կկու քուրիկ,
 Հուրիկ, բուրիկ,

Քու ձայնն էլ է
 Լաւ գեղգեղում,
 Ծոր է տալիս
 Ու մղմղում:
 Երգ եմ լսել
 Ես շատ ու քիչ,
 Բայց չեմ տեսել
 Քեզ պէս երգիչ:
 Ո՞րտեղից է
 Քեզ էտպէս ձայն,
 Մաքուր, քնքուշ
 Ու գնզգնզան:
 Դուք էտպէս էք
 Ամբողջ ղեղով.
 Մի բուռ բան էք
 Թէև տեղով,
 Բայց ձեր երգը
 Խիստ աջողակ,
 Չունի, չունի
 Ո՛չ մի սոխակ:
 — Գոհ եմ բեզնից,
 Ձիւան արլար.

Խղճով ասենք,
 Դու միալար
 Լաւ ես երգում
 Դրախտահաւից,
 Թռչունների
 Լաւի լաւից:
 Ողջ աշխարհը
 Խօսքիս վկայ,
 Քեզ պէս երգիչ
 Չըկայ, չըկայ:
 Էստեղ ծիտը,
 Ծիտիկ-միտիկ,
 Ասաւ «հլա
 Սրանց մտիկ.
 Ի՞նչ լաւ գիտեն
 Իրար եղել.
 Ասա թողին
 Պակաս տեղ էլ:
 Է լաւ հերիք
 Իրար գովէք.
 Աշխարհ գիտի՛
 Թէ գուք ով էք»:

ԵՐՐՈՐԴ ԲԱԺԻՆ

ԲՆՈՒԹԵԼՆ ՆԿԱՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԵՒ ԵՐԵՈՑԹՆԵՐ

51. ԳԱՐՆԱՆԱՅԻՆ ԱՌԱՒՕՏԸ

Բաֆֆի

Առաւօտ էր. Արարատեան դաշտի լուսապայծառ առաւօտներէից մէկը: Արևի առաջին ճառագայթները տակ Մասիսի սպիտակափայլ գագաթը փայլում էր վարդագոյն շողքերով, որ աչք էին շլացնում: Արագածի պսակաձև գագաթը չէր երևում: Նա դեռ պատած էր ձիւնի պէս ճերմակ մշուշով, որպէս մի ամօթխած հարսիկ, սքողում է իր գէմքը անթափանցիկ շղարշով: Կանաչագարդ դաշտավայրը, ցօլած վաղորդեան մարգարիտներով վառւում էր ծիածանի ամենանուրբ գոյներով: Փըշում էր մեզմ հովիկը, ծաղիկները ժպտում էին, դալար խոտաբոյսերը ծփում ու ծածանւում էին, և դաշտի խողաղ տարածութիւնը օրօրւում էր սքանչելի ալեկոծութեամբ:

Գեղեցիկ էր այդ առաւօտը: Թռչունները ուրախ — ուրախ ճախրում էին մի թփից դէպի միւսը: Գոյնզգոյն թիթեռները,

գոյնզգոյն ծաղիկների նման, ցանւած էին օդի մէջ: Սպիտակ արագիլը, կարմիր ոտները հորիզոնական դիրքով ուղիղ մեկնած՝ լայն թևքերով թափահարում էր, շտապելով դէպի Արաքսի ճանիճները: Չեոնասուն եղջերուները, վայրենի վիթն ու այծեամբ դուրս էին եկել խոտովի արքայական անտառներից, և ազատ, համարձակ վազվզում էին շրջակայ մարգերի վրայ: Արևը բարձրացաւ, և սրբան բարձրանում էր նա, այնքան Արարատեան ընդարձակ դաշտավայրը, որպէս մի հսկայական բուրվառ, խնկարկում էր իւր վաղորդեան անուշահոտութիւնը: Ամբողջ հովիտը ծխում էր, գոլորշիանում էր: Յօղագարդ բուսականութիւնը յետ էր տալիս երկնքին իր քնաւնած մարգարտեայ կաթիլները:

Ժայռու՞մ է Բանուկ սրբը գայրման
կովկաս կիռների չիւնի պայրնէշից,
Զայրթնու՞մ եմ մէկ-մէկ սարբին աննըման
Զմբան անկրդուկ փնի մըւշից.
Մեծա լայւարի վիթխարի ուսին
Բայժու՞մ է արբին թայրմայամ ոյժուկ,
Սարբը ու չորբը իրար իրբան
Նայրու՞մ եմ, ժայրու՞մ ամպի մըւշուշուկ

Դիակեցեք այս պատկերը. թե «գարնանը» ով ի՞նչ է անում, պատմեցեք եւ նայել գրեցեք:

53. ԳՍՐՈՒՆԸ ԵԿԱԻ

Գ. Մեսան

Գարունը եկաւ, հաւքերը եկան,
Հնչեց ձորերում կարկաչը անուշ.
Հարսների նման ալ-ալւան հագան
Սարերը սիրուն, ծաղիլունքը քնքո՛ւշ:

Ամպերը ելան, հովերը ելան,
Հովերը սիրուն, սիւքերը ըզգո՛ւշ.
Կորած գարունքի երգը զլզլան
Աղբիւրն արթնացաւ-երգեց հեզանուշ:

Ու սրտիս գիպան, պաղ սրտիս զիպան
Երգերը քնքո՛ւշ, հովերը ըզգո՛ւշ.
Ու, իմ կրծքիս տակ արթնացաւ մի բան,
Ա՛խ այնքան սիրո՛ւն, ա՛խ այնքան անուշ...

54. ԱՄԱՌԻԱՅ ԵՐԵԿՈՅ

Խ. Արովեան

Ճաշայ շոքն անց էր կացել: Սար ու ձոր գլխներն էլ եղ
բարձրացնում էին, որ փոքր շունչ առնին: Արեգակը Մասսայ
քամակիցը՝ հանդարտ աչքը բաց էր արել, մունջ-մունջ երեւ-
նու բերդին մտիկ էր առիւս ու էնա ուզում էր, որ կամաց-
կամաց մէր մտնի: Թանձր խաւարը, սե գումանը էկել, բոլոր
դաշտերի, ձորերի երեսը բռնել, օղը ծանրացրել, կախ էր:
Ղուշը տեղից չէր ուզում ժած գայ, հաւը բնից գլուխը հանի:
Ամեն տեղից ոտքը խաղաղւել, ամեն տեղից ձէնը ձոր լուել,
պապանձւել, փասայ փուռէն քաշւել էր: Ջուր ջրոզը առի
վրայ էր թեք ընկել, քնած մնացել, վար ու ցանք անողը՝ հան-
դումը, բաղմանչին իր ծառի տակին՝ շաքում քուն մտել,
զինջացել:

Մարդ, ինա, ջինս՝ գեղերումը էլ չէին երևում: (Բազի կոն-

դի (բլուր) ծէրից, բազի սարի գօշից, բազի ճամփում, չոլում մէկ սև մագի չափ դարալթու սևին էր տալիս, ձիու քամակիցը, դէս ու դէն թեքուում. երեսի, քամակի վրայ շուռ գալիս, եւ գլուխը դգում, օրգանգուն ու դանթարմէն ժած տալիս, ձիուն քացի տալիս, եա դամշով խփում, որ ոտները մի քիչ եգին փոխի, թէգ տեղ հասնի: Բազինն էլ ձեռն ականջի քոքին դըրած՝ տխուր, բարակ ձէնով մէկ բայաթի էր քոքել, քթի տակին, ձիու ջիլաւը գլխին քցած՝ ինքն իրան բզգում, գնում էր, որ տուն հասնի, ու իր բեգարած, շարդւած ջանը, կամ մէկ շաքի տակին դինջացնի, եա իր տան դուռը, իր օղլուշաղի երեսը, քանի որ դեռ մութը վրայ չէր հասել, տեսնի ու սիրտը բաց ըլի):

Հօգաղներն էլ իրանց դութանի տաւարը բաց էին թողել, լուծը եգ արել ու մէկ քօլգի սակի՝ գութանը մէկ կողմը, եգները միւս՝ ջրերի յրաղին վեր էին թափել, քաղցը քուն մտել: Նախիրը մէկ դգում, ոչխարի սուբուն միւս՝ շաք տեղը նստել շանէն շանի էին բսում, փնջայնում, արոճ անում: Չոբանն էլ գլուխը մէկ քարի վրայ դրած՝ նղղել, աչքը կպցրել էր, որ շոքը քաշածին պէս վեր կենայ, սուբուն իրիկնահովին մէկ լաւ խտտաւէտ տեղ տանի, արածացնի: Եւ չոբանի ոտի տակին՝ գլուխը դրել, նօթերը կիտել, մարաղ էր մտել, որ թէ գող, գէլ կամ գազան սիրտ անի, մօտենայ, բիրգանբիր վրայ թուշի, թիքայ-թիքայ անի, իր տիրոն՝ ոչխարները սլահի: Մէկ կանաչ խոտ, մէկ դաւար թուփ, կամ մէկ ծաղիկ, մէկ տեղ էլայ չէր երևում, որ մարդ հոտն առնի, կամ երեսին մտիկ տայ, սիրտը բացւի ու իր ճամփի երկարութիւնը մոռանայ, կամ շոքի ձեռիցն էրլած, խորոված ջանին հովութիւն տայ, էնպէս էր սար ու ձոր, դաշտ ու հանգ չորացել, խանձել պապանձել: Միմիայն խոտերի չօփերն ու քոլերի սուբ սուբ ծէրերն էին էստեղ, էնտեղ՝ ցից ցից գլուխ բարձրացրել, տխուր, արտում, մոլորւած, կանգնել մնացել:

Սև-սև ջամգաքակեր ագուաները, եա վախուկ տուլաշներն էին հէնց մենակ մնացել, որ էստե, էնտե, մէկ քարափի ծերի, եա մէկ բըջի գլխի, եա թէ չէ մէկ ճամբի միջում,

իրար գլխի հաւաքւել էին, նստել, կամ պախա էին գալիս, իրար կացահարում, իրար թեքերից քաշում, որ մէկի գտած որսը ձեռիցը իլեն, փայ անեն իրանց ձագերին էլ տան, կամ հետները տանեն: Օձ. կարիճ, խլէզ, բզէզ ու ինչ կերպ ջանաւար ասես՝ մորթիս, մեթիս՝ մէյգան էին բաց արել: Որը մէկ քօլի տակից, որը մէկ քարափի բաշից, որը խոտերի միջին, կամաց կամաց ժած գալով, պոչ ու գլուխը իրանց քաշելով, կամ ծլունդ ըլելով, էլ եգ տազ անելով, կամ գետնի ապառաժի վրայ սողալով, փշտացնելով, ծալով, ծղրտալով՝ տան էին էլել, ուզում էին իրանց արևի ձէնն ածեն: Որն էլ իր բնի առաջին արևիտղ անելով, գլխները հանել, մունջ-մունջ ականջ էին դրել, սուբ-սուբ ականջները ցցել, պէլացել, շլացել՝ էս կողմն, էն կողմն մտիկ էին տալիս, որ ոտքը խաղաղւելիս դուս գան, մի քիչ շունչ քաշեն, իրանց քէֆն անեն, իրանց ողղը ճանկեն, էլ եգ իրանց բունը մանին, էլ եգ գնան քնին դինջանան:

Էսպէս մեռել, լուել էր բնութիւնը ու մէկ շփլթու էլայ մէկ տեղից չէր լուում: Միմիայն հեռու տեղից մէկ բարակ քամի՝ բազի-բազի վախտ փչում, ծառերի տերկները պլացնում, ժած էր գցում ու գոլ-գոլ՝ մարդի երեսին, բերնին՝ ձեռք նազուք քըէր գցում: Գոլ-գոլ՝ մարդի երեսին, բերնին՝ ձեռք նազուք քըէր գցում, շուտով անց էր կենում ու փշերի, խոտերի, քարափների, ձորերի մէջ մտնում: Ինչպէս ծխի մէջ խրւած՝ հեռու տեղից՝ դաշտի գեղերը, փոսերը մթնած, լուած՝ ինչպէս սև ամպի կտորներ, կամ էրլած, խանձուած տեղեր՝ էս տեղից, էն տեղից սևին էին տալիս ու խառն ի խուռն երևում: ~~XX~~

Արաղը ինչպէս մէկ նեա օձ, կամ էրծաթի գօտի, արևմտեան կողմիցը, ձորերի միջիցը իր սուբը, լուսափայլ ճակատն ու գլուխը բաց էր արել, ու մրմունջ, հանդարտ, լուռ գալիս, Մասսայ փէշին մի քիչ թևով խփում էր, շղփում ու էլի ծուռն աչքով նայելով, նրան հաթաթայ տափում ու էլի ծուռն աչքով նայելով պտրտելով՝ գնում Զանգուլով, ձէնը ձոր անելով, գլուխը պտրտելով՝ գնում Զանգուլին ու Գառնու գետն իր ծոցն առնում ու խաղալով, խայտալով, վռվռալով՝ հեռանում քլերտանց հետ ու պոռնկպոռնկի, դօշ-դօշի, քամակ-քամակի տւած, իրար գլխի, երեսի

ձեռները քսելով, փաղաքշելով. հանաք անելով, աչքները խր-
փում, նզղում ու Շարուրի դուզ ծոցումը՝ ծեծւած, շարդւած
քուն մտնում:

Ճաշուց շոփն անց էր կապի: Ասոր ու չորս գրչո-
ւորներն էլ էր քարշրայնում էին, որ փոփր շունչ
առնին: Արք-գակը մասնաց փամակրաց: Եսն -
դարսը աչքը քայ էր արի, մունչ-մունչ նրեւանու
քիտիին նրիկ էր քայիս ու էնու ու գուն՝ էր որ
կանուց-կանուց մէր նրներ: Թանկը քաւ-արը, սե
դու մանը էկի: քոչոր դաշտերի, չորերի երեսը
բունի, օդը ծանրացրի, կայի էր: Ղուզը քի-
շից էր ու գուն՝ ծաւ գայ. Եսն քնից գլուխը
Եսն: Ասի՛ն քիշից ուրիք քաւաղաղի, սա՛ն
քիշից չէնը չորս լուի, պապանիշի, փասայ
փուսնի քաւի էր:

55. ԱՄՊԵՐԻ ՔԱՐԱԻԱՆԸ

Գ. Դեմիրճեան

Տես, հեռւիցն անձ շարան ու շարան,
Տրնկ, հա տրնկ, եկաւ քարաւանն ամպերի,
Ու սար ու բաքաւան իրարով դիպան.

Բարո՞վ ձեզ սարեր, տէրեր աշխարհի:

«Այ, բարով, բարով,

էս սր ծովերով».

Պոնտիցն ենք գալիս մենք շարւէ շարան,
Դնում ենք անցնենք հարթերը կասպեան.

Դէպի Հիմալայ...

*
**

Դէպի լեռան իջեան

Գալիս է հիւր ամեն օր

Ամպերի ձիգ քարաւան

Եւ ճամփայ է ընկնում նոր:

Ու գնում են լողալով

Հորիզոններն հեռաւոր,

Արևելեան տաղերին,

Որպէս կարօտ ուխտաւոր:

56. Ա Ն Տ Ա Ռ

Ս. Ակոսկով

Սերն տալով հեռաստանում՝ կանգնած է բարձր, սուե-
րախիտ, հինաւորաց, մռայլ անտառ: Բայց հինաւորաց ա-
սելով՝ չըպէտք է կարծել ձերացած, զառամեալ, տերևա-
զուրկ: Եթէ բոլոր ծառերը այդպէս լինէին, տեսքը շատ ար-
խուր կըլինէր:

Բնութեան մէջ ամեն բան աստիճանաբար է ընթանում:
Մեծ անտառը միշտ բաղկացած է լինում զանազան հասակի
ծառերից՝ մի քանիսը, որոնք իրանց վարը վերջացրել և բո-

լորովին չորացել են, աննշմարելի են դառնում ուրիշ շատ ծա-
ռերի մէջ, որոնք կանաչ ու ծաղկաւէտ են: Տեղ տեղ անտա-
ռում ընկած են անագին բներ՝ նախ գոսացած, ապա արմա-
տից փտած: Նրանք իրանց վայր ընկնելու ժամանակ թեքել
ու կոտրատել են մերձաւոր մատղաշ ծառերը, որ չընայելով
իրանց այլանդակութեանը՝ դեռևս տնում ու ծաղկում, բանաս-
տեղծօրէն կողքին ձկնած տարածում են գետնի վրայ, կամ
կորանում կամարած: Անուառի հսկաների դիակները ներսից
փտելով, երկար ժամանակ պահպանում են իրանց արտաքին
տեսքը. նրանց կեղևը մամապատում և մինչև անգամ ծած-
կում է խոտով: Ինձ շատ անգամ պատահել է շտապած ժա-
մանակս ցատկել այդպիսի դիակների վրայով, գետին գլորելի-
չոր, անձրևային փոշու նման նեխած փոշու ամպը ինձ շրջա-
պատում է մի քանի վայրկեան: Բայց այս բոլորովին չէ խան-
գարում այն կանաչ, հզօր անտառային թագաւորութեան ընդ-
հանուր գեղեցկութիւնը, որ արձակ աճում է զովութեան և
լուսթեան մէջ: Ամառը, տօթ կէսօրին, խիտ անտառի տեսքը
մխիթարում է մարդու, նրա ներքին լուսթիւնը մեղմ է. երբ
քամին ժամանակ առ ժամանակ վազում է նրա կատարների
վրայով, ինչքան քաղցր է տերևների սօսափիւնը. նրա մռայ-
լութեան մէջ մի ինչ որ խորհրդաւոր և գաղտնի բան կայ:
Փազանի, մարդու և թռչունների ձայնը անտառում փոխում
են և հնչում օտարախի հնչիւններով: Բայց մեծ անտառը,
փոթորկի ժամանակ սոսկալի է. չընայելով որ ցածր հանդարտ
է. ծառերը ճանչում ու հռոպում են, ճիւղերը ձրձուում ու
կոտրատում են: Մարդու հոգու վրայ ակամայ երկիւղ է
տիրապետում և հարկադրում նրան վազել մի արձակ տեղ:

Գիտեցէք այս պատկերը, պատճեցէք եւ գրեցէք մի յորդած «Անտառը եւ իր բնակիչները» վերնագրով:

57. ԳԻՇԵՐԸ ՀԱՅՍԻ

Վ. Միրաբեան

Գիշերը հասաւ. մթին է ճամփան.
 Մարում է կամաց աղմուկը քոչի.
 Առակի ափին քարանձաններն իջան.
 Կանչում են՝ «տղերք, ապրանք չըկորչի»:
 Ջիւրի ջուկեր. ուղտերի քարւան,
 Սայլերի ճրոռոց, ոչխար ու տաւար
 Գանդուկ ձորում գիշերն իջկան,
 Հանգիստ են առնում միւս օրւան համար:
 Կրակի վրայ, առակի ափին
 Մի տեղ ընթրիք են շտապ պատրաստում,
 Մի տեղ էլ կորած գառանն ու հորթին
 Սար ու ձոր ընկած հովիւն է կանչում.
 Մի այլ տեղ ուրախ շրջան բոլորած՝
 Ուտում են նրանք կաթն ու խորոված.
 Գիշերն էլ արդէն մնջում է, լռում,
 Յոգնած քոչւորին հանգիստ բուն բերում.
 Միայն մի կով է դարձեալ բառանչում
 Եւ բունը կտրած հորթուկին կանչում.
 Լսելով նրան գիշերն անգաղար,
 Հեռւմ է տխուր ծերունի անտառ:
 Այնտեղ խարոյկի շուրջը բոլորած՝
 Տեսած ու լսած արկածն են պատմում,
 Եւ մեծ ու փոքր ականջներ լարած,
 Աշուղ Գիքոյի երգերն են լսում:

58. Ա Շ Ո Ի Ն

Ս. Ակաակով

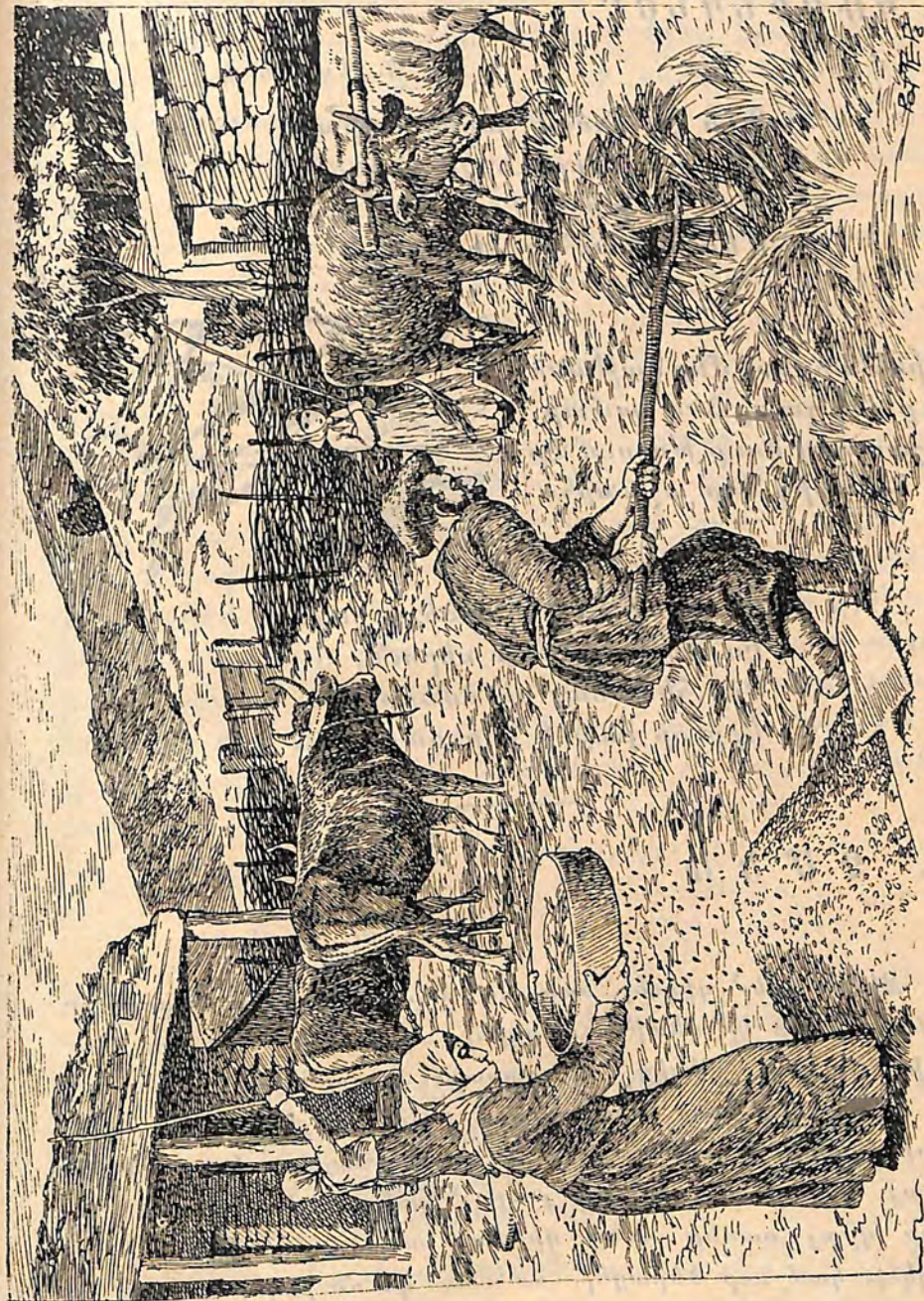
Աշուն է, խոր աշուն. երկինքը գորշ գոյն ունի, ամպերը
 թուլայ են ու խոնաւ: Մերկ ու թափանցիկ են պարտէզները,
 պուրակները և անտառները: Ամեն ինչ ականյայտնի երևում է

նոյն իսկ գիւղական թաւուտում, ուր ամառը մարդկային աչքը չի թափանցում: Հին ծառերը վաղուց մերկացած են. միայն ջահիլ առանձին կանգնած թղթենիները դեռ ևս պահպանել են իրանց թառամած, գեղնաւուն տերեւները: Այդ տերեւները ոսկու պէս փայլում են, երբ աշնանային արևի ճառագայթները ընկնում են նրանց վրայ: Փետինը ծածկւած է բաղմազան ու գոյնզգոյն չոր տերեւներով: Այդ տերեւները կակուղ և փափրիկ են խոնաւ եղանակին, այնպէս որ զգոյշ անցնող որսորդի ոտքերի տակ չի լսում խշխշոց: Ընդհակառակը սասաիկ չուրս եղանակին նրանք այնպէս չոր են, որ թռչուններն ու դազանները մարդկանց քայլերի աղմուկից հեռու են թռչկոտում: Եթէ օրը խաղաղ է, շատ հեռու տարածութիւնից լսում են աղէտի, սկիւռի և այլ անտառային գազանների զգոյշ ոստիւնները, որոնց հեշտութեամբ տարբերում է որսորդի փորձւած սուր ախանջը:

Ահա աղմուկով թռչում է սև ճարեկների երամը — նա ուղիղ դէպի այգին է գնում: Ոմանք նստոտում են ծառերի վրայ, ոմանք իջնում են գետին և դէս ու դէն թռչկոտում: Մի առ ժամանակ նրանք հանդիստ են, լուռթեամբ բւտում են: Հէնց որ կշտանում են, խումբ են կազմում, նստում մի քանի ծառերի վրայ և երգում: Ամենքն էլ լաւ չեն երգում, ոմանք միայն աղմկում են, բայց համերգը խիստ հաճելի է:

Այդ համերգը զարմացնում և ուրախացնում է առաջին անգամ լսողին, որովհետև վաղուց լռել է թռչունների ձայնը և այսպէս ուշ աշնանը այլևս չի լսում նախկին բաղմազան երգը, այլ միայն մի քանի թռչունների, գլխաւորապէս փայտփորիկների ճիչը:

Ահա այսպիսի աշուն եմ սիրում ես:

Դիտեցէ այս պատկերը, թէ «աշնանը» ով ի՞նչ է անում, պատկերք և նոյնը գրի առեք:

59. Կ Ռ Ո Ւ Ն Կ Ն Ե Ր

Պ. Մոնտեան

Ո՛ւր էք գնում շարան-շարան,
Հէ՛յ դուք սիրուն կոռնկներ,
Ո՛ւր էք թռչում այդպէս արագ
Մեր աշխարհից հիւրասէր:

Չրինի՞ արդեօք մեր վաթանը
Դուք նեղ դտաք ձեզ համար
Եւ շտապով դուք թռչում էք
Մի երջանիկ նոր աշխարհ:

Եւ պիտի գաք դարձեալ շտապ
էս վաթանը մեր սիրուն,
Երբ հեռանայ սև ձմեռը,
Երբ որ բացւի նոր գարուն...

60. Չ Մ Ե Ռ

Խ. Արովեան

Ձիւնն եկել՝ դիզել, սար ու ձոր բռնել էր: Պարզկայ
դիշորը էնպէս էր գեաինը սառցրել, որ ամեն մէկ ոտը կո-
խելիս՝ հազար տեղից տրաքտրաքում, ճրճում, ճքճքում
էր, ու մարդի ջանք սրտացնում, ձէն տալիս: Ամեն մէկ
ծառի ճղկներից, ամեն մէկ տան բաշից՝ հազար տեսակ սառցի
լուլայ, հազար տեսակ ձնի քուլայ՝ կախ էր էլել ու բիզ-բիզ
իրար վրայ սառել: Հէնց գիտես՝ սար ու ձոր կամ նոր էր
ծաղկել, կամ նոր ծերացել, մահւան դուռն ընկել. շունչն էր
մնացել, որ տայ, ու աշխարհիս «բարով մնայ» ասի: Դուր, գա-
զան, անասուն, սողուն՝ սրբ փետացել՝ էստեղ էստեղ վեր էր
ընկել, սրն էլ վաղուց, ամսով առաջ բունը մտել, ձէնը կըս-

րել, պաշարը վայելում, գարնան գալուն սորսում: Գետերի,
առուների երեսների սառիցը մէկ գազ էլիք, հաստացել, իրար
վրայ դիզել՝ էնպէս էր ջրի, աղբրի բերնին հուփ տել, որ
մօտներին կանգնողը միմիայն նրանց խուլ ձէնն էր լսում, որ
սառցի տակին տխուր, տրտու՛մ, քլքլում էր ու էլ եզ էստեղ,
էստեղ կամաց կամաց ձէնը կարում, պապանձւում, սառչում:

Սրեգակը էս առաւօտ՝ որ գլուխը քնի տեղիցը ու աղօ-
թարանիցը չի բարձրացրեց ու աչքը աշխարհի վրայ գցեց,
շողքը սարերէ՛ գազաթին, գաշտերի գլխին, էնպէս էր պեծին
տալիս, պսպղում, փայլում ու սառցի, ձնի հետ խաղում, ծի-
ծաղում, կանաչ ու կարմրին տալիս՝ որ հէնց իմանաս՝ թէ
տրմազ, դմու՛թ, եախա՛թ ու հազար տեսակ անգին քարեր
լլէին գաշտերի, սարերի գլխին, երեսին, գօշին փռած: Սա-
րերի սառը բուքը, ձորերի գառնաշունչ քամին՝ էնպէս էր
մէյդան բաց արել, գոռում, փչում, հոտան անում, ձնի թեփը
իրար գլխով տալիս, որ ճամփորդի քիթ ու պուունկը կպցնում,
ճաքացնում, էրեսը պատում, գլխին, երեսին հազար անգամ
խփում, աչք ու բերան լցնում. շատին կամ ձորերն էր քցում,
խեղդում, կամ ձնումը թաղում, շունչը կարում, կամ ոտ ու
գլուխ փետացրած, ճամփից խոկում, սար ու շոյ քցում, խեղ-
դում, կամ քարէքար տալիս:

Համեմատեցէք գարնան և նմրան օրերը:

61. Չ Մ Ե Ռ

Հ. Հայրապետեան

Աշնան վերջին քամին եկաւ,
Մրբեց գաշտեր, ձոր ու լեռ
Ու ամենքին համբաւ բերաւ,
Թէ գալիս է ցուրտ ձմեռ:

Ու մոռայլեց երկինք, գետին,
Մէզը պտտեց գաշտ ու սար.
Տուրտը եկաւ տիրեց երկրին,
Ճերմակ հագաւ մեր աշխարհ:

Մարդ, անասուն ծերուկ հիւրից
 Վախվիսելով մտան տուն.
 Գետն էլ լոնց ցրտի ահից,
 Այս հեռու է դեռ գարուն...

62. ԴԱՐԻԱԼԻ ՁՈՐԸ

Գ. ԲաշինՆաղան

Վլադիկաւկազից գուրս գալով, մի քանի ժամից յետոյ արդէն գտնուում եմ Դարիալի ձորի մէջ: Օդը մռայլ է, խոնաւ և ցուրտ: Աջ կողմս սպառաժներ, ձախ կողմս ապառաժներ, վերջապէս բոլոր շուրջս ապառաժներ, որոնցից մէկի ստորոտով գնում եմ և շարունակ նայում վեր, բարձր, որտեղից կիսաքանդ կամարների ձևով գլխիվայր կախել են ահագին ժայռեր: Նրանք նայում են ցած և սարսափ ներշնչում ինձ: Եթէ մի կտոր, թէկուզ մի չնչին մասը պոկւի իր տեղից՝ ինձ սայլակիս հետ միասին փոշու հետ կըհաւասարեցնի: Բնութիւնը մտադիր չի եղել այստեղ ճանապարհ բանալու, բայց յանդուգն մարդը ինչէր չի արել:

Ընթանում եմ դէպի առաջ և բարձր: Մեր ուղին սկըսւում է ժայռերի ստորին փէշերից և ոլոր մոլոր պտոյաներով բարձրանում դրանց կրճքի վրայով ու դիմում ձիւնապատ գագաթների կողմը, որոնք այս միջոցին ծածկել են սպիտակ և մոխրագոյն ամպերով, այն երկնային սաւանով, որի միջից երբեմն-երբեմն դուրս են ցայտում հատիկ-հատիկ մշտականաչ եղևնիները և դարձեալ անհետանում: Ապառաժներն անընդհատ միմեանց են յաջորդում: Նրանք բազմաթիւ և բազմաձև ծալքերով ձգւում են մռայլ ձորի միջով և միախառնւում թանձր կապուտակի հետ: Ամեն տեղ տիրում է խլացուցիչ աղմուկ: Այս աղմուկը, գոռում-գոչումը կատաղի թերէքին է պատկանում: Դա գլխիվայր վազելով քարքարոտ յատակի վրայից և ամեն ինչ քարուքանդ անելով, անխնայ շարտում է այս ու այն կողմ ժայռերի միջից պոկած ահագին կտորները:

Դա նման չէ սովորական տրագանոս գետերին, դա կատաղի է և իր կատաղութիւնը հասցրել է գագաթնակէտին: Կորցրել է իր գոյնը, կորցրել է բոլորովին իրան: Հագարաւոր պտոյաներ անելով, քարի է զարկուում, ամեն ինչ գջլում, արմատախիլ անում, ջարդում ու փշրում: Շրջապատում է կղզիացած ամրապինդ ժայռերին և անէծք ու սպառնալիք ուղղում «չնչին արարած, եթէ ոչ այսօր, դսնէ վաղը անշուշտ կըպոկեմ տեղիցդ, կըզարկեմ ափիդ և փշրելով կըռնչնչացնեմ քո գոյութիւնը»: Ետում է ամբողջապէս, բլուրներ ու անդունդներ կազմում, նորից շուռ է գալիս և ջնջում ու իր հետ տանում: Այստեղ ծափ է տալիս, այնտեղ ապտակում, ծեծում, երրորդ տեղը խփում գլուխը գետնին և մի ակնթարթում թռչկոտում բարձր, շատ բարձր՝ թուքեր արձակելով ամեն կողմ: Նա անբուռ է, գոռոզ և հպարտ: Չի ուզում ջրի նմանել, ամբողջապէս փրփուրի է փոխել: Մանր ու խոշոր սիրուն աուակներ ամեն մի բայլափոխում ծնունդ են առնում ժայռերի կրճքի միջից, կարկաչելով, ուրախ-ուրախ վազում են ներքև, ձորի մէջ կատարուող աղմկալից տեսարանը տեսնելու, բայց անպորմ հրէշը կլանում, խեղդամահ է անում այդ ծագկահաս անմեղ արարածներին:

63. Ծ Ո Ր Ո Խ

Գ. Դեմիրճեան

Այն զիժ ճորոխի ժայռերն են ահա,
 Որ ինչպէս մթնած երկու մռայլ ամպ՝
 Կարծես զիմարգել երկու աժգահա՝
 Իրար են նայում կանգնած պատահմամբ:
 Այն զիժ ճորոխն է, որ անեղ ձորում
 Քարւանի նման չոււմ է իր չուն:
 Որ մէկ գոռում է, մէկ նւազ մարում՝
 Պտրելով ճամբայ խաւարի միջում:

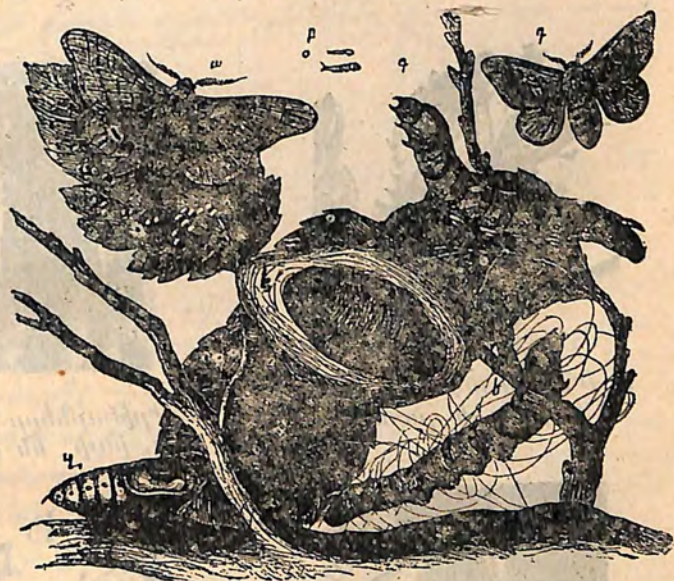
Պարթևի ճանապարհը

64. ՉԻՆԱԿԱՆ ՍԻԼԻՆՉԻ ԹԱԳՈՒՀԻՆ

1. Sojunoj

Չինական Գօանչի կայսրը ունէր մի կին Սիլինչի անու-
նով, որին խիստ սիրում էր: Կայսրը ցանկանում էր, որ ողջ
ժողովուրդը յիշէ իր սիրելի թագուհուն: Այս նպատակով նա
ցոյց տւեց կնոջը շերամի որդը և ասաց. «սովորիր, թէ ինչ-
պէս պէտք է այս որդը խնամել և ժողովուրդը երբէք չի մո-
ռանայ քեզ: Սիլինչին սկսեց զննել որդերին և տեսաւ, որ երբ
նրանք անզգայանում են, նրանց վրայ մնում է թելերի մի
կծիկ: Նա ար-
ձակեց կծիկը.
նրանից բարակ
թելեր մանեց
և մետաքսէ
թաշկինակ գոր-
ծեց: Այնուհե-
տև նա նկա-
տեց, որ որդե-
րը աճում են
թթենիների վր-
այ: Նա սկսեց
հաւաքել թթե-
նու տերևներ և
նրանցով կե-
րակրել որդերին: Այսպիսով նա բազմացրեց շատ որդեր և ժո-
ղովրդին սովորեցրեց, թէ ինչպէս պէտք է խնամել նրանց:

Այդ ժամանակից անցել է հինգ հազար տարի, բայց չի-
նացիք մինչև օրս յիշում են Սիլինչի թագուհուն և նրա հա-
մար տօնը կատարում:

1. Թիթեղը ո՞ր է դրել իր ձևերը:

2. Չերից ի՞նչ է դուրս եկել:

3. Ի՞նչ են ուտում որդիքը եւ ի՞նչ են դառնում:

4. Թրթուրների երբ մեծանում են, ինչի՞ են փոխարինում:

5. Ի՞նչ են դուրս եկել պատեաններից:

6. Ո՞ր են թռչում թիթեղները:

Դիտեցէք իրարանչիւր պատկերը, նախ պատմեցէք եւ ապա գրի առէք սմբողջի բովանդակութիւնը:

65. ԱՐԾԻԻՆ ՈՒ ՃԻՃՈՒՆ

Ա. Արծիւեան

Հսկայ թևերը լայն-լայն տարածած.
 Հզօր արծիւը ուղղեց իր թռիչք
 Դէպի բարձրաբերձ լեռներ սեպացած,
 Դէպի անսահման կապուտակ երկինք:
 Երկուր սաւառնեց նա խիտ ամպերում,
 Քանի ուժ ունէր զօրեղ թևերում.
 Եւ վերջ ի վերջոյ յոգնած ու դադրած,
 Նա նստեց հսկայ մի լեռան կրճքին,
 Որի գագաթը մինչ երկինք հասած,
 Սարսափ էր ազդում վերե նայողին:
 Նստեց նա հանգիստ, անվախ, անվրդով
 Եւ շուրջը գոռոզ հայեացք ձգելով,
 Իր արքայական ճայնովը անեղ
 Որոտաց ուժգին. «Մենակ եմ այստեղ,
 Մենակ ու ազատ այս լիրան վրայ
 Որպէս քաջայաղթ լիազօր արքայ.
 Իմ զահն է անհուն այս երկնակամար,
 Որոտ ու ամպեր ոտքիս պատանդան.
 Ո՞վ կոյ աշխարհում փառքիս հաւասար,
 Ո՞վ կարէ հասնել գահիս բարձրութեան:
 — «Ես»

Լսեցաւ յանկարծ մի ձայն թոյլ բարակ,
 Մեծապանծ թռչնի հէնց ոտների տակ.
 «Ես, անձրևային ճիճուս աննշան»,
 — Ի՞նչպէս, դու այստեղ, իմ դէմ յանդիման,
 Ասա ինձ շուտով, ճիճու անպատկառ,
 Ո՞րտեղից դու այս ամպերին հասար...»

— «Այն նեխլած ճահճից, արծիւ ինքնագով,
 Ուր դու ծնւած ես քո այդ վեհ փառքով.
 Այն նեխլած ճահճից, սրտեղ այժմ դու,
 Զգուժմ ես անգամ հայեացք ձգելու»:
 — «Բայց ի՞նչ հնարքով դու միջատ չնչին,
 Հասար իմ անհաս ամպագարդ գահին.
 Ասա՛, պատմիր ինձ, ի՞նչպէս, ի՞նչ կերպով...»
 «Ինչպէ՛ս, սողալով արծիւ, սողալով».

66. ԾՈՎԱԳՆԱՅՈՒԹԻՒՆ

Կ. Մելիք Շահնազարեան

1.

Օգոստոսի 20-ն էր, պայծառ էր Գերբենդի երկինքը, պարզ ու հանդարտ էր Կասպից ծովը, որ ապակու պէս փայլում էր և ժպտում:

Ճանապարհորդները ծովեզերում կանգնած, անհամբերութեամբ սպասում էին շոգենաւին: Կէս օրն անցաւ: Ահա հիւսիսում մի սև կէտ երևեցաւ, որ հետզհետէ մեծանում էր և աւելի պայծառ կերպով նշմարւում:

Դա շոգենաւն էր, որ իր ծխնելոյզից բարդ-բարդ դուրս էր թափում ծուխը և ամպի պէս տարածում հորիզոնի տակ:

Մօտենում է: Ահա պարզ որոշում են կայմերը: Մի ժամ ևս, ահա Գերբենդի առաջը մեղմացրեց իր ընթացքը, և նրա սուլիչի սուր ձայնը յայտնում է խարիսխ ձրելը, .. Իսկ ծովափում, տես ինչ աղմուկ ու իրարանցում է. այստեղ հաւաքւած են շատ ճանապարհորդներ, նրանց ազգակամներն ու բարեկամները և հետաքրքիրների մի խումբ: Ո՛րը ուրախ ու զրւարթ է՝ իր բարեկամին կամ ազգակամին տեսնելու յուսով, որը արտասունքն աչքերին հրաժեշտի համբոյր է տալիս որդուն կամ թոռանը. մայրը՝ իր որդուն գրկած, հեկեկում է ու նրան խաչակնքում... Մի խօսքով ծիծաղ ու ժպիտ, արտասուք ու տխրութիւն իրար են խառնել:

— Հասանք, հասանք շոգենաւը, լսում են թիավարների ձայները և ամբոխը նաւակներից սանդուխով շոգենաւն է

բարձրանում: Բայց ինչ բազմադիմի տեսարան, այստեղ կը գտնես ամեն ազգից, ամեն սեռից. ամեն դասակարգից. հարուստ ու աղքատ, քահանայ ու բժիշկ, վաճառական ու արհեստաւոր, կին ու աղջիկ, ծծկեր ու պատանի... Հազար ու մի պատկեր, հազար ու մի վայրք ու բարք. չորս կողմդ ամբողջների կոյտեր և նրանց վրայ հարիւրաւոր պլշած աչքեր:

Ահա նաւապետը բարձրացաւ իր տեղը. հրաման է տալիս խարիսխը հանել և հեռանալ: Նաւաստիները հո՛-հո՛պ, հի-հո՛պ, հո՛պ-հո՛պ կանչելով՝ քաշում են խարիսխը և երբորդ սուլիչը արդէն յայտնում է շոգենաւի մեկնելը:

— Մնաս բարե, մնաս բարե, կանչում են ամեն կողմից, գլխարկները բարձրացնում և թաշկինակներով միմեանց ճանապարհ ձգում...

Բորբոքում է հնոցը, բարձրանում է ծուխը, շոգին մըղում է մեքենաները, շրջմփ ու թրջմփ, գլորւում են անիւները և ահագին շարժական տունը պատռելով ծովը, առաջ է ընթանում, մի ուղիղ և փրփրուն հետք իր ետևը թողնելով: Նա տանում է իր վրայ հարիւրաւոր մարդիկ, հարիւրաւոր մարդկանց յոյսեր իր սենեակներում ու շտեմարաններում:

Փոնչալով դնում է շոգենաւը. ահա Մամուր պետը իր անտառով մի կողմ մնաց. մութը պատեց ինչպէս ցամաքի, նոյնպէս և ծովի վրայ. հիւսիսի ցուրտ քամին սուլելով անցնում է շոգենաւից ու մարգու մարմինը մի անախորժ դող ձգում: Հանդարտութիւն է չորս կողմը. նաւորդներից շատերը փաթաթւած իրանց վերարկուների մէջ՝ որը խօսում է, որը ալիւնջ դնում, որն էլ պառկած խումփայնում: Գիշերային այդ լուսթեան մէջ միայն լսում են մեքենաների շրխիչը կողմը, ջրի շրմփոցը, նաւապետի հանդարտ քայլերը և ղեկավարի տւած հրամանները: Վերնայարկում նստած նաւորդները նայում են երկնքի անսահման տարածութեան վրայ փայլփլոց աստղերի գեղեյկութեանը:

11.

Յանկարծ արևելքը շառագունեց. հորիզոնը պարզւում է, կապոյտ ծովը մի փայլ առնում և ակամայ ուշադրութիւնդ

գրաւում: «Լուսինը», բացականշում ես, ինչ սքանչելի պատկեր. գիշերւայ թագունին ջրից կիսովին բարձրացած՝ մնառ բարով է անում ծովին: Բայց տես, քանի բարձրանում է՝ այնքան զժգոյն կերպարանք է առնում ..

Արեւելքը կարճրում է. արեւմուտքում սարերի սև գիծը որոշում, փշում է կողմնակի քամին և շոգենաւը աջ ու ձախ տատանում:

Գիշերւան թագունին իր հրաժեշտը տալով՝ վաղուց մտել է սարերի քամակը. խակ նրա ետևից դուրս եկաւ փայլուն արևը: Նա թօթափեց իր փէշերը, և անա ցոլանում են նրանցից ոսկեղէն ճառագայթներ և հալածում խաւարը... բոլոր բնութիւնը նորից կենդանութիւն ստացաւ...

Քամին սաստկանում է, ծովը կատաղում, լեռնանում են ալիքները, բարձրացնում շարժական սոււնը ու կրկին ծովի յատակը իջեցնում: Փոնչում է շոգենաւը, հարւածում ծովը, բայց իզո՛ւր. տաշեղի պէս մղում է ջրի երեսին: Այստեղ անա մարդկային ճարտարութիւնը խոնարհում է բնութեան առաջ...

Նաւապետը հրամաններ է տալիս. նաւաստիները իրար են անցած. ղեկավարը աջ ու ձախ դարձնում է իր ղեկը. մարդկանց երեսին մեռելութիւն է գրոշմած. չըկայ առաջւայ ծիծաղն ու զւարթութիւնը. ամեն մարդ կուշ եկած՝ իր կեանքի պահպանութեան հոգն է տանում... Տես՝ ինչ սարսափելի գրութիւն է շուրջը. մեծ ու փոշր, տղայ ու աղջիկ՝ այս ու այն կողմը թեքւած՝ ան ու վախ են կանչում...

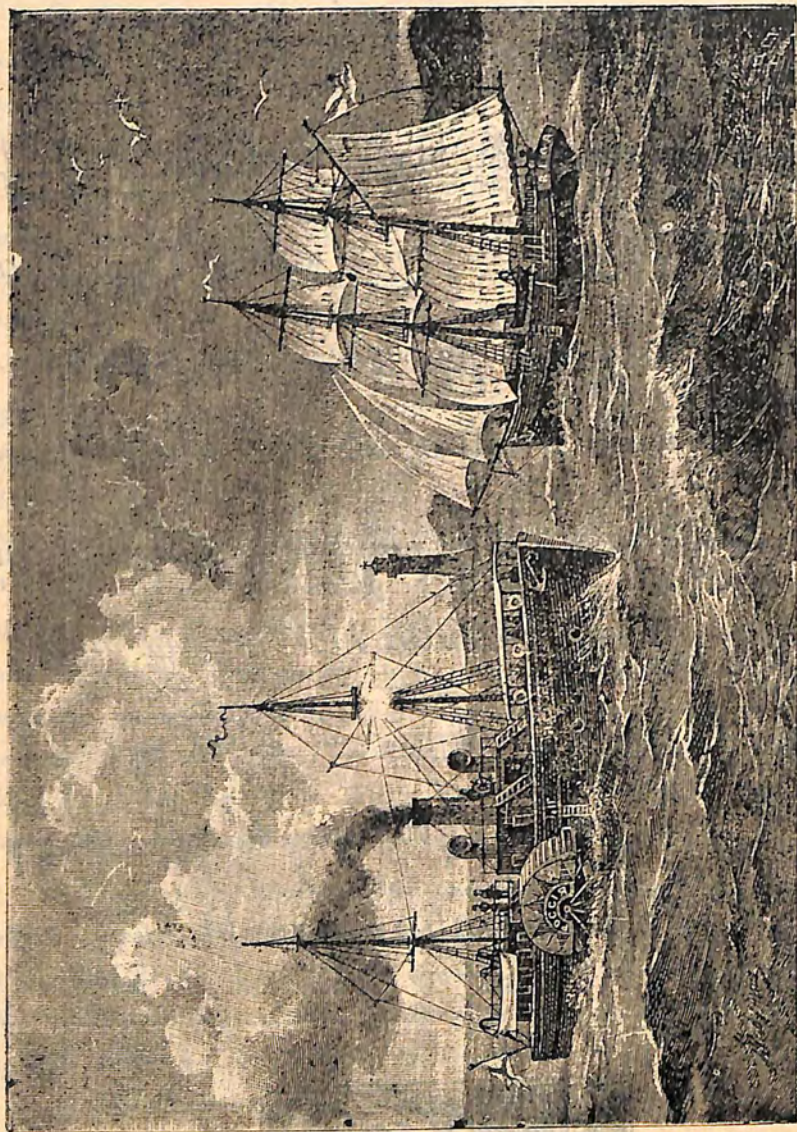
— Ապշերանը, Ապշերանը, շուտով կազատենք այս ալիքներից, կանչում են մարդիկ: Նայում ես՝ աջ կողմը ընկած է մի վայրենի ցամաք ու նրա առաջը մի երկարացած կղզի. անթիւ նաւեր ու նաւակներ պատասպարան են դտել այդ պարանոցում. միայն այդտեղ չէն հասնում ոչ կառաղի ալիքներ, և ոչ էլ հիւսիսի սաստկաշունչ քամին ...

Կէսօր է: Արեգակը վերևից կրակ է թափում, եփ եկած ծովը կրկին խաղաղում, շոգենաւը ստճում է կապոյա ծովից, նոր-նոր տեսարաններ առաջ բերում. աջ կողմից ցամաքն է փախչում. ձախից՝ փոքրիկ կղզիները, որտեղ միայն ձկնկուր-

ներն ու վայրի բազերն են իջկանում: Բայց անա հեռուն ամպի պէս ծուխ է բարձրանում և մինչև երկինք տարածւում. ծանօթ աչքը իսկոյն որոշում է Բագուն .. Սև քաղաքը:

Կէսօր ան կորս ժամը խաբէ, շոգիւսաւը ճիղջիլով նարբարաւոր նաւ ու նաւակներ, Բագւայ նաւանանգրաւորը ծրաւ. նա խորխորաւով կանգ առաւ արբալաւան կամրզի դրանայր և վերգրն սուլիւրը յաչրնից խարխաւի շրգիլը: Նրա դրոշը ծածանւում է; նա աչտժ իրաւունք ունի սախու. « Բնութեան դէժ կուլիցի, բոլոր ոյժս գործ դրի, պէլիլ ինչ աչտժ յաղթութեան դաւանին »:

Պիտեք այս պատկերը. նկարագրե՛ք եւ նամեմատե՛ք շոգինար անագուտանաւի հետ:

67. Ն Ա Ի Ա Վ Ա Ր

Ա. ծառուրեան

— Է՛յ, նաւավար, ի՞նչ ես անում,
Ո՞ւր ես նստում զու նաւակ.
Սե ամպեր են, տես բարձրանում
Դէպի երկինք կապուտակ:

Հորիզոնն էլ մութով պատած՝
Հեռում ամպն է որոտում.
Նայիր, ծովն էլ կամաց-կամաց
Պարզ երեսն է կնճռոտում:

«Է՛հ, ազն ջան, դարզ մի արա,
Ծովափին եմ ես ծնել.
Մեծացել եմ ծովի վրայ,
Ծովի բերքովն եմ սնել:

Մանուկ օրից շատ եմ տեսել
Եւ՛ փոթորիկ, և՛ աղէտ.
Ծովն է ինձ միշտ օրօր ասել,
Նոր չեմ ծանօթ ծովի հետ:

Հայր ունէի, ծովում կորաւ
Որսի ելած մութ գիշեր.
Եղբայրներիս ծովը տարաւ,
Զկնորս էին անվեհեր:

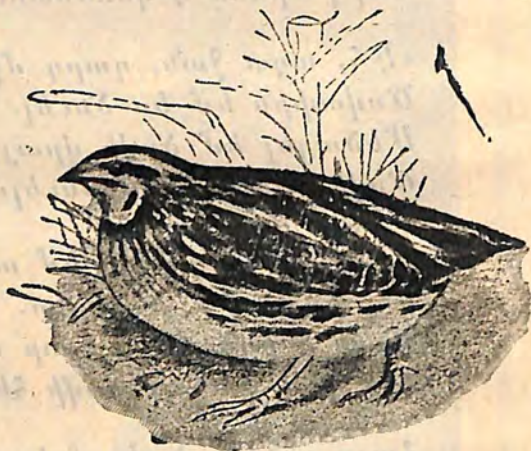
Կեանքը լաւ է... բայց ի՞նչ արած...
Համ էլ մահից ի՞նչ փախչեմ.
Ծովն է տալիս մեզ կեանք ու հաց,
Ծովի տակն էլ կրհանգչեմ...»

Տարզնեւ

I.

Եւ տասը տարեկան էի, երբ մի անգամ հօրս հետ գնացի որսի: Հայրս գնում էր մանր թփերի միջով, ուր առհասարակ շատ լորեր էին պատահում: Յանկարծ որսի շունը - Տրէգօրը կանգ առաւ: Հայրս քրո-քրո տւեց: և Տրէգօրի հէնց քթի տակից դուրս թռաւ լորը, սակայն նա շատ տարօրինակ էր թռչում, գլորում էր, շուն գալիս, վայր ընկնում. կարծես թէ նա վիրաւորւած էր, կամ նրա թևը կոտրւած էր: Տրէգօրը բոլոր ուժով սկսեց հետապնդել նրան. նա այդպէս արագ չէր վազում, երբ թռչունը կանոնաւոր էր թռչում: Հայրս նոյնիսկ հրացանն արձակել չէր կարող, վախենալով, որ կոտորակը շանը կրկայչի: Վերջապէս Տրէգօրը բռնեց նրան և բերեց, հօրս տւեց: Հայրս թռչունին դրեց իր ձեռքի ափի վրայ: Ինչէ՛, նա վիրաւորւած է, հարցրի ես:— Ոչ. նա վիրաւորւած չէ, նա պէտք է որ մօտերքումս ձագեր ունենայ. նա դիտամբ վիրաւոր էր ձեռնում, որ Տրէգօրը կարծէր, թէ նրան հեշտ է բռնելը:

— Բայց ինչո՞ւ էր նա այդ անում, հարցրի ես:

— Նրա համար, որ շանը հեռու տանի իր ձագերից: Յետոյ նա աւելի լաւ կըթռչէր: Միայն թէ այս անգամ նա սրխալւեց — խիստ էր ձեռնուած և Տրէգօրը նրան բռնեց:

— Ուրեմն նա վիրաւորւած չէ՞, նորից հարցրի ես:— Ոչ... բայց նա կենդանի չի մնայ... Տրէգօրը, ինչպէս երևում է,

պինդ սեղմել է նրան իր ատամներով: Եւ աւելի մօտեցայ լորին: Նա հանգիստ պարկած էր հօրս ափի վրայ, կախ ձգելով գլուխը և իր թուխ աչքերով նայում էր ինձ:

II.

Եւ յանկարծ ես խղճահարեցի: Ինձ այնպէս էր թւում, թէ մտածում է. «Ինչո՞ւ համար ես պարտաւոր եմ մեռնել. ինչո՞ւ համար — չէ որ ես իմ պարտքը կատարեցի, աշխատեցի փոքրիկներինս փրկել, շանը հեռու տանելով և բռնեցի»: Երբ նա աչիկները փակեց, ես լաց եղայ:

Յետոյ ես մօտեցայ հօրս և խնդրեցի, որ ինձ ընծայէ լորը: Բայց ինչո՞ւ է պէտք լորը, հարցրեց հայրս:— Ես ուզում եմ նրան թաղել:— Թաղել:— Այո, նրա բնի կողքին: Տուր ինձ դանակդ, ես նրա գերեզմանը կըփորեմ: Հայրս զարմացաւ:— Որպէսզի երեխաները այցելութեան գա՞ն նրա գերեզմանին, հարցրեց նա: Ոչ, այնպէս... ես ուզում եմ: Նրան շատ հաճելի կըլինի պառկել իր բնի կողքին: Հայրս ոչ մի խօսք չասաց, հանեց դանակը և ինձ տւեց: Ես իսկոյն մի փոքրիկ փոս փորեցի. համբուրեցի լորի կուրծքը, գրի փոսիկի մէջ և հողով ծածկեցի: Ապա նոյն դանակով երկու ճիւղ կտրեցի, նրանց կեղևը մաքրեցի, մի խաչ շինեցի և խրեցի գերեզմանի մէջ: Շուտով ես հօրս հետ հեռացայ այդ տեղից, բայց ես շարունակ յետ-յետ էի նայում: Խաչը սպիտակ էր և հեռից երևում էր:

Նինգ օրից յետոյ ես և հայրս նորից եկանք այդ տեղը: Ես գերեզմանը գտայ խաչի շնորհիւ, թէպէտ դեղնել էր, բայց վայր չէր ընկել: Սակայն բունը դատարկ էր, նրա մէջ չըկային ձագուկները. հայրս հաւատացնում էր, որ հայրը նրանց հեռու տեղ է տարել: Եւ երբ մի քանի քայլի վրայ թփի տակից դուրս թռաւ լորը, հայրս այլևս չըկրակեց նրա վրայ:

Այդ օրւանից որսի գնալու հրապոյրը կորաւ ինձ համար:

69. ԳԱՐՈՒՆՆ ԱՆՑԱԻ

Արծիւնա՛ր

Գարունն անցաւ... և գարնան հետ
Զքնաղ վարդը թառամեց.
Խեղճ սոխակն էլ իւր սիրաւէտ
Գողտրիկ երգին վերջ դրեց:

Եւ պարտիզում կանաչագորդ,
Ուր տիրում էր կեանք եռուն,
Այժմ գունատ, որպէս հիւանդ,
Խուլ տնքում է մերկ աշուն:

Էլ չի լսում ո՛չ ճրվղջոց
Անհոգ, անվիշտ ճնճողուկի,
Ո՛չ զեփիւնն է՝ առած իւր ծոց՝
Բերում մեզ բոյրն յասմիկի:

Այդպէս, աւանդ, սիրտ իմ խղճուկ,
Անցաւ և՛ քո վառ գարուն.
Եւ քեզ պատեց վիշտը խեղդուկ,
Որպէս անկեանք, ցուրտ աշուն...

70. Ա Ր Ա Գ Ա Ծ

Ա. Անարոնեան

Մեր առջևն է Շիրակի հարթութիւնը և լայնանիստ Արա-
գածը, որ մի մօր պէս բազմել է շրջակայքի բլուրների մէջ:

Անսյշ Արագած...

Նա ունի ջրաշատ, հարուստ հովիտներ, կանաչ մարգա-
գեախիսներ, սիրուն ձորեր ու ձորակներ, խոխոջուն ջրեր, որոնք
քարերի տակից դուրս են բղխում կաթնի պէս և ցօղում նրա
կուրծքը: Ոչ ոք դժգոհ չէ նրանից. ոչ թափառական թաթար-

ները իրանց հօտերով, ոչ աւազակ քիւրդերը և ոչ մանաւանդ
շինարար, աշխատաւէր հայ գիւղացի, որ կպել է նրա կրծքին,
վարում է ու ցանում և պաշտում է իր մօր պէս:

Միրսէն Արագած:

Սոսաւօտայ մշուշը ինչպէս մի քօղ իջնում է նրա կատա-
րից մինչև ստորոտները: Աչքը բաշելուն պէ՛ս այդ քօղը
հետզհետէ պատառում է և նրա տակից երևում է լեռը: Նրա
գլուխը ծածկւած է ձիւնով, որ ամառն էլ չի հալչում: Նրա
ձիւնոտ կատարներին նւտած են սպիտակ ամպեր: Արագածից
աջ ու ձախ գնացող բոլոր լեռները նոյնպէս սպիտակ ամպեր
ունին իրանց կատարներին: Ամենքն էլ, կարծես, նախընթաց
գիշերը սպիտակ շղարշով գլուխները փաթաթած են քնել թեթև
անձրևի տակ հարբուխ չըստանալու համար... այժմ հազիւ
զարթնած՝ դեռ չեն բաշել ճախտները:

Ներքևում, լեռնալանջերի վրայ ծուխ է բարձրանում ոլոր-
մոլոր: Գիւղերը զարթել են և թոնիրների առաջին ծուխն է
այն, որ երևում է հեռուից: Քամի լըկայ և ծխի սիւնը երկար
ժամանակ կանգնած է դաշտի վրայ. նա ձգտում է էլի բարձ-
րանալ, բայց ծայրը երերում է, լայնանում, փունջ կազմում
և ի վերջոյ ցրւում է օդի մէջ, չըկարողանալով հասնել լեռ-
ների կատարներին: Լեռների գագաթները և նրանց վրայ նստած
սպիտակ ամպերը ժպտում են, ոչ երկր՛ց բարձրացող ծուխը
չի համարում իրանց բարձրունքներին և կտոր-կտոր լինելով
նորից իջնում է երկրի վրայ:

Արևը հետզհետէ բարձրանում է, գիւղական թոնիրների
ծուխը կարւում է: Արագածի ձիւնապատ գագաթները պսպղում
են արևի շողքերի տակ: Արագածի կողքերից դուրս եկող զու-
լալ ջրերը միախառնելով հոսում են դէպի Մանթաշի ձորը:
Չրաշալի է Մանթաշը: Նրա կանաչկոտ լանջերի վրայ արա-
ծում են քիւրջ հովիտների բազմաթիւ հօտերը:

Այս ու այն կողմից լսում է հովի սրնդի անուշիկ ձայնը:
Այդ ձայնը ոչխարներին դէպի ջուրն է կանչում: Նրանք իրար
հրհրելով, գլուխները կախ ձգած դէպի ջուրն են գնում: Իսկ
հեռուն բլուրների վրայ տեղ-տեղ երևում են քրդական վրան-
ները: Վրանների կիսաբաց դռների մօտ քրդուհիները կերակ-

ըի պատրաստութիւն են տեսնում. ոմանք էլ կովկիթները
 շալակած իջնում են դէպի ձորը ոչխարները կթելու համար:
 Դեռանաս աղջիկները կժերը ուսերին թռչունների պէս
 ոտոտալով գնում են դէպի աղբիւրը: Նրանց խմբական երգը
 խառնելով հազարաւոր թռչունների դայլայլիկներին՝ մի սիրուն
 համերգ են կազմում: Սառը անձնական ջրով լցնելով կժերը,
 նրանք թեթև քայլերով վերադառնում են դէպի վրանները:
 Վերելքը ծանր է: Տեղ տեղ նրանք իրանց բեռերը վար դնելով
 գոյնզգոյն ծաղիկներից փնջեր են կազմում, ժպտում, ծիծա-
 դում, իրանց սրտի գաղտնիքներն իրար հաղորդում: Եւ նրանց
 զիլ, առողջ ծիծաղը հնչում է սիրուն Մանթաշի խորխորա-
 ներում:

71. Ա Լ Ա Գ Ե Ա Ձ

Ա. Ի տանտիան

Սև-մութ ամպեր ճակտիդ զիզւան,
 Դուժման հազար Ալազեանդ,
 Սրտումս արև հէջ չի ծաղում,
 Սիրսս էլ գուման Ալազեանդ:

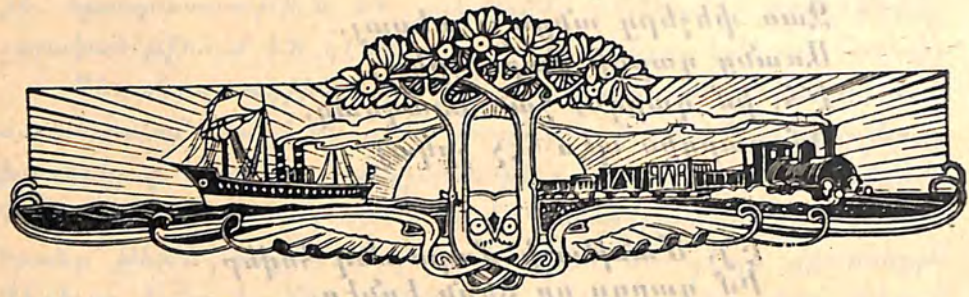
Ջառ փեշերդ անցայ, տեսայ,
 Առանց դարդի մարդ չըկայ,
 Է՛հ, իմ դարդս, ջան Ալազեանդ,
 Իմ դարդիս պէս հէջ չըկայ:

Է՛յ, Մանթաշի մարմանդ հովեր,
 Իմ դարդս որ ձերն էղնէր,
 Ձեր նուշ-անուշ ծաղկանց հոտը
 Թոյնի, աթիի կըփոխէր:

Է՛յ, Մանթաշի նաշխուն հաւքեր,
 Իմ դարդս որ ձերն էղնէր,
 Ձեր էդ վառ-վառ խառ փետուրներ
 Կըսենային քանց զիշեր:

Է՛, վախ. կոտրան իմ թևերս,
 Ընկայ գիրկդ, Ալազեանդ,
 Ա՛խ մեծ սրտիդ սեղմեմ սիրտս,
 Լամ, արձն լամ, Ալազեանդ:

ՉՈՐՐՈՐԴ ԲԱԺԻՆ

ՃԱՆՔԱՆՈՐԴՆԵՐԻ ԿԱՐԳԵՐ

72. Դ Է Պ Ի Ա Ն Ի

3. Դեղամասն

Ալէքսանդրապօլից մինչև Անի մօտ 50 վերստ ճանապարհ է: Ռուսաց նոր շինած երեք-կամարանի կամրջից անց կենալով Ախուրեան գետը՝ դուր կրմանէք իսկոյն տաճկաց նախկին սահմանը — մի ընդարձակ դաշտ, Շիրակայ դաշտի շարունակութիւնը:

Այդ դաշտի միջից հեզիկ սահում ու գնում է Ախուրեանը, բաժանելով իր գնացքի շարունակ ընթացքով ուսական և տաճկական նախկին սահմանները: Գետի երկու կողմում ձգւում են բազմաթիւ գիւղեր: Այդ գիւղերի մէջ, որոնցից ոմանք հայաբնակ, ոմանք տաճկաբնակ և ոմանք խառն են, կան կանգուն, և անկանգուն, հին և նոր, աւեր ու կիսաւեր եկեղեցիներ և վանքեր... որոնք մի առանձին տպաւորութիւն են գործում առաջին անգամ ոտք կոխող հայ ճանապարհորդի վրայ:

Կարծես մի ելեքորական գորութեամբ հեռադիտակս գէղի Ալաճայի ստորտար խոնարհւեց և Անույ աւերակները յանկարծ իմ աչքիս զիպան... Աստուած իմ... չեմ կարող խօսքով բացատրել այն՝ ինչ որ նոյն րոպէում ես զգացի... Սիրտս փրկե-

կաց և արտասուքներն ինձ խեղդեցին: Սրտատրոփ կառքիցս վայր իջայ և ջերմ արտասուքով իմ մոռացած հայրենիքի սուրբ հողը առաջին անգամ ես համբուրեցի: Զառիվայր դաշտի վրայով սահում, գլորւում էին կառքիս անիւները և ես որքան առաջ էի գնում, այնքան տխրում էի, որովհետև Անույ աւերակները հետզհետէ շատանում և մեծանում էին իմ աչքի առաջ: Ես հասայ Անի և սուազ դռնից ներս մտայ քաղաքը:

Ո՛չ թէ հայ՝ այլ ամեն մարդ, ինչ ազգից կուզէ, թող լինի, տեսնելով առաջին անգամ այդ քաղաքը՝ չէ կարող անտարբեր նայել նրա աւերակներին, որոնք մի ծանր, մի սրբտաճմլիկ տպաւորութիւն են գործում իսկոյն մարդու վրայ: Աւերակների շատութիւնը և միասին լինելը, նոցա վսեմութիւնը, փառաւորութիւնը՝ այդ ամենը կենդանութիւն են ներշնչում. միւս կողմից փլատակների տեղ-տեղ կոյտերը, հողաբլուրների և քարաբլուրների ահռելի տեսարանները իրանց մեռելութեան հոս փչող լուծեամբ մի զարհուրելի գերեզմանոցի պատկեր են ներկայացնում: Ձեր աչքը անյազաբար այս և այն կողմն է ձգւում, ձեր սիրտը աւերակների հրապոյրներով է կախարդւում, իսկ ձեր ուշքն ու միտքը անդադար այս և այն կողմն է ուստոստում, մի սարսուռ էք զգում ձեր ջղերում և կարծես ուզում էք թողնել փախչել այդ անաւոր և փառաւոր, այդ տարօրինակ քաղաքից, որի ամեն մի անկիւնից, ամեն մի կողմից տաղաչափի (սլ. Մկրտիչ Պալեան) ասածի նման:

Հետզհետէ քեզ անս նոր նոր ձայն Սրտիդ մէջ, տիկին, արձագանք կուտան, Ամեն մի քարէ մի նոր ձայն կելլէ, Ամեն մի բեկոր նոր բան կըպատմէ. Ո՛ր կողմը նայես՝ տխուր տեսարան, Ո՛ր կողմը դիտես՝ աւերակ միայն: Կամ հրաշալի սուրբ եկեղեցեաց կըտեսնես դու լսիլ գմբէթը մնացած, կամ մեծակառոյց ի հիմանց ի վեր, կիսաւեր կանգնած են ապարսնքներ. Ահա կըշարժին, անս կերերին.

Նորա էլ հիմայ գետին կըփուին,
Իսկ դու զգացած տխուր ցողագին
Աչքով կըտեսնես աւերակ Անին:

Անին տեսնող ամեն մի ճանապարհորդ այցելու իր անու-
նը ու ազգանունը և մի քանի սրտառուչ տողեր մատիտով,
ածուխով կամ կաւիճով գրել է այս և այն տեղում:

Անույ մէջ չէք տեսնի ոչ մի շինութիւն, որի պատերը
շատ կամ քիչ ծածկած չըլինեն այդ տեսակ արձանագրու-
թիւններով, զանազան լեզուներով, (հայերէն, տաճկերէն,
ուսերէն, ֆրանսերէն, գերմաներէն և անգլիերէն):

Այդ արձանագրութիւնները բոլորն էլ սրտացաւ բովան-
դակութիւն ունին թէև, բայց նոցա մէջ կան այնպիսիներ,
որոնք աւելորդ չընամարեցի դուրս բերել յիշատակարանիս
մէջ:

Ահա այդ տողերը:

1. Գեղաժիծաղ զուտ գարունը տիրելու է այս երկրում.
քաջ և անվախ հայ անունը մնալու է միշտ աշխարհում:
2. Եկի տեսի և ողբացի:
3. Աստուած իմ. ինչո՞ւ թողիր, որ անօրէնները պղծեն Քո
սուրբ տաճարը, ինչո՞ւ թողիր Քեզ սիրող և պաշտող ազգը:
(Այս տողերը ուսերէն են և նրա գրողն է մի ուսու զնդապետ):
4. Այսքան դօրութիւն ունեցող մի ազգ՝ եթէ մինչև հի-
մա չէ անհետացել, այսուհետև երբէք չի անհետանայ: (Այս
գրողը ֆրանսիացի է):

73. ՆՈՐ ԳԱՐՈՒՆ

Յովհ. Յովհաննիսեան

Քեզ սպասող չըմնաց,
Ո՞ւր ես գալի, այ գարուն.
Գովքդ ասող չըմնաց,
Զուր ես գալի, այ գարուն:

շեքաւա

Ան-մութ պատեց աշխարհին,
Սար ու ձոր զառան արին.
Մեզ վայ բերեց էս տարին -
Ո՞ւր ես գալիս, այ գարուն:

Բիւլբիւլն եկաւ՝ վարդ չունի,
Ծաղկոցը կայ՝ գարդ չունի.
էլ ո՞վ ա որ գարդ չունի -
Ո՞ւր ես գալի, այ գարուն:

Քեզ սպասող չըմնաց,
Զուր ես գալի, այ գարուն.
Գովքդ ասող չըմնաց -
Ո՞ւր ես գալի, այ գարուն:

74. Ծ Ո Վ Ի Վ Ր Ա Յ

Վ. Փախազեան

Դէպի Սողոմոնար էրնի գնում՝
աշխարհային մի
զով գրելի: Գիւղից էլստ
Ժովպի աւազակ-
մէջ կանգ էր առել և
սպասում էր խեղ-
նային, որի հիւր թուփ
էրնի արիւ մրասին
հաւ-
նապարտորդիլու:

Վերգալոյսն էր դիպում
Վանայ Ժովի վր-
այ: Զուրը էրդ կանայ
էր կրթիլ, կոծակ-

Նիբրը միմիասնեց կրթելով կիռ-անուամ էինն դէպի
 խորքիբրը և փրփուրքի գծիբր կապմում. կիռուամ
 էրեուամ էինն էգիբրինքի գիւղիբրը, Գառաւարան-
 Նիբրը. մի այլ կողմ՝ Նոյ յաւանար կղզու կէսն էր .

I.

Դէպի Աղթամար էինք գնում աշնանային մի գով գիշեր:
 Գիւղից ելած ծովափի աւազների մէջ կանգ էի առել և սպա-
 սում էի քահանային, որի հետ խօսք էինք արել միասին ճա-
 նապարհորդելու:

Վերջալոյսն էի գիտում վանայ ծովի վրայ: Զուրը լերդ
 կանաչ էր կտրել, ալիքները միմեանց հրելով հեռանում էին
 դէպի խորքերը և փրփուրի գծեր կազմում, հեռում երևում
 էին եզերքների գիւղերը, ծառաստանները. մի այլ կողմ Աղ-
 թամար կղզու կէսն էր. հորիզոնի մի կողմի վրայ Կաուց ա-
 նապատը, իսկ միևսի՝ Առատէր կղզին, որ մի մեծ սև թռչունի
 նման երբեմն կարծես ընկզմւում էր ջրի մէջ և երբեմն
 դուրս ցցում իր լերկ գագաթը:

Նաւավար Թորոսն այդ միջոցին նաւակի քիթը ցցել էր
 աւազի մէջ և մի բանի գիւղացիների օգնութեամբ նաւակն էր
 մտցնում ոչխարները:

Մինչ այդ արեգակը հեռոցհեռէ ընկղմւում էր. ամպերը
 մեղմացնում էին իրանց բոցը, լոյսի շողաւիղը աղօտանում,
 ծովը թանաքի դոյն էր ստանում, ալիքները մեծանում էին,
 կայծեր արձակում ու միմեանց մղելով՝ գալիս շառաչիւնով
 փռում էին ոտերիս տակ: Եւ Առատէրը թագնւում էր խաւարի
 մէջ: Կաուցը անորոշ կերպարանք ստանում, ափերի ծառերն
 ու գիւղերը նմանում էին մուայ սուերների:

Մի ձայն սթափեց ինձ: Քահանան էր. ձեռին բռնել էր
 մեծ կապոց և գինու հողէ սափոր:

— Գնանք, որդի ասաց նա, նաւ մտնենք:

Ու մտանք: Պատրաստ էր: Քահանան քղանցքը ծալելով՝
 ոլորեց, մէջքի վրայ ցցեց, կապեց ու գինին ցած դրաւ ոտերի
 մօտ. յետոյ, երբ ես կռթնած կայմին նայում էի սև ջրերին,
 դարձաւ արևելք և կարգաց:

— Տէր, ուզե՞ս մեզ գգնացս մեր ..

Եւ այդ խուլ աղօթքը խառնելով ալիքների շառաչիւ-
 նին, նաւակի ծփման ու Թորոսի՝ պարբերաբար նաւակից շե-
 րեփով ջուր դուրս թափելուն մի խորհրդաւորութիւն էր որփ-
 ուում շուրջը...

Բարձրում, գիւղի մէջ, անդ-տեղ պլպլում էին ճրագներ.
 հեռուն — անտառի ծայրերում՝ երևում էին անխաղործների
 կրակներ, իսկ անտառի ստորոտները ընկղմւել էին խաւարի մէջ:

Վերջապէս շարժեցինք: Թորոսը դադարեց ջուր դուրս
 թափելուց, հրամայեց առագաստ պարզել և թռաւ ափի վրայ,
 որպէսզի նաւակը ջուրը մղէ:

Ծովի տարածութեան հորիզոնից սկսում էր երևալ լուսնի
 կէսը՝ արծաթագօծ կողերով հայելու նման:

Նաւակը սլանում էր և հեռքերի վրայ պայծառ գիծ թող-
 նում. երբեմն կողը այնքան ծռում էր, որ ձեռքս կռխում էի
 ջրի մէջ և թոյլ տալիս, որ մասներիս ծայրերից կաթկթեն
 շողշողուն շիթեր:

Կղզիները անհետացել էին: Փչում էր ծովային գով, գրեթէ
 ցուրտ քամի:

Ծովի ալիքները մեծանում էին, նաւակը սկսում էր շար-
 ժւել: Քիչ յետոյ քահանան պանկեց. իսկ ես մի տեսակ անու-
 բոշութեան մէջ. աչքս լուսնի շողքերի տակ սրարթացող կա-
 պոյտ ջրերին՝ խորասուզեցի երագների մէջ...

II.

— Կատաղի ծով ունինք, խօսեց Թորոսը. անցեալ տարի
 հէնց այս կղզմերումն էր, որ մի նաւակ ընկղմւեց և մօտ քա-
 ռասուն հողի խեղդեց:

— Քառասուն...

— Մէջն էլ մի քահանայ կար ու երկու կին: Աղթամար

ուխտի էին գնում խեղճերը... Տես, վարժապետ, քիչ աջ նայիր. այդ ալիքները տեսնում ես. մեծանալու-մեծանալու են և ծովը օրօրելու... Ըհ՛ր, եկան... չըվախենաս...

- Հեռւից, իջնելով ու ելնելով, թանձր կանաչագոյն մի քանի խոշոր ալիքներ հաւաքւելով ուրիշ շատերի հետ՝ մեծացած ու յուզւած, սրացան դէպի նաւը: Մի ընդհանուր շարժումով՝ ջրերը նաւակի շոքս կողմից ետ քաշւելով փոսացան, ապա նորից դիզացան եկող ալիքների հետ և երբ նաւակը շիւղի պէս նրանց կատարի վրայ էր թռնում—պայթիւնով ճայթեցին նրա կողին ու ջրի լեզի անձրև տեղացին մեզ վրայ: — Այս առաջինն է... ասաց թորոսը և դեկը դարձրեց:

- Դեռ սա ինչ է որ, շարունակեց նա. այնպէս սոսկալի սարեր են կազմում, այնպէս կատաղաբար, երկու աժդահարների նման միմեանց վրայ վազում ու թաւալում, որ Ասուած մի արասցէ, եթէ նաւակը մէջն ընկնի, փշուր-փշուր կըլինի...

Անցիր ձախ կողմս, ոչ էլի չըթրջես:

Անցայ ձախ կողմը: Նորից մի ալիք պայթեց նաւակի կողի վրայ, և լաց նրա քիթը:

Ու նաւակը սլանում էր, չեղքում սև ջրերը և ծփում մեծ ալիքների վրայ:

75. ՀԻՆ ՕՐՀՆՈՒԹԻՒՆ

Յ. Թումանյան

Կանաչ, վիթխարի ընկուղենու տակ
Իրանց հասակի կարգով, ծալպատակ,
Միասին բազմած, մի շրջան կազմած,
Քէֆ էին անում և ուրախանում
Մեր հսկայ պապերն ու մեր հայրերը՝
Գիւղի տէրերը:
Մենք, առոյգ ու ժիր դեղջուկ մանուկներ,
Երեք, դասընկեր,
Նրանց առաջին գլխաբաց կանգնած,

Չեռներս խոնարհ սրտներիս դրած.
Չիլ, ուժեղ ձայնով նրանց սպասում
Տաղ էինք ասում:

Երբ գւարթաձայն մեր երգը լռեց,
Մռայլ թամադան բեխերն ոլորեց,
Նրա հետ վերցրին լիք բաժակները
Բոլոր մեծերը

Ու մեզ օրհնեցին.— Ապրէք, երեխէք,
Բայց մեզ պէս չապրէք...

Փամանակ անցաւ, նրանք էլ անցան,
Չւարթ երգերս վշտալի դարձան,
Եւ ես յիշեցի մեր օրը լալիս,
Թէ մեզ օրհնելիս

Ինչո՞ւ ասացին.— Ապրէք, երեխէք,
Բայց մեզ պէս չապրէք..

Խաղաղութիւն ձեզ, մեր անբախտ պապեր.
Ձեզ տանջող ցաւը մեզ էլ է պատել:
Այժմ տիրութեան, թէ քէֆի ժամին
Մենք էլ՝ օրհնելիս մեր գաւաղներին՝
Ձեր խօսքն ենք ասում... Ապրէք, երեխէք,
Բայց մեզ պէս չապրէք...

76. ԵՐԱՍԽԻ ՎՐԱՅՈՎ

Վ. Փափագևան

1.

Ամենքս նստել, տեղ էինք բռնել մեծ ֆուրգօնի մէջ,
տախտակէ կամարի տակ կծկւած:

Գնում էինք ամբողջ ընտանիքով և ընդմիջա գաղթում էինք գիւղից:

Շարժւեց ֆուրգօնը, հեռացրեց մեզ գիւղի տեսքից, նրա դաշտ ու լեռներից, մօտը հոսող և այժմ այնպէս ուրախ փայլող գետակից...

Պէտք է որ տասը, տասներկու տարեկան լինէի մեր այդ գաղթականութեան ժամանակ:

Իհարկէ, ես էլ ընկերներ ունէի, ունէի և իմ սիրած անկիւնները, բայց տխուր չէի և ոչ էլ ցաւում էի գիւղից հեռանալու համար:

Զրգիտեմ, ինչու էր այդպէս: Արդեօք լաւ ընկերներ չունէի, թէ՛ մանկական թեթևամտութիւն էր այդ:

Ընդհակառակը, այդ ճամփորդութիւնը զարճացնում էր ինձ: Առաջս փուած էին ընդարձակ, ժպտուն դաշտեր՝ լի բազմատեսակ և գոյնզգոյն ծաղիկներով. կարկաչում էին առակները, ճլլում էին թռչունները և մեր ֆուրգօնը վազում, զըլորում էր այդ ամենի միջով:

Մի քանի անգամ ցած թռայ ֆուրգօնից, ծաղիկների փնջեր գցեցի ներս, ծառերից ճիւղեր կտրեցի, յետոյ նորից հեծայ ֆուրգօնի յետևում իմ տոպրակի վրայ ու կանչեցի եղբայրներին.

Դէհ, տղերք, մի բան երգենք...

Չայնակեցին, ես մի երգ սկսեցի. բայց շուտով ստիպեցինք լուռ կենալու, որովհետև ֆուրգօնի ցնցումները խայտառակ կերպով փշրտում ու ջարդում էին թէ՛ մեր կողերը և թէ՛ մեր երգը:

Այդպէս էր ահա, որ դուրս ելանք իմ հայրենի գիւղից և գաղթեցինք դէպի հեռու աշխարհներ:

II.

Մութին հասանք մի գիւղ. իսկ միւս առաւօտ շուտով դարձեալ լցեցինք մեր արկղի մէջ և սկսեցինք իջնել դէպի մի աւազոտ ու ընդարձակ դաշտ՝ անցնելով փոքրիկ բլուրներից:

Օհ, դաշտ եմ ասում, բայց աւելի ճիշտ կըլինէր ասել՝ անապատ:

Ոչ մի ծառ: Նոյն իսկ խոտը այնտեղ քիչ էր, դեղնած ու չորացած: Շուրջը ամբողջ աւազ է, բայց աւելի հող ու անտանելի փոշի:

Էլ սև ոչինչ չը մնաց: Փոշին շերտ կապեց մեր շորերի ու

մազերի վրայ. քամին սուրաց ու սուրաց. մի տաք, խեղդող քամի, մինչև որ վերջապէս հասանք աւազների և կարողացանք բանալ աչքներս ու բան տեսնել:

Եւ առաջին բանը որ տեսանք՝ զարմանքից կանչեցինք ամենքս:

Ուղիղ մեր դիմաց, ծանր ու մեծ՝ սահում գնում էր վերևից ներքև մի լայն, շատ լայն գետ, պղտոր ու կարմիր ջրերով: Օհ, ինչպէս ծանր էր գնում նա և ինչպէս շքեղ էր:

— Երասխ, կանչեց հայրս, — Երասխ գետն է:

III.

Քիչ յետոյ մեր ֆուրգօնը կանգ առաւ ուղիղ գետափին: Ցած իջանք: Բեռները իջեցրին, մի մեծ կարպետ փռեցինք գետնին, մայրս սփռոցը բացեց և նստանք ճաշի:

Դետեզըը այդտեղ ամայի էր: Մի հողաշէն խրճիթ միայն կար, մէջը զինուորներ, որոնք ներս ու դուրս էին անում. հօրիցս ինչ որ թղթեր ուղեցին, ներս տարան և ետ բերին սւլին, յետոյ, երբ քիչ մեզ գննել էին՝ թողին հեռացան:

Հայրս բացաարեց մեզ, որ գետի միւս փըր պարսկական հողն էր, և մեզնից այստեղ, ոռոսաց հողում, անցազիւ հարցրին ու թոյլատրեցին սահմանն անցնելու: Անցազրի պաշտօնատունը և մաքսատունը գտնում էին մեզնից բաւական հեռու, ցածում:

Ճաշը վերջացնելուց յետոյ, մենք երեխաներս գետափ իջանք և գննել սկսեցինք եզերքին կպած մի մեծ նաւ:

Այդպէս նաւ իսկի չէի տեսել պատկերի վրայ. իսկ մեր թղթէ նաւակները բոլորովին ուրիշ տեսակ էին: Սա մի խոշոր արկղ էր. ուղղակի սնդուկ, չորս կողմը փայտէ վանդակ շինած: Մի երկար ձող էլ, որ թիակը պէտք է լինէր, արկղի միջից պարզում, գնում էր և խրում ջուրը:

— Լաստ է. — հասկացրեց մեզ հայրս, որ մօտ էր եկել:

Դրանով էինք միթէ անցնելու: Այդ ջրոտ, ցեխոտ ու լըպրծուն յատակի վրայ էինք հաւաքւելու: Իսկ մեր ֆուրգօնը, ապրանքը, ձիերը:

— Կրտեսնէք, — ժպտաց հայրս — բոլորն էլ կանցնեն: Գնա-

ցէք առայժմ գետափից հեռու: Մի մօտենաք ջրին: Այստեղ ասիները փլչում են յանկարծ: Իսկ եթէ ջուրն ընկաք, էլ պըրծ-
նելիք չի լինի:

—Կըխեղղւենք:

Եւ ինչպէս...—ասաց մեծ եղբայրս—այ, այսպէս կըխըւեա
ջրի մէջ, յետոյ, դ՛՛ղ-դ՛՛ղ-դ՛՛ղ... Ջուրն ու ցետը կըլցւի փորդ ու
վըզզ... ջրի տակը: Մէկ էլ էն կըտեսնես՝ որ ծովն ես հասել...

—Իրան, ինչ ցետնա է:

—Կարմիր ցետ է:

—Կասես արիւն լինի... Լերդացած ու հողախառն արիւնս

IV.

Վերջապէս լաստը վերադարձաւ: Հիմա հերթը մերն էր:
Նստեցինք բաւական վախժխելով: Մշակներն ու լաստա-
վարը ներս տարան մեզ ու մի որոշ տեղ նստեցրին կարպետի
վրայ: Հայրս ու մայրս խստիւ պատուիրում էին, որ տեղնե-
րիցս չըշարժենք:

Այնուհետև լաստավարը հօրիցս իրաւունք խնդրեց ոչ-
խարների հօտն էլ մեզ հետ անցկացնելու:

Տեղ կար: Ոչխարներին ու շներին քշեցին ներս և ժողո-
վեցին մեր կողքին:

Այժմերը միայն հանդարտ չէին մնում: Տեղները նեղ էր:
Բայց երբ լաստը հոստնքի մէջ մտաւ ու սկսեց պատուել
ու անցնել և երբ ջրերն ելան ու խփել սկսեցին լաստի կողե-
րին, այժմերն աւելի գժեցին:

Մենք ասես վախից կծկւել՝ իրար էինք կպել:

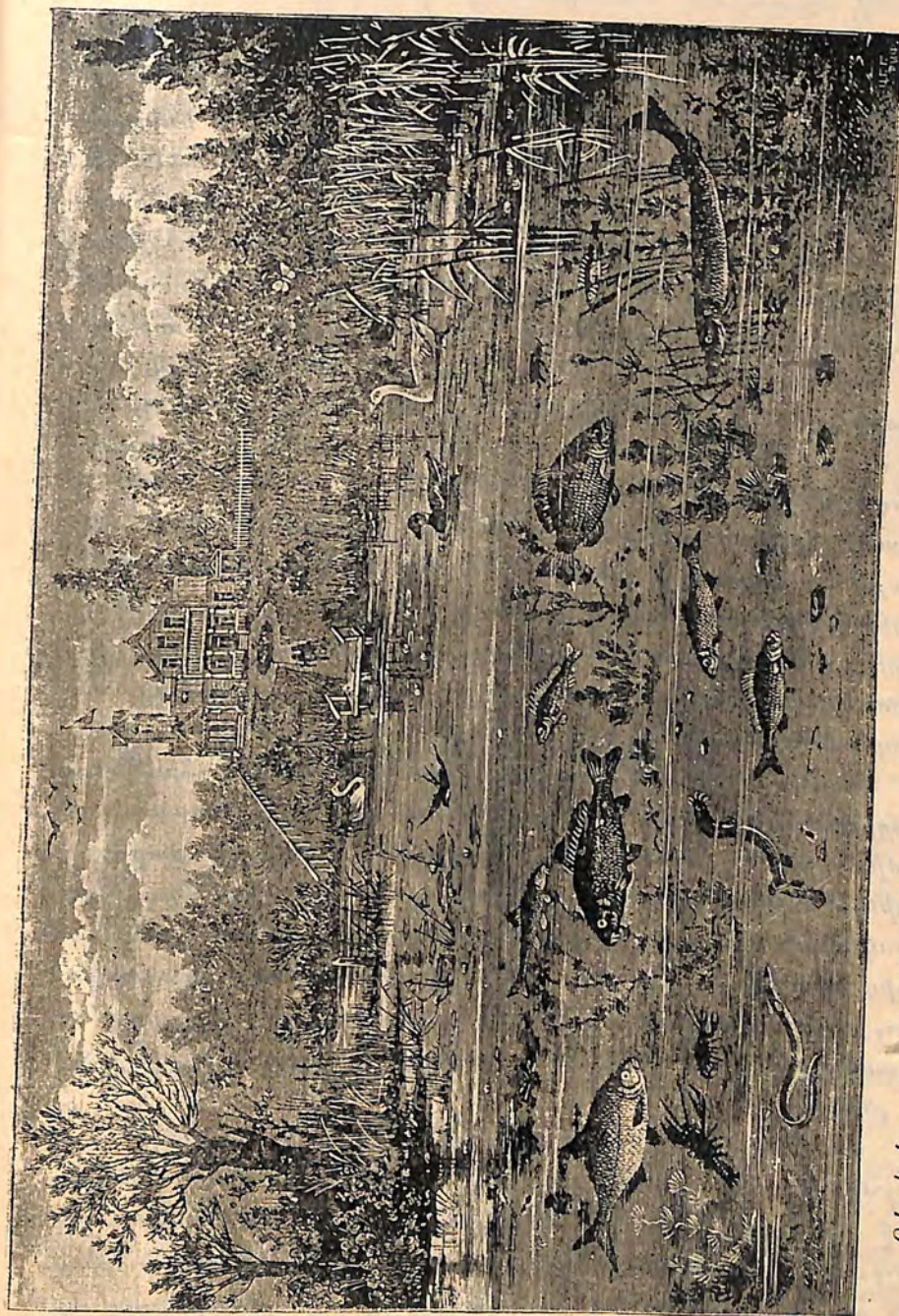
Մօրս աչքերի մէջ էլ սարսափ էր նկարւած: Գրկել էր
մեզ ու նստել:

—Մի նայէք, ջրին մի նայէք...—մրմռում էր նա:

Հանգիստ ու անվըղով էին միայն թիակի վրայ ընկած
լաստավարը, հովիւները, այլև շները:

Ափն իջանք: Լաստը ետ դարձաւ՝ ֆուրգօնը ու ձիերը բե-
րելու, իսկ մենք ջրի եզերքին սպասում էինք:

Մի քանի ժամից յետոյ մեր ֆուրգօնը պատրաստ էր
նորից մեզ տանելու մեր նոր հայրենիքը:

77. ԴԵՊԻ ՓՈՔՐ ՄԱՍԻՍԻ ԳԱԳԱԹԸ

Բժ. 1. Տիգրանեան

Փոքր Մասիսի մասին ժողովրդի մէջ տարածւած են պէս-պէս առասպելներ, որոնք գանազան կերպով արտայայտուած են ժողովրդի կարծիքը այդ սարի մասին: Մի քանիսը պատմում են, որ Փոքր Մասիսի վրայ կան վիշապներ և օձեր, ուստի խիստ դժւար է, համարեա անկարելի է նրա գագաթը բարձրանալը: Ոմանք պատմում են, թէ գագաթը մեծ տափարակ տեղ է և վրան մի բաւական մեծ լիճ կայ, իսկ օդը սաստիկ սառն է, մինչև անգամ յուլիս ամսին: Ոմանք էլ ասում են, թէ գագաթի վրայ «ագնաու ուրնների» (հսկաների) գերեզմաններ կան: Վերջապէս մի քանիսն էլ լսել են, որ գագաթի վրայ ուղտերի քարաւան կայ քարացած, ուղտապանն էլ այնտեղ քարացած կանգնած է, մէկ ձեռքով բռնած ունի առաջնորդող ուղտի սանձը, իսկ միւս ձեռքին իր գաւազանը: Շատերը համոզւած են, որ բարձրանալիս սարի խորքերից մշտապէս լսուած են այնպիսի զարհուրելի խուլ ձայներ, որ մարդ սրտապատառ կարող է լինել:

Յուլիսի 7-ին 1881 թ. առաւօտեան 4 ժամին ձիաներով գնացինք դէպի Փոքր Մասիսի ստորսար և առաւօտեան 5 ժամին այնտեղ հասանք, որտեղից պէտք է ոտքով բարձրանայինք: Մենք բարձրանում էինք արևմտեան կողմից: Նկատելով գագաթի վրայ ամրոցի պարսպի նման բարձրութիւն, ուղիղ դիմեցինք դէպի այն տեղը: Ստորոտը փոքր ինչ քարքարոտ, բայց կանաչապատ է: Քանի բարձրանում ենք, բոյսերի տեսակները պակասում են և քարերը աւելի ու աւելի աչքի են ընկնում:

Երբ բարձրութեան կէսը անցանք, արդէն անկարելի եղաւ մարմինը ուղիղ բռնած բարձրանալ. մենք ստիպւած էինք առաջ գնալ չորս-ստանի համարեա երկու ժամ շարունակ: Ինչքան բարձրանում էինք, այնքան աւելանում էր հրաբխային քարերի քանակութիւնը և առաջ գնալը դժւարանում էր: Ես մեծ զգուշութեամբ էի ոտքս գնում իւրաքանչիւր քարի

վրայ և կամ ձեռքով բռնում էի քարից, որովհետև այդ քարերը կարծես թէ մի պատճառի էին սպասում տեղաշարժ լինելու համար: Եթէ այդ քարերից մէկը գլորւէր, հետը պէտք է տանէր հարիւրաւոր իր նման, նաև իրանից մեծ քարեր և առաջին զոհը կըլինէր մօտի մարդը, իսկ յետոյ նրա յետևից բոլոր բարձրացողները: Երբ բաւական բարձրացել էինք, տեսանք որ մեզանից շատ ցած ամպեր են լողում օդի մէջ. դրանց շարժելուց և անազին բարձրութիւնից ցած նայելուց գլուխս այն աստիճանի պտուտում էր՝ որ յոյսս մի ըստէ կտրեցի գագաթը հասնելու: Իմ հոգեկան այդ տանջանքը չըյայտնեցի ընկերներս, որպէսզի չըյուսահատեցնեմ նրանց, բայց ընկերներս շուտով նոյնը գգացին: Մենք ստիպւած էինք իւրաքանչիւր 10 քայլից յետոյ հանգստանալ, որովհետև օդը նոսրանում և մեր շնչառութիւնը կտրւում էր: Երբեմն օձի պէս սողալով, երբեմն մէկ քարից դէպի միւսը թռչելով՝ հասանք այնտեղ, որտեղ բարձրանում էր պարսպաձև քարափը:

Բարձրանալիս կարծում էինք, որ այդ քարափը պէտք է լինէր գագաթի վրայ, բայց տեսանք որ դեռ երեք բարձրութիւն կայ անցնելու մինչև գագաթը հասնելը: Այս պարսպաձև քարափի տակ հանգստացանք: Ես նստած էի այդ քարափի տակ՝ երեսու զարձրած դէպի հիւսիս-արևելք: Իմ առաջ կանգնած էին այն երեք բարձրութիւնները, որոնց վրայից անցնելով պէտք է գագաթը հասնէինք: Այդ բարձրութիւնների աջ և ձախ կողմից՝ այսինքն Մեծ Մասիսի և Պարսկաստանի կողմից Փոքր Մասիսը սկզբից մինչև վերջն աւազոտ լինելով քանդուել է: Այդ տեղից ցած նայելը զարհուրելի է:

Այդ երկու կողմի փլածոների մէջ մնացել էր մի արշին լայնութեամբ ճանապարհը, որով մենք պէտք է գնայինք դէպի գագաթը:

Այս սարսափելի ճանապարհը մեր առաջին էր, երբ յանկարծ լսեցինք երեք անգամ իրար ետևից հրացանի որոտում: Իմ առաջնորդ Մարտիրոսը երկու զազախի հետ մեզանից առաջ էր գնացել և գագաթից տեսնելով, որ մի անազին արջ իջնում է դէպի մեր կողմը, վիրաւորել էր նրան գնդակով:

Ձայրացած արջը գլորում էր Պարսկաստանի կողմը ահագին քարեր, որոնք մի սաստիկ գզրգոց էին բարձրացնում:

Ես առաջարկեցի ընկերներին բարձրանալ: Մօտեցանք մի արշինանոց լայն ճանապարհին և բարձրանում էինք չորս-ոտանի: Բարեբախտաբար փչում էր բարակ քամի. բայց եթէ քամին սաստիկ լինէր, անկաբեղի կրդառնար այդ նեղ ճանապարհով անցնելը: Վերջապէս անցանք երեք բարձրութիւնները և հասանք գագաթը: Նայեցի և տեսայ, որ 10 ժամն է. ուրեմն բարձրացել էինք 5 ժամում:—Փոքր Մասիսի գագաթը կունենայ մօտ 1000 քայլ շրջապատ, տափարակ չէ, այլ հարաւ-արեւմտեան կողմից աստիճանաբար բարձրանում է դէպի հիւսիս-արևելք, այսինք մօտաւորապէս դէպի Դաւալու գիւղի կողմը: Փոքր Մասիսը հին ժամանակներում եղել է հրաբխային, և այդ հրաբխի նախկին բերանից մնացել է միայն մի կիսարունածե մասը, որ 1 սաժէն խորութեամբ փոս է կազմում և իր ուռուցիկ կողմով դարձած է դէպի հարաւ-արեւմուտք: Այդ փոսում կիւտած է բաւական մեծ քանակութեամբ մաքուր ձիւն, որ տաք ժամանակն իսկ շուտ հալելով չէ կարող լճակ գոյացնել, ինչպէս և իմ տեսած օրը, երբ օդը տաք էր, բայց հալած ձիւնը ծծւում էր աւազոտ գետնի մէջ:

Տեսարանը Փոքր Մասիսի գագաթից գեղեցիկ է. հիւսիսային կողմից փռում է մարդու առաջ Արարատեան լայնատարած դաշտը: Արաքսը սպիտակ ժապուէնի նման հազար ու մի պտոյտներ անելով դանտաղ հոսում է: Գագաթից երևում են Դարալագեագի (Հայոց Ձոր), Սեանայ ծովի և Դարաչիչագի (Ծաղկաց Ձոր) լեռները: Արևմտեան կողմը բարձրանում է Արագածը, իսկ արևելեան կողմում երևում են Բաշնորաշէն գիւղը և Նախիջևան քաղաքը: Արարատեան դաշտը, բաժանւում է Շարուրայ դաշտից մի փոքրիկ անցքով, որ կոչւում է Գայլի Դուռ: Արաքսի աջ ափից մինչև Մասիսները ստորոտը, որ մի ընդարձակ տարածութիւն է, մնացել է բոլորովին ամայի: Հողը խիստ պտղաբեր է, բայց անջրգի է, ժողովուրդը չի կարողանում օգտւել Արաքսի ջրից: Եթէ ժամանակին անձրևներ չըզան, բերքը բոլորովին փչանում է:

Դառնալով դէպի հարաւ, բացւում է մարդու առաջ Բայազէտի դաշտը: Այլ կողմում երևում է այն ժայռը, որի տակ շինւած է Բայազէտը, բայց քաղաքը, ժայռի միւս կողմը գրտնւելով չէ երևում:

78. ՀԱՅ ՈՒԽՏԱՒՈՐԻՆ

Յովն. Թումանեան

Գնաս բարով, այ ուխտաւոր,
Երանէ քեզ, հայ ուխտաւոր,
Որ կարօտով ու սիրառատ
Ուխտ ես գնում դէպ Արարատ:
Զեփիւռներով, ծաղկանց բոյրով,
Ինչպէս ծնող սիրագորով,
Քեզ կողջունեն զմրուխտ հազած
Գեղամ սարերն ու Արագած.
Եւ հարազատ աչքի նման
Քեզ կը ժպտայ վճիտ Սեան,
Որ լեռների շուքերի հետ
Խաղ է անում, խայտում վէտ-վէտ.
Փայլփլում է ծփանքներով,
Յօրինում է լոյսերի ծով,
Եւ մերթ վշտով ու ախրութեամբ
Սեանում է, ինչպէս մութ ամպ...

79. ԻՄԱՍՏՈՒՆ ԶՈՒԿԱԿԸ

Գ. Վ. Սրամնձտեան

Մի թագաւոր նստած էր իր գահի վրայ: Հեռաւոր երկրից մի դեսպան եկաւ և, առանց խօսելու, թագաւորի գահի շուրջը մի կլոր գիծ քաշեց ու լուս ու մունջ մի կողմը քաշեց, նստեց:

Թագաւորը այս մարդու արարմունքից ոչինչ չընտկացաւ. կանչեց իր իշխաններին նրանք էլ մի բան չընտկացան: Թագաւորը շատ վատ գրութեան մէջ էր: Նրա համար մեծ ամօթ էր, որ իր տէրութեան մէջ մի խելօք մարդ չէր գտնուում՝ դեսպանի արածը հասկանալու համար: Թագաւորը ստատիկ նեղացած՝ յայտնեց ամենքին, որ եթէ նրան պատասխան աւող չըզանւի, էլ ոչ սքի կենդանի չի թողնի:

Թագաւորի կողմից խնդրակներ ման եկան ամեն կողմ և վերջը մի տան մէջ գտան մի ջուլհակ (ստայնակ): Տեսնում են, որ այն մարդը մի տեղ նստած՝ միկնոյն ժամանակ երեք գործ է շինում. — համ իր կտաւն է գործում, համ երկու երեխայի օրօրոց է օրօրում, համ էլ տանիքի վրայ ցորեն է փռել, մօտը մի ճիւղտ է անկել. երբ ինքը կտաւի թելերը շարժում է՝ կտաւը գործում է, օրօրոցները օրօրում են, այն ճիւղտան էլ շարժելով տանիքի ծտերին է փախցնում, ցորենից հեռացնում:

Նրանք այս բանի վրայ շատ են զարմանում: Յետոյ նրան պատմում են, թէ հեռաւոր երկրից մի մարդ եկաւ, թագաւորի գահի շուրջը մի գիծ քաշեց, և ոչ ոք չըկարողացաւ իմանալ, թէ զրանով ինչ էր ուզում ասել: Վեր կաց, գնանք. եթէ դու նրա միտքը իմանաս՝ թագաւորը քեզ մեծ պարգևներ կըտայ:

Ջուլհակը մի քիչ մտածում է, յետոյ առնում է երկու վէզ ու մի վառիկ և գնում է հեաները: Հասնելով թագաւորի մօտ՝ վէզերը հանում է և ձգում դեսպանի ստաշը: Դեսպանը գրպանից մի բուռը կորեկ է հանում ու շաղ տալիս գեանին: Ջուլհակը բաց է թողնում վառիկը, որն իսկոյն սկսում է կոցահարել կորեկը:

Այս բանը տեսնելով՝ դեսպանը արեխները հաղնում է ու սուս ու փուս դուրս գնում:

Թագաւորը ջուլհակին հարցնում է, թէ «Այդ ինչ արիր»: Ջուլհակը պատասխանում է. «Այդ մարդը եկել էր ասելու, թէ «Մեր թագաւորը դալիս է քեզ հեա պատերազմելու, քո երկրին տիրելու. խոնարհում ես, թէ կուով ես ուզում պատասխանել»:

Ես նրա առաջը վէզեր ձգելով հասկացրի, թէ «գուք մեզ համար երեխաներ էք, գնացէք վէզ խաղացէք. գուք սվ, մեզ հեա կուզն սվ»: Ես իր շաղ աւած կորեկով ուզեց հասկացել, թէ «Մեր գորքերը անթիւ, անհամար են. գուք ինչ կարող էք անել»: Եւ երբ ես վառիկս բաց թողի ու նրա բոլոր կորեկը կերաւ, զրանով պատասխանեցի, թէ «Մեր մի մարդը ձեր հազար մարդուն կըջարգէ. գնա պատմիր քո թագաւորին»:

Թագաւորը այս բացատրութիւնը լսելով՝ մեծամեծ պարգևներ տւեց ջուլհակին և ուզեց նրան վէզերի պաշտօն տալ: Բայց ջուլհակը պարգևների մի մասովը բաւականացաւ և թագաւորին ասաց. «Ո՛չ, թագաւոր, թող որ ես ջուլհակ մնամ, վէզերից ինչ պատիւ ուզում եմ՝ տներ, միայն ջուլհակին ու կօշկակարին էլ մարդու տեղ դիր»:

Արքայի Արքայ

Խայրդ առողջանում է: Միտրոսակը շար լաւ է:
Գրիգորիքը կանգնալով մտում է: Այժմ այլ ևս վրանդ
չկայ: Մի քանի օրից յետոյ նա նորից կակու իր
գործիքին կհարկէ: Արեւակայի չի կարող, թէ որքան

Կանգնեցիք այս երկու շաբաթուայ ընթացքում:
 Սուսանին շաբաթը իս գրեթէ անխուճ անպկասքրի:
 Սոյն ևս չի՞ խօսու՞մ եռօրեայ քանակներէ ընտրելու:
 Ինչ այնպէս էր լռու՞մ, թէ իս կանգնած ի՞մ ան-
 դունդի Ժայռին: Ուրախ ի՞մ, անկար ուրախ, որ
 յարողութեամբ անպաւ այս թի՛ք փորձանք:
 Թի՛րոնք բոլորն էլ ուրախ ին: Նամակներ գրիր,
 եռօրեայ: Ինչպէս ին գնու՞մ դասերդ: Յուսով ի՞մ,
 այժմ ուսուցիչներդ գոն ին փչանից:
 Բարեկներ և նամբոյրներ բոլորիցս:
 Բո՛ւ մայր Աշխարհէք:

1913 թ. 22¹ փետրուարի

Գանձակ:

81. ԴԷՊԻ ՉԱՆԳԼԻԱՅ ԼԻՃԸ

1.

Սարիլի կէտերին ես և իմ առաջնորդը ձիով գուրս եկանք
 Կաղզանից և ուղևորեցինք դէպի Չանգլի, որտեղից գնալու
 էի Շատեան գիւղը: Կաղզանից խճուղու ճանապարհով իջանք
 Արաքսի կամուրջը: Ամբողջ ճանապարհը մի սքանչելի ծառու-
 դի է: Սջ ու ձախ գտնուում են ծառեր, այգիներ, պարտէզներ.
 առուները խոխոջալով անցնում են այգիների միջով: Հասնե-
 լով Արաքսի կամուրջը, մենք շեղեցինք խճուղուց և սկսեցինք
 բարձրանալ դէպի հանդիպակաց լեռները, որոնց յետևն է գրա-
 նուում հնութիւններով այնքան հարուստ ու անւանի Չանգլի
 գիւղը: Ըննապարհը, որ մի նեղ, քարքարոտ, անկանոն շաւիղ
 է, շարունակ վեր է բարձրանում: Վերելքը տեղ-տեղ այնքան
 ուղղահայեաց է, որ մենք ստիպւած ենք ձիերի բաշերից պինդ
 բռնել վայր չընկնելու համար:

Մեր ձիերը շատ ուժեղ էին, բայց և այնպէս հազիւ հազ
 էին մեզ տանում: Նրանք ամբողջովին քրտինքի մէջ մտած
 մէկ դէպի աջ, մէկ դէպի ձախ էին օրօրում, կարծես հրէս
 ուր որ է կը սայթաքին և միասին դէպի անդունդը կրթուէին:
 Խղճում ենք ձիերին, բայց և ոտքով անկարող ենք գնալ. այ-
 նուամենայնիւ երբեմն ոտքով ենք բարձրանում, որովհետև
 ճանապարհի երկարութիւնը և վերելքը ուժասպառ են արել
 ձիերին. նրանց սիրուն, փայլուն աչքերը պղտորել են և յու-
 սահատ արտայայտութիւն ստացել: Որքան խղճուկ տեսք ունի
 ձին յոգնած ժամանակ և առնասարակ որքան արտայայտիչ են
 ձիերի աչքերը. հանգիստը, երկիւղը, քաղցն ու յոգնածութիւնը
 արտայայտում են նրանց աչքերի մէջ: Ասում են, կան այն-
 պիսի ձիեր, որոնք ախուր վայրկեանին լաց են լինում ճիշտ
 այնպէս, ինչպէս մարգս է լալիս...

Մեր այս անմխիթար ճանապարհորդութեան մէջ մեկ
 մխիթարում է բնութեան գեղեցկութիւնը: Նայում ենք ներքև:
 Մեր ուրբերի աակն է Արաքսի հրաշալի հովիտը, որի միջով
 արծաթէ ժապաւէնի պէս անցնում է գետը: Արաքսի յորդա-

գացած ջրերը խոշոր ալիքներով զարկւում են ափերին և անագին աւերմունքներ են առաջացնում: Կատաղի է Արաքսը գարնանային ամիսներին և վաղ աչն միամիտ ճանապարհորդին, որ կըյանդգնի ջուրը մանել: Ժողովուրդն ասում է, թէ գարնանը Արաքս մանողը արժանի է խեղդելու, որովհետեւ խելք չունի: Հովիտի աջ ափին գտնւում են Չանգլւայ սարերը, իսկ ձախ կողմին կարծես պարսպի պէս վեր են ցցւում Հայկական Պարի բարձր լեռները իրենց խորը ձորերով, ձորակներով, որոնցից գարնանային արևի տակ հալւած ձեռն ջրերը քարից քար թռչկոտելով թափւում են Արաքս գետը: Սարերի կատարները դեռ ևս ծածկւած են սիպտակ ձիւնի շերտերով. գարնանային արևի տաք ճառագայթները հալեցնելով ձիւնը՝ կազմում են անթիւ առուներ ու առակներ, որոնք հեռուից փայլւում են որպէս գոյնզգոյն գոհարներ:

Որքան գեղեցիկ է մեր երկիրը մանաւանդ գարնանը, երբ նա զարթնում է խոր քնից, երբ հսկայ լեռներն ու ձորերը նորից նոր կեանք են ստանում...

Քանի վեր ենք բարձրանում, այնքան նկատելի է օդի պակասը. մենք դժւարութեամբ էինք շնչում: Հեազհետէ օդը ցրտանում է, փոխւում են բոյսերի տեսակները: Ամեն ինչ արդէն լեռնային է, և օդը, և բոյսը, և բնութեան տեսարանները...

Անցնելով սիրուն, կանաչկոտ դաշտերով, որոնց վրայ յաճախ պատահում են ճահիճներ ու փոքրիկ լճակներ, ութը ժամւայ ճանապարհորդութիւնից յետոյ մենք հասնում ենք Չանգլի գիւղը:

Մենք իջանք պետական դպրոցի ուսուցչի տանը: Ուսուցիչը, որ մի երիտասարդ Կաղզւանցի էր, սիրով ընդունեց մեզ: Խեղճի տրամադրութիւնը շատ վատ էր. կինը հիւանդ էր, հարկաւոր էր բժիշկ հրաւիրել, բայց որովհետեւ իրանց շրջանում ոչ բժիշկ կար և ոչ էլ ֆէլդշէր, գիւղական պառաւ կանանց ու հասկացողների խորհուրդներին զիմելուց յետոյ ստիպւած էր մեր եկած դժոխային ճանապարհով գնալ Կաղզւան բժիշկ հրաւիրելու:

11.

Ուսուցչի և այլոց ուղեկցութեամբ տեսանք հին եկեղեցին, որ շինւած է Մշոյ ս. Կարապետ վանքի օրինակով:

Հէնց Չանգլի բան էլ նշանակում է ո. Կարապետ: Եկեղեցու անունով գիւղն էլ է կոչւում Չանգլի: Չանգլին մի շատ գեղեցիկ, միջակ մեծութեան եկեղեցի է, շինւած սրբատաշ կապտաւուն քարերից: Ունի շատ քանդակներ ու նկարներ: Ափսոս որ գմբէթը ճեղքւած է և եթէ չըվերանորոգւի, կարող է փուլ գալ: Այստեղ է կատարւում ժամերգութիւնը, որովհետեւ գիւղը ուրիշ եկեղեցի չունի: Եկեղեցու բակում է գտնւում պետական միզասեան դպրոցի շէնքը, որ գետեղւած է մի անշուք սենեակի մէջ:

Գիւղն ունի մի սիրուն աղբիւր. նրա վրայի քարերը հին են, գեղեցիկ: Լեռնային, մաքուր, քաղցրահամ ջուրը առատօրէն դուրս է բղխում:

Նայում էք այդ կամարաւոր, գեղեցիկ, կարկաշիւն աղբիւրին, նայում էք ոտից մինչև գլուխ նորահարսի ոչնչ գուգւած, զարդարւած մատուռին և ակամայից համեմատում կիսաքանդ, գեանափոր տների ու ծուռտիկ, կեղտոտ փողոցների հետ...

Պետական դպրոցի ուսուցչի սիրալիք հիւրասիրութիւնը վայելելուց յետոյ՝ մենք մնաս բարով ասինք Չանգլու գիւղին և շարունակեցինք մեր ուղին դէպի Շատեան:

Մենք դուրս եկանք գիւղից, բայց ես չէի ուզում գնալ Շատեան առանց տեսնելու Չանգլւայ լիճը, որի մասին այնքան առասպելներ էի լսել: Մի քիչ գնալուց յետոյ մենք շուտով ձիւնը ձիւնի գլուխները դէպի ձախ՝ լճի կողմը, որ գտնւում է գիւղից մօտ երկու վերստ հեռու:

Չանգլւայ լիճը շրջապատւած է մանր ու խոշոր բլուրներով:

Լիճն ունի մի վերստ երկարութիւն և կէս վերստ լայնութիւն: Լճի մէջ տեղի խորութիւնը հասնում է մօտ 20 սաժէնի: Ժողովրդի ասելով նրա յատակը ճահճոտ է, եղեգնոտ ու անհաւասար. յանկարծ բացւում են խորը փոսեր, ուր ընկնողը այլևս չի կարողանում դուրս պրծնել:

Լճի մէջ վխտում են կապոյտ կոշւած խոշոր ու իւրոտ ձկները: Ծիշտ է՝ նրանք Չլդըր լճի կապոյտի պէս համեղ չեն, բայց խիստ սննդարար են:

Այդ լճի շուրջը կան բազմաթիւ առասպելներ:

Աւանդութիւնն ասում է, որ այդ լճի մէջ ապրում են բազմաթիւ ծովային կենդանիներ, որոնք մի օր եթէ լճի շուրք ցամաքի, պէտք է դուրս գան և աշխարհին վերջ տան: Ներկայումս այս լիճը ոչ մի օգուտ չի բերում ժողովրդին: Եթէ ուզենայ, հեշտութեամբ ջրին ձամբայ կըտայ դէպի մօտակայ ձորը և նրա հողը կըգործադրէ ցանքսերի համար, սակայն նա այդ քայլը չի անում վախենալով, թէ նրա մէջ բուն դրած վիշապները կըքանդեն աշխարհը:

Մի այլ աւանդութեան ասելով՝ այդ լճի մէջ ապրում է հրեղէն ձին, որ տարւայ մէջ մի քանի անգամ դուրս գալով ափը, պտոյաներ է գործում լճի շուրջը: Հրեղէն ձին ունենալով սպիտակ մեծ թևեր, երբեմն թռչում է նաև օդի մէջ և հանգստի է իջնում ամենաբարձր սարերի կատարներին: Այսպէս գլարճանալուց յետոյ, նա նորից դառնում է իր լիճը:

Նրան բռնող սղամարդը ամենաբաղդաւորն է լինելու այս աշխարհի մէջ. նստած նրա վրայ նա կըսլանայ դէպի վեր, դէպի կապուտակ երկինքը ..

Քանի քանի քաջ երիտասարդներ անքուն գիշերներ են լուսացրել սփերի խոնաւ թաւուաների մէջ, որպէսզի եթէ ոչ բռնեն, գոնէ սեպհական աչքերով տեսնեն այդ չքնաղ արարածին:

Ինձ ուղեկցող զիւզացին հաստատելով Չանգլւայ լճի մասին տարածւած զանազան մութը դէպքերը, միշտ այսպէս էր վերջացնում. «Է՛հ, աղա շան, անիժւած է այս լիճը, անիժւած»:

82. ՍԵՒԱՆԻ ՎՐԱՅ

Յար. Թումանեան

Ա՛յ լողա հա, դէ լողա,
Առաջ գնա, իմ նաւակ,
Արև, արև շողշողա
Արծաթ ջրում սառնորակ:

Թիակները շարժեցէք
Վճիտ ջրի երեսին,
Մարգարտի պէս փայլեցէք
Բիւրեղները ծովային:

Շուրջս կապոյտ սէգ լեռներ՝
Հորիզոնում լուռ շարւած,
Վերև անհուն ջինջ եթեր՝
Շքեղ լիճն ընդգրկած:

83. ԲՈՒԲԻՆԶՈՆԸ ԾՈՎԻ ՎՐԱՅ

Ըստ Ս. Թատայեանի

Չորս տարի Բրազիլիայում ապրելով և ազարակիս գործերը յաջողութեամբ առաջ տանելով, ես ոչ միայն սովորեցի տեղական լեզուն, այլև բարեկամութիւն հաստատեցի մի շարք վաճառականների ու ազարակատէրերի հետ: Սրանց հետ խօսակցելով, յաճախ ես պատմում էի դէպի Գվինէայի ափերը իմ արած ճանապարհորդութեան մասին: Ի միջի այլոց ես նրանց տեղեկութիւն աւի խափշիկներ վաճառելու սովորութեան մասին և պատմեցի, թէ ինչ հեշտութեամբ վայրենիները ոսկեայ աւազ, փղոսկր և նոյնիսկ մարդիկ են տալիս, որ ձեռք բերեն զանազան մանրուէքներ, խաղալիքներ, զանակներ, մկրատներ, կացիներ, ապակու կտորտանք և սրանց նման չնչին բաներ:

Մի անգամ ես լուրջ կերպով խօսեցի վաճառականների և ազարակատերերի հետ: Միւս առաւօտ նրանցից երեք հոգի եկան ինձ մօտ և յայտնեցին, որ իրանք մտադիր են մի նաւ ուղարկել դէպի Աֆրիկա ստրուկներ գնելու համար: Ինձ խընդրեցին յանձն առնել այդ գործի վաճառականական մասը: Ես աւել իմ համաձայնութիւնը:

Նաւը պատրաստեցին, հարկաւոր ապրանքը ձեռք բերին և ես նաւը մտայ 1659 թ.ի սեպտեմբերի 1-ին:

Նրա վրայ կար վեց թնգանսթ ու տասնուչորս մարդ, հաշուելով այդ թւի մէջ և ինձ: Նաւի բեռը կազմում էին խափշիկների սիրած ապրանքները, ալսինքն՝ ուլունքներ, փոքրիկ հայելիներ, ապակու կտորտանք խեցիներ, զանակներ, մկրատներ, կացիներ և սրանց նման մանր-մունր բաներ:

Նոյն օրը մենք պարզեցինք առագաստները և ճանապարհ ընկանք, առաջ գնալով ափերի ուղղութեամբ դէպի հիւսիս: Մենք կամենում էինք ուղղակի գնալ դէպի Աֆրիկայի ափերը: Այդ էր սովորական ճանապարհը: Եղանակը շատ հանդիսա էր, թէ և բաւական տաք էր:

Սարսափելի փոթորիկ բարձրացաւ, որը մեզ բոլորովին շեղեց ճանապարհից: Քամին փշեց հարաւ-արևելքից և այնպիսի զարհուրելի սաստկութեամբ, որ մենք տասներկու օր շարունակ չըզիտէինք ինչ անել: Մենք պիտի հպատակէինք քամու խելագար կամքին և ալիքների վրայ դէս ու դէն գնայինք: Կարիք չըկայ աւելացնելու, որ ես ժամ առ ժամ մահւան էի սպասում, և ոչ ոք էլ չէր մտածում, թէ ինքը կազատուի նոյն վիճակից:

II.

Տասներորդ օրւայ վերջը քամին փոքր ինչ հանդարտուեց: Նաւապետը խորհուրդ էր հարցնում ինձանից, թէ ինչ ընթացք պէտք է աւել այժմ նաւին, որովհետև նաւը սաստիկ փասուել է և մի ճեղք ունի արդէն, որտեղից ջուր է լցւում և նրա կարծիքով մենք պիտի յետ գնայինք դէպի Բրազիլիայի ափերը: Բայց իմ կարծիքով պէտք էր շարունակել ճանապարհը դէպի Աֆրիկայի ափերը, որպէսզի հասնէինք որևէ անգլիական

կղզի, որտեղ ես յոյս ունէի օգնութիւն գտնել և նաւը կարկատել տալ, որովհետև նաւը առանց կարկատելու անհնարին էր շարունակել: Այդպէս էլ վճռեցինք և նաւի ընթացքը փոխեցինք դէպի հիւսիս-արևմուտք:

Բայց երբ մենք դեռ լողում էինք, նորից սարսափելի փոթորիկ սկսեց: Նոյն արտասովոր ուժով, ինչպէս և առաջինը, փոթորիկը քշեց մեզ դէպի արևմուտք և այնքան հեռացրեց բոլոր առևտրական կենտրոններից, որ եթէ ալիքների կտատուութիւնից ազատէինք էլ, պիտի ափը դուրս գայինք և վայրենիներին կերակուր դառնայինք:

Մէկ անգամ, այդպիսի ծանր դրութեան մէջ, երբ քամին սոսկալի կերպով շււացնում էր, մեր նաւաստիներէք մէկը ազդակեց. «Երկիր»: Հազիւ մենք կարողացանք դուրս վազել նաւաստենեակից և նայել, թէ որտեղ ենք գտնւում, նաւը կըպաւ մի աւազուտի և մի վայրկեանում կանգ առաւ: Ալիքները անմիջապէս բարձրացան նաւի վրայ և լցրին ջրով:

Փոքր ինչ յետոյ փոթորիկը սկսեց թուլանալ: Սակայն նաւը, ծանծաղուտի մէջ այնպէս խրւած էր, որ հնար չըկար դուրս հանելու: Պէտք է նկատել, որ մեր նաւի յետևից մի նաւակ էր կապած, որը սակայն դեկին դիպչելով կտորւել էր: Մեր արամազրութեան տակ մնում էր մի փոքրիկ մակոյկ, որ կախւած էր նաւի կողքից: Անհրաժեշտ էր, առանց մի բոպէ կորցնելու՝ ջուրը դցել նրան: Սարսափելի դժարութեամբ վայր իջեցրինք մակոյկը: Եւ ահա, տասնումէկ հոգի միասին նստելով փոքրիկ մակոյկի մէջ, հպատակեցինք կատաղի ծովի ազատ կամքին: Ալիքները շարունակ լեռներ ու ձորեր էին ստեղծում: Մենք բոլոր ուժով թիավարում էինք, ուղղւելով դէպի ափը:

III.

Յանկարծ մեր ետևից վազեց մի անագին ալիք: Նա սարի պէս բարձրացաւ և այնպիսի ուժով թռաւ մակոյկի վրայ, որ սա մի վայրկեանում տապալւեց: Ամենքս ջուրը թափւեցինք: Թէ և ես շատ լաւ եմ լողում, բայց այժմ չէի կարողանում ջրի երեսը դուրս գալ՝ շունչ քաշելու համար: Բարե-

բաղդարար ալիքը ինձ դուրս պցեց ափը և ինքը ցրւելով, ինձ թողեց ափի վրայ կիսամեռ դրութեան մէջ: Տեսնելով ինձ ցամաքի վրայ, ես սիրտ առայ, ոտքի կանգնեցի և ոյժերս հաւաքեցի, որպէսզի հանդիպեմ միւս ալիքին, որը արդէն գալիս էր ինձ տանելու: Շուտով ես համոզւեցի, որ իզուր եմ չարչարում: Յետ նայելով տեսայ, թէ ինչպէս կատաղի ջուրը, մի ահուելի հրէշի կերպարանքով՝ հալածում էր ինձ: Ես միայն պիտի աշխատէի որքան հնար է ջրի երեսին մնալ, որ շնչապառ չըլինէի և աշխատէի լողալով դէպի ափը հասնել:

Եւ ահա թռաւ ինձ վրայ մի նոր ալիք. նա ծածկեց ինձ ջրով և արագութեամբ հեռացրեց ափից: Այդ ժամանակ ես շունչս պահելով՝ աշխատում էի ջրի երեսը դուրս գալ, բայց քիչ էր մնում, որ կուրծքս փշրւէր:

IV.

Վերջին ալիքը յետ դարձնելով ինձ, այնպէս խփեց ժայռին, որ ես ուշաթափւեցի: Եթէ այդ ալիքի ետևից մի նորը եկած լինէր, ես անպատճառ կըխեղդւէի: Բարեբախտաբար ես ուշքի եկայ, բազուկներիս բոլոր ոյժով բռնեցի ժայռից և այդ գրութեան մէջ շունչս պահեցի, մինչև որ ալիքը յետ գնաց: Ցամաքը մօտ էր և այդ պատճառով ալիքները շատ էլ մեծ չէին: Ես բաց չէի թողնում քարը, իսկ ալիքները թէ ետևից և թէ առջևից շարունակում էին հարւածել ինձ: Փոքր ինչ յետոյ մագլցելով բարձրացայ ժայռի միւս կողմը, ուր արդէն այնքան մօտ էի ափից, որ վրայ հասնող ալիքը չէր կարողանում ինձ յետ տանել: Ես ոտներիս ոյժը վերջին անգամ լարեցի և ոտքի կանգնեցի, դուրս եկայ բարձր եզերքը և վայր գլորւեցի կանաչ խոտի վրայ, ուր ալիքները այլևս չէին կարող ինձ թրջել:

Ողջ և առողջ ափում պառկած, ես աչքերս դէպի երկինք բարձրացրի և շնորհակալ եղայ Աստուծոյ՝ կեանքս փրկելու համար, որ մի քանի ընդհատումներէ և անարգութիւններէ անտարբեր կացայ և խելագարի պէս թափառում էի ծովի ափին՝ ձեռքերս երկինք բարձր: Ոտք, միայն մի բան գիտակցելով, թէ ես փրկւած եմ: Որոնում էի ընկերներիս, բայց ոչ մէկին

չէի գտնում: Երևում էր, նրանք ամենքն էլ խեղդւել են, որովհետև եզերքում մխիթարական ոչ մի հետք չըկար. ես գտայ միայն մի գլխարկ և մի դոյզ սոնաման:

Շուտով իմ ուրախութեան աստիճանը իջաւ. մինչև ուկորներս թրջած էի և փոխելու հագուստ չունէի. սոված էի, բայց ուտելիք չըկար. ծարաւ էի, բայց խմելու ջուր չըկար: Ես սաստիկ թուլացայ և չըզիտէի ինչով կազդուրւել, ոչ մի ելք չէի տեսնում այդ գրութիւնից դուրս գալու համար: Կամ պիտի սովից մեռնէի, կամ զիշատիչ գազանների ճանկն ընկնէի: Ամեն բանից առաւել ինձ վհատեցնում էր այն հանգամանքը, որ իմ մօտ ոչ մի զէնք չըկար, որի օգնութեամբ կարող էի թէ ուտելիք գտնել և թէ պաշտպանւել: Ես ունէի մի դանակ, մի ծխափող և փոքր ինչ ծխախոտ քիսայիս մէջ:

84. ԿԱԼԱՆԱԻՈՐ ԵՒ ԱԶԱՏ

1. Մանկիւան

Փակւած վանդակում սոխակ էր երգում.
Նրա երգերից լաց, ողբ էր լսւում:
Ազատ երկնքում ծիծառ էր թռչում,
Նրա երգերից բերկրանք էր հնչում:

85. ԻՆՉՊԷՍ ԵՆ ՄԱՐԴԻԿ ԹՌՉՈՒՄ ՕԴԻ ՄԻՉՈՎ

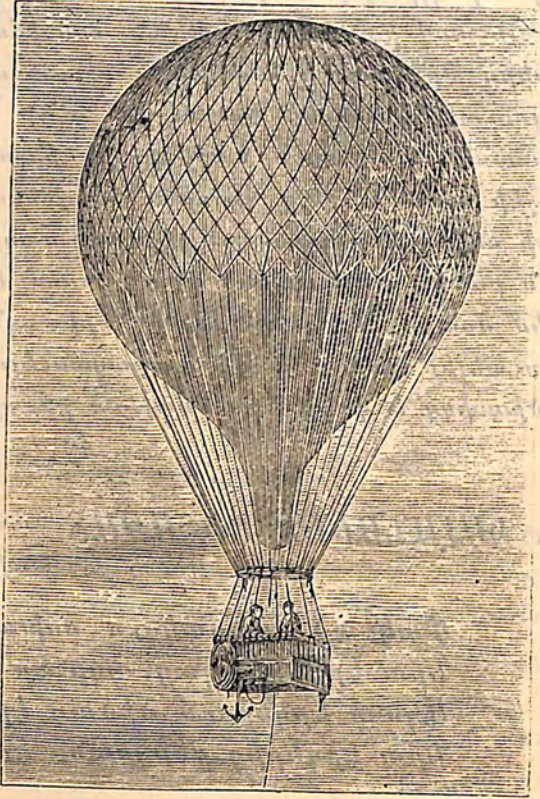
Մարդիկ հնարելով երկաթուղին և նաւը, սկսեցին ազատ և արագ ճանապարհորդել ցամաքի ու ջրի վրայ: Սակայն մարդիկ դրանով չըբաւականացան. նրանք նայում էին վեր՝ և նախանձում երկնքի թռչուններին: Որքան լաւ էր թռչունների պէս թռչելը օդի միջով. այնտեղ ոչ ճանապարհ էր հարկաւոր, ոչ կամուրջ. այնտեղ կարիք չըկար սարերը ձեղքելու, ծովային ծանծաղուտներից կամ ժայռերից զգուշանալու:

Այնտեղ ճանապարհը հարթ է, ընդարձակ, կարճ...
Մարդն սկսեց մտածել և հնարեց օդապարիկը: Նա շինեց

մի մեծ գունդ մետաքսէ թելերից, մէջը լցրեց օդից թեթև գազեր, տակից կախ արեց մի նաւակ և նստելով նրա մէջը, բարձրացաւ դէպի ան- ծայր, կապուտակ եր- կինքը...

Սակայն անողորմ քամին խանգարում էր նրա ազատ թռիչքը և յաճախ նրան տանում էր հեռուներն ու խոր- ւտակում... Հարկաւոր էր յաղթահարել քա- մուն և գտնել այնպի- սի միջոցներ, որ մար- դըս թռչէր իր ուղած ուղղութեամբ:

Մարդս մտածեց, բազմաթիւ փորձեր կատարեց և վերջապէս հնարեց այսպէս կոչ- ւած օդաչու նաւը, որը ունի թռչունի թևերը, նաւի անիւները և մէջ

տեղում երկաթուղու շարժող մեքենայ: Օդաչու նաւը գնում է նոյնիսկ քամիների դէմ: Մարդս այժմ նստելով օդաչու նաւի մէջ, սլանում է բարձր սարերի, անդնդախոր ձորերի, ընդար- ձակ ծովերի վրայով... Կամ գնում է այնտեղ, ուր ինքն է կամենում:

Օդագնացների ասելով, քանի վերև ես բարձրանում, օդը այնքան նոսրանում է և ցրտում: Չորս-հինգ վերստ ասարածութեան վրայ ջուրը սառչում է՝ նոյնիսկ ամառը:

Օդաչու նաւերը նոր են մտել գործածութեան մէջ և հէնց այդ պատճառով դեռևս այնքան էլ ազատ չեն վտանգներից:

86. ԳԱՐՆԱՆ ԵՐԳԵՐԻՅ

Հ. Մազմանեան

Էլի ուռին
Չարթնեց լսին
Ու աղբիւրը զըրնգաց,
Խենթ աղմուկով,
Աղաղակով
Գետն է վազում սրընթաց:
Ու սոււերը
Չով թևերը
Կանաչներին է փռում,
Ճանճ ու բզէզ
Գժւածի պէս
Խաղ են անում զեփիւռում...
Թռչունի երգ,
Չորում համերգ,
Եղէգների ծածանում,
Քամին բոյրով,
Հրապոյրով
Ծառերն է մեզմ տատանում...

87. Վ Ե Չ Ո Ւ Վ Ը

Ա. Անարմեան

Այժմ քայլում ենք վեգուվի վեշերի վրայ, որոնք պատած են լաւայով: Տեղ-տեղ կարմիր լաւայի մէջ երևում են հազ- ւագիւտ բոյսեր: Մեր ձիերը քայլում են մի նեղ փոշոտ շա- ւիղով, որի երկու կողմում, ինչպէս ցանկապատ, շարւած են լաւայի անձե, այլանդակ կտորներ:

Ստորոտները կամաց-կամաց աւելի գառնիվայր են դառնում և մեր ձիերը աւելի ու աւելի գժւարութեամբ են բարձրանում: Ահա սարի այն մասը, որտեղից գառնիվայրը դառնում է

համարեա ուղղաձիգ: Թողնում ենք ձիերն այստեղ ստորոտում, մի-մի երկայն լեռնային ձեռնափայտ ենք վերցնում և սկսում վեր ելնել: Քայլում ենք աւազի մէջ, բարձրանում ենք ծայրայեղ գժւարութեամբ, ամեն երկու քայլից յետոյ մի քայլ յետ ենք ընկնում:

Երբեմն ծնկները վրայենքգալիս թանձր աւազի մէջ, որի մէջ թաղած են մեր սրունքները և այսպէս անվերջ: Սարի վրայ՝ այստեղ-այնտեղ, մի քարի վրայ, մի թմբի ծայրին երևում են իտալացիներ. նրանք մէկ-մէկ, երկ-երկու նստած, կամ ծոյլ-ծոյլ պառկած, ծխում են անընդհատ: Ծանապարհորդներին տեսնելով՝ նրանցից մի քանի հոգի շտապով ցած են սողում աւազի վրայով, հասնում են մեզ և առաջարկում են պարաններ, որոնցից մենք պիտի կախենք, իսկ տէրերը մեզ պիտի քաշեն ու այսպէս բարձրանանք: Աւելի լաւ է սողալով բարձրանալ, քան թէ օգտուել այդպիսի ծառայութիւնից: Հրաժարւում ենք և շարունակում դժոխային վերելքը, մերթ ընկնելով, մերթ բարձրանալով թանձր ու հոսող աւազի մէջ:

Երբեմն-երբեմն լսում է ահագին որոտ, որից ամբողջ լեռը թնդում է և նրա հետ միասին մեր գլխի վերևը ծուխը բարձրանում է, հա բարձրանում: Քանի վեր ենք ելնում, այնքան աւելի են տաքանում քարերն ու աւազը մեր ոտների տակ: Ծեղքածքներ կան, որտեղից տաք գոլորշի է փչում, ձեռք մօտեցնել չի լինում: Կատարին մօտիկ փոլորշի շնչող այդ բացւածքներն այնքան շատանում են, որ լեռը հազար բերան ունեցող հրէջի նման հեռւում է:

Մի ժամից աւելի է, որ քայլում ենք: Հասնում ենք վերջապէս այնտեղ, որից բարձր, դէպի կատարը դնալ չի կարելի առանց տեղին ծանօթ առաջնորդների, որոնք թւով մօտ քառասուն, կատարի շուրջը շղթայ են կազմել: Նրանց ծառայու-

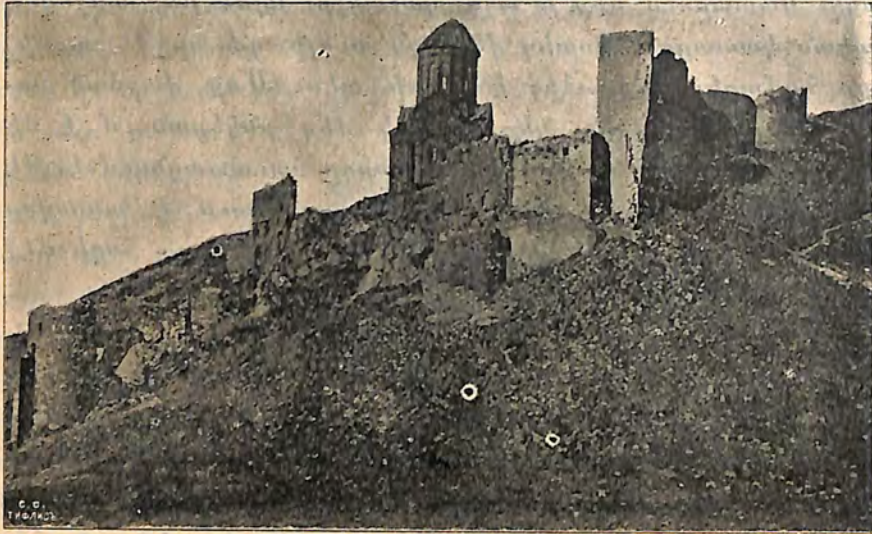
թիւնից օգտուելու համար պէտք է վճարել մարդագլուխ չորս ֆրանկ: Կատարում ենք և այդ պահանջը: Այժմ մեր առջև է իսկական կատարը: Այստեղ վերելքն աւելի գժւար է, գառնվայրը համարեա ուղղաձիգ է պատի պէս: Մեր վարձած առաջնորդները մնում են ներքև, իսկ մեզ ընկերանում է մի ուրիշ առաջնորդ դէպի կատարը: Մարդը հաւատացնում է, թէ լաւ օր ենք եկել, որովհետև հրաբուխը գործում է անսովոր ուժով: Քայլում ենք ծծմբի միջով, խոնաւ ու տաք հողի մէջ թաղած մինչև սրունքներս:

Ահա և կատարը:

Մենք կանգնել ենք այժմ այդ անդունդի եզրին և ցած ենք նայում: Ծծմբի թանձր ծուխը և գոլորշին բռնել են այդ դժոխային փոսը: Ոչինչ չի երևում, բայց լսում են այնպիսի ձայներ, որոնցից մարդս սոսկում է:

Երբեմն քամին փչում է դէպի մեզ, ճծումքը իր սուր հոտով լցնում է մեր աչքերն ու քթերը. մի վայրկեան կորչւմ ենք ամպերի մէջ, սաստիկ հազում ենք և աչքներս չռած՝ վայր ենք նայում, որտեղից լսում են ձայները: Ոչինչ չի երևում: Մութ է այնտեղ. ծխի ու գոլորշու ամպերը հազար ու մի այլանդակ ձևերով, պտոյտներ են գործում այդ խաւար տարածութեան մէջ, դիպչում են պատերին, տեղ են վնասում փախչելու: Սակայն ամպերը փախչել, ազատել չեն կարողանում: Նրանք շարունակում են ծածկել այդ անդունդի բերանը, որի տակ, խորքից, շատ խորքից, մեր ոտների տակ, լսում է մի խուլ դղրդիւն. սարը դողում է, մենք սոսկում ենք:

Քամին սաստկացաւ. նա կատարից ներս ընկաւ այն ահագին բացւածքի մէջ: Քամին իրար խառնեց ամպերը: Չայներն ու որոտը դարձան աննկարագրելի: Այժմ տեսարանը ահռելի է. մենք տեսնում ենք նրա խոնաւ, լպրծուն և ծծումբի շերտով ծածկւած պատերը. բոլորովին ներքև, խորութեան մէջ, երևում են երկու ահագին հրաբխային բերաններ, որպէս երկու վառւած թոնիրներ: Այդ թոնիրներից բոցերը թանձր ծխի հետ խառնւած վերև են բարձրանում, իսկ նրանց հետ միասին շիկացած, կրակ կտրած մեծ ու փոքր քարեր ձգւում են դէպի վեր, վզվզում են, շշուում, շաշում:

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ԲԱԺԻՆ

ԱՉԳԱՅԻՆ ԵՒ ՊԱՏՄԵԱԿՆ

88. ԱՂԱՍԻՆ ԱՆԻՈՅ ԱԻԵՐԱԿՆԵՐՈՒՄ

I.

Խ. Արովեան

Տեսնողի առաջին մէկ տափարակ տեղ է բացւում յանկարծ, մէկ մեծ դաշտ շորս կողմը սարերով պատած, աջ ու ձախ սեխն տալիս, ու քանի գնում է մարդ, ամպ ու մառախուղ քաշւում, պարզում են, հէնց իմանում ես, թէ առաջից մէկ էնպէս քաղաք է բացւում, որ հազար-հազար կենող ունի միջումը, ու ցրտի կամ շոգի ձեռից յոգնած, ուզում ես որ շտապիս. գնաս մէկ ասուածասէրի դռան վէր գաս, հանգստանաս, էլ ետ ձամփէզ բռնես, գնաս:

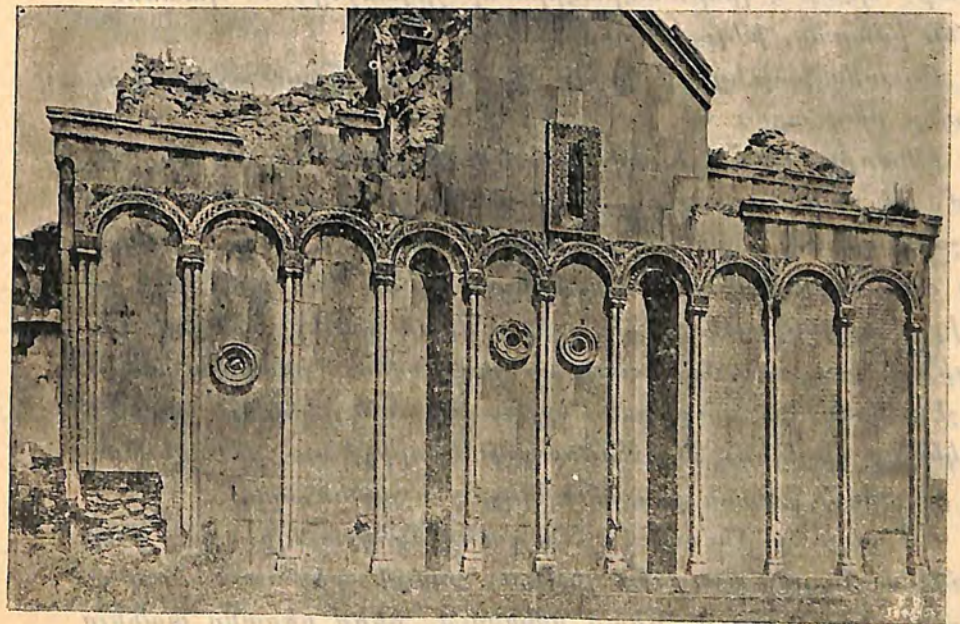
Մտքումդ ասում ես, թէ էս տեսածդ մէկ մեծ գորեղ թագաւորի աթոռ պէտք է լինի: Էստեղ ոսկին ու արծաթը աղբի հետ պէտք է խառն ընկած լինի, էստեղ օրը հարիւր քարւան ներս մանի, հարիւրը դուրս գոյ:

Հէնց իմանում ես, թէ ցերեկը փողին ու մառախուղն է աչքդ բռնում, գիշերը մութն ու խաւարն է քեզ խաբում, որ ինս, ջինս, մաշդ, անասուն չես տեսնում, միայն գիշակեր ազոաններն են աչքիդ սեխն տալիս:

Մարդ չըկայ մօտդ որ հարցնես, գէր չես կարդացել, որ իմանաս. մտքիդ հետ ընկած, տեսածդ հրաշք կարծելով՝ կամ աչքախաբութիւն, որ յանկարծ գլուխդ չես բարձրացնում, անխ, սիրելի հայագգի, ջանդ դող է ընկնում, կռներդ թուլանում, հէնց իմանում ես, թէ մէկ վիշապ, կամ հրոսակ հէնց էն սնաթին է մտել, ու բոլոր կենողներին կամ կուլ տւել, կամ սուրը քաշել, կամ գերի արել, ինքն էլ վախել. ուզում ես, որ աչքդ խփես ետ դառնաս:

Ա՛խ, չէ՛ չէ՛, ետ մի դառնար, ծուխն էստեղից՝ հազար տարի աւել է, որ կտրւել է. կանց, մի վախենար. անշունչ քարերն ու եկեղեցիքը մարդակեր չեն:

Աչքդ բայ աշա, սիրտդ քեզ հաւաքիր, ու գլխիդ վնայ տուր:

Էս սրբատաշ տաճարները, էս անագին բերդը, էս քարերը քեզ կասեն՝ թէ սա է գոռոզ Անին, քո թագաւորների հօր մայ-

լաքաղաքը. որ էնքան էր իր հարստութիւնովը, իր փառքովը փարթամացել, ճոխացել, մեծամտել, որ հովիւն էլ եկեղեցի էր շինում, խաշնարածն էլ արծաթէ պայտով, կանաչ կօշիկներով էր ման գալիս, մուրացկանն էլ հացի փոխարէն՝ շաքար, սև փողի տեղակ արծաթ ու ոսկի էր պահանջում, որ եկեղեցի մտած ժամանակն էլ՝ իբր թէ՛ էնքան էին Աստուած մոռացել, որ կարճ վարդապետի առջևը բարձր գրքակալ էին դնում, բարձրը եպիսկոպոսի առջև՝ ցածր, որ կամ ձգւին, կամ կռանան, կամ չորին, կամ գիրքը չըտեսնեն, ու իրանք ծիծաղեն, Աստուծոյ տաճարումը զւարճանան:

11.

Առաւօտը որ լուսացաւ, Աղասու աչքը մնացել էր սառած, չէր իմանում աչքին հաւատայ թէ ոչ: Եկեղեցիք, պարիսպ, բերդ, մինարէք՝ էնքան նոր, էնքան պայծառաշէն ու անբնակ: Պատմութիւն չըգիտէր, որ իմանար, թէ էս ինչ քաղաք պէտք է լինի, տէրաէրին որ չըկանչեց ու պատմութիւնն իմացաւ, խելքը գլխիցը թռաւ...

Աղասին քաշւեց մի կողմը, թաշկինակը դրաւ աչքերին ու բերանը բաց արաւ.—

«Փառքդ շատ ըլի, ո՞վ Արարիչ Աստուած, էլ ո՞ւր ենք ասում, թէ մարդ քո սուրբ հոգին ունի, քո պատկերն է, քանի որ շատ անգամ նրա միտքը քարից պինդ է, գլուխը՝ հաստ: Գող ու աւազակ էստեղ տարիներով բուն են գրել, էլի քո երկիրը նրանց տակովը չի արել, վրան պահել է, հէնց մեր ազգին է քո գուրումը հասել, որ չես թողնում իրանց աշխարհքը շէն անեն, քո սուրբ անունը փառաբանեն, կեանք ազատեն ու կեանք վայելեն: Չէ, Ամենակալ Արարիչ, դու քո ստեղծածը, քո որդին էդքան չես անարգել, չես ոտնահարիլ:

«Մարդս որ ծնում է, մէկ գունդ մտից աւելի ոչինչ չենք տեսնում: Տարիք են անց կենում, որ քիչ-քիչ ոտն է ըլում, քիչ-քիչ լեղու, ուշ ու միտք ստանում, ձեռը բերանը տանելը սովորում: Բայց վայ էն երեխին, վայ էն ազգին, որ աչքը էնպէս գոգում բաց կանի, որ լոյսի տեղ խաւար կըտեսնի,

աչքը բաց՝ ուղիղ ճամփէն կըթողի՝ քարէ քար կընկնի: Վայ էն ազգին, որ բնական օրէնքը կըթողի, անբնականին կըհետևի, որ էնպէս խրատ տւող չի ունենալ, որ նրան հոգի տայ և ոչ թէ ունեցած հոգին էլ հանի:

«Արդեօք՝ որ լաւ կարգացողներ էին էլել, երեխանց ջոկ, ժողովրդին ջոկ, գիշեր-ցերեկ խրատ էին տւել, կարգացրել, լուսաւորել էին, հիմա մեր ազգը էս վիճակը կ'ունենար, էս օրը կընկնէր: Սարի անասունն էլ մեզանից լաւ է ապրում, թշնամուց, որսորդից կամ փախչում է, կամ վրայ թռչում, կտրատում, գլուխը պահում: Ծախ բունն էլ որ քանդում ենք, ձժժում. թկին, գլխին է անում: Մենք մի ծախ չափ էլ չըկանք, որ մեր բունը պահենք...

«Ի՞նչ օգուտ էն գիրքն ու աւետարանը, էն խաչն ու երկրպագութիւնը, որ մենք չենք հասկանում: Գեանի տակին էլ շատ գանձ կայ, մեզ ի՞նչ: Ա՛խ, մեր կարգացողներ, ի՞նչ կը լինի որ ինչքան ժամանակ քնի, քէֆի հետ են անց կացնում, աւելի փողի թամահ անում, էսպէս բանի թամահ անեն, մեզ լուսաւորեն, իրանք էլ թշնամուց, աւազակից ազատւին. մեզ էլ ազատեն:

«Մարդս մէկ անգամ է աշխարհք գալիս. էնպէս պէտք է անի. որ էս աշխարհքից հեռանալիս՝ էս կեանքումը անունը յիշելի, տօնելի, էն կեանքումն էլ հոգին փառաւորելի, լոյսի բաժին դառնայ: Բայց ի՞նչ օգուտ, որ ասածս քարերն են իմանում:

«Ասենք՝ թէ տգէտ ժողովուրդը էս բանը լսել, ասում է, կարգաւորին ի՞նչ է էլել, որ նա էլ հաստատութիւն տալիս, թէ էսպէս հրաշալի քաղաքը անէժքով է կործանւել: Առաջինը՝ սուրբ մարդու բերանից անէժք, դառը խօսք չի պէտք է դուրս գայ. դուրս էլ եկաւ, Արարիչ, երեսոս ոտիդ տակը, դու պէտք է մէկ մարդի խաթեր միլլիօն հոգի կորցնես: Թէ պէտք է կորցնէիր, ինչի՞ ստեղծեցիր...

«Ա՛խ, հազար էսպէս ցաւեր կան սրտումս, բայց բերանս փակում են, չեմ կարում ասել»...

89. Ո՞ՒՐ ԵՍ, ՀԱՅ ԲԼԲՈՒԼ

Ա. Ծառուրեպն

Ո՞ւր ես, հայ բլբուլ, ձայնիդ է կարօտ
Մեր հոգին էրւած, մեր սիրտը ետրտ...

Սև սուգ է սրտեքմեր կեանք ու օրին,
Սև թուխոյ է կապել մեր սար ու ձորին,
Վայ, սև գիշեր է մեր կեանքը մաշում,
Քո լոյս - երգերի կարօտն եէք քաշում:

Էլ մեզ չէս երգում գարնան առաւօտ.
Ո՞ւր ես, հայ բլբուլ, ձայնիդ ենք կարօտ...

Սիրտն է մղկաւում, սիրտն է սևանում,
Ո՞չ որ մեր լացին աղանջ չի աճում
Եթիմ կանգնել ենք դերեգմանիդ մօտ,
Ո՞ւր ես, հայ բլբուլ, ձայնիդ ենք կարօտ...

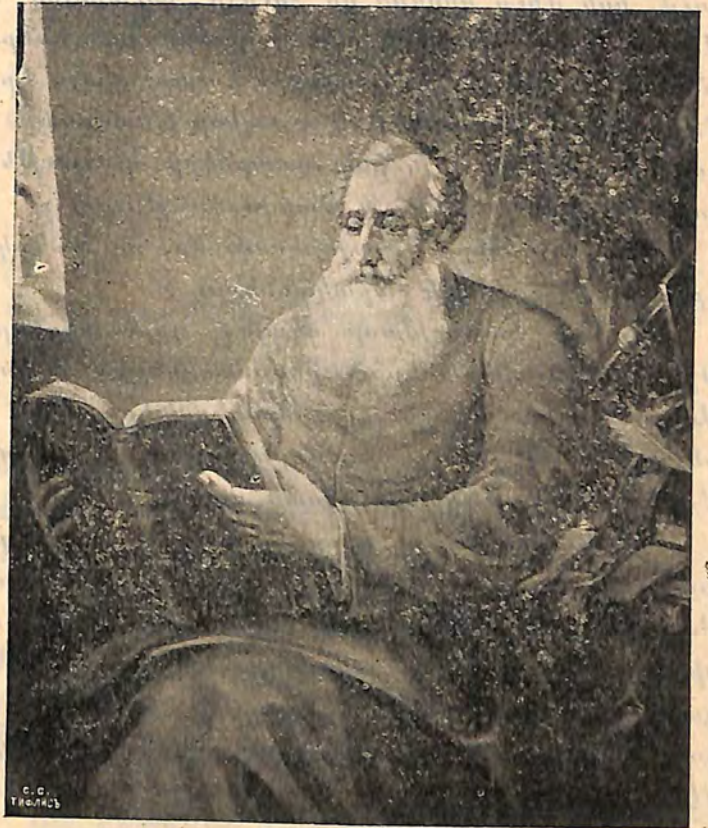
Բլբուլ, դու մեզ հետ տանջւում ու լալիս,
Մեր անյոյս օրին յոյս էիր տալիս.
Դու ասում էիր - անգ իմ, մի սգա,
Յուսով եմ, քո վարդ - գարունն էլ կըզայ,
Բայց անխ, չենք տեսնում գարուն վարդահոտ.
Ո՞ւր ես, հայ բլբուլ, ձայնիդ ենք կարօտ ..

90. Ա. Ս Ա. Հ Ա. Կ

Ա. Սահակ կաթողիկոսը Մեծն Ներսէսի որդին ու աշակերտն էր: Նա ծնւել է Կոնստանդինապօլսում: Ա. Սահակը բարձրացաւ կաթողիկոսական գահի վրայ Ասպուրակէս կաթողիկոսից յետոյ 400 թւին. նա եղաւ Գրիգոր Լուսաւորչի ցեղի վերջին անդամը, որովհետև ինքը մի աղջիկ ունեցաւ և այդպիսով վերջացաւ Լուսաւորչի ցեղը:

Այս նշանաւոր կաթողիկոսի ժամանակն էր, որ Մեսրոպ Մաշտոցը յղացաւ հայերէն տառեր դանելու միտքը: Երբ Մեսրոպ վարդապետը իր միտքն յայտնեց Սահակ կաթողիկոսին, վերջինս ամեն ջանք դործ գրեց, որ նրան իրախանայնէ:

Հայկական տառերի գիւտից յետոյս Սահակը և Մեսրոպը մեծ եռանդով բաց են անում գալըսցն երբագաքն երսւմ և նոյն իսկ գիւղերում, որպէսզի մայրենի լեզուի օժանդակութեամբ քրիստոնէական վարդապետութիւնը արմատներ ձգէ հաւատացեալներին սրտերում: Այս դպրոցներին մէջ ամենանշանաւորը Վաղարշապատի դպրոցն էր, որ սւտուցիչներ էր պատրաստում այն ժամանակեայ միւս վարժարանների համար:

Այս դպրոցում կրթութիւն առան բազմաթիւ աշակերտներ, որոնց մէջ աչքի ընկնողներն էին Յովսէփը, Ղևոնդ երէց Վանանդեցին, Կորիւնը, Եգնիկ Կողբեցին և ուրիշները, որոնք կոչւում են առաջին թարգմանիչներ:

Սրանք ջրելով Հայաստանի գանազան կողմերը, սկսեցին

հայերէն լեզուով կրթել երեխաներին: Այս կարգի աշակերտներին էին Մովսէս Խորենացին, Դաւիթ Անյաղթը, Մամբրէն, Եղիշէն և ուրիշները, որոնք կոչուում են կրտսեր թարգմանիչներ:

Ս. Սահակ կաթողիկոսը մի կողմից գպրոցներ էր բաց անում, իսկ միւս կողմից իր շուրջը հաւաքելով աշակերտներ, թարգմանում էր եկեղեցապան գրքերը: Նրա ջանքերով երկրորդ անգամ թարգմանւեց ս. գիրքը: Հայերէն այս երկրորդ թարգմանութիւնը կատարւած է այնպիսի խնամքով և գեղեցիկ-մաքուր լեզուով, որ նոյն իսկ օտարները վկայութեամբ համարւում է «գլխոյ ամենայն թարգմանութեանց»:

Այս նոյն սիրուն հայերէնովն էր, որ Սահակ կաթողիկոսը գրեց աւագ-շաբաթի շարականները:

Սահակ կաթողիկոսը զգալով գործակիցների սակասութիւն, իր աշակերտներին ընդունակներին ուղարկեց Աթէնք, Աղէքսանդրիա ուսանելու: Աշակերտները 6-7 տարի սովորելուց յետոյ վերադառնում են Հայաստան և շարունակում են Ս. Սահակի և Մեսրոպի սկսած գործը:

Ս. Սահակ կաթողիկոսը իր ծերութեան օրերում հայ նախարարների մասնութեամբ բանտարկւում է Պարսկաստանում: Բանտից ազատելուց յետոյ հայ նախարարները զգալով իրանց սխալը, նրան խնդրեցին վերադառնալ հայրենիք և բարձրանալ կաթողիկոսական գահը, սակայն նա հրաժարւեց այս առաջարկութիւնից: Նա հեռացաւ աշխարհից, առանձնացաւ մի այրի մէջ և մեռաւ 441 թիւն: Նրա գերեզմանը գտնուում է Տարօն գաւառի Աշտիշաա գիւղումը:

91. ԼՈՒՍԱԻՈՐՉԻ ԿԱՆԹԵՂԸ

Կէս գիշերին կանթեղը վառ
Կախ է ընկած երկնքից,
Լուսաւորչի կանթեղն անմար
Հայոց մթնած երկնքից:

Կախ է ընկած առանց պարան
Արագածի կատարին,
Ու սեղանից հսկայական
Լոյս է տալիս աշխարհին:

Լոյս է տալի երկնք դարեր,
Ու վառւում են միշտ անշէջ
Սուրբի մաքուր արցունքներ
Իւրի անդեակ նրա մէջ:

Ոչ մարդկային ձեռ կրհամանի
էն անաւոր բարձրունքին,
Եւ ոչ քամին կրհանգցնի
Վիշապ-քամին անագին:

Երբ պատում է մութ ի սւարը
Չնաշխարհիկ մեր երկրին,
Երբ տիրում է անն ու վախը
Թոյլ, կասկածոտ սրտերին,

Ով անմեղ է, լիքը սիրով
Ու հաւատով անսասան,
Ով նայում է վառ յոյսերով
Դէպի հայոց ազագան,

Նա կրտսանի այն մշտավառ
Չահը կախ: ամ երկնքից,
Ասես՝ Աստծոյ աչքը պայծառ
Հսկում է ցած երկնքից:

92. ՄԵՍՐՈՊ ՄԱՇՏՈՑԸ ԵՒ ՀԱՅ ՏԱՌԵՐԻ ԳԻԻՏԸ

1.

Հայերը ընդունելով քրիստոնէական կրօնը, հետզհետէ սկսեցին առաջ գնալ: Առաջին գպրոցները բաց արաւ Գրի-

գոր Հուսաւորիչը: Այդ դպրոցներէ հպատակն էր պատրաստել եկեղեցականներ:

Բայց քրիստոնէութիւնը և հայկական դպրոցը չէին կարող զգալի օգուտ տալ, որովհետև հայերին պակասում էր մի շատ կարևոր բան – սեպհական տատկոր: Հայ եկեղեցում ժամասացութիւնը կատարւում էր յոյն և ասորի լեզուներով: Ժողովրդի համար մուֆն էին մնում աւետարանի մտքերը: Իսկ դպրոցը տանջում էր երեխաներին օտար լեզուներով և առանձին արդիւնք չէր տալիս: Զրկար մայրենի լեզուն, որի միջոցով միայն ուսուցիչը կարող էր սովորեցնել իր աշակերտներին:

Այսպիսով եկեղեցին ու դպրոցը դոյութիւն ունէին միայն անունով, իսկ էապէս նրանք երկուսըն էլ գրեթէ անօգուտ էին:

Հայոց տառերի գիւտար ոգի ներշնչեց հայ դպրոցին, եկեղեցուն: Հայ լեզու սեպհական տառերի գիւտար պատկանում է գլխաւորապէս Մեսրոպ վարդապետին, որի մականունն էր Մաշտոց:

Ծանօթանանք այդ մեծ մարդու կենսագրութեան հետ և տեսնենք, թէ նա ինչպէս գտաւ հայերէն այբուբենը:

Մեսրոպ Մաշտոցը Տարօն գաւառի Հացիկ գիւղիցն էր: Փոքր հասակից աշակերտելով Ներսէս մեծին, սովորել էր հայ յոյն, ասորի և պարսիկ լեզուները: Իբրև լեզուագէտ և պատրաստած մարդ միաժամանակ նա ատենադպրի պաշտօն կատարեց հայոց արքունիքում: Սակայն շուտով թողեց նա այդ պաշտօնը, հեռացաւ աշխարհիկ կեանքից. վարդապետ ձեռնադրւեց և իր մի քանի աշակերտների հետ սկսեց քարոզել քրիստոնէութիւնն այն տեղերում, ուր նա դեռևս չէր արմատացել: Այդ ժամանակ աւետարանը կարգացւում էր յունարէն կամ ասորերէն, որից ժողովուրդը բան չէր հասկանում: Մեսրոպ վարդապետը նախ կարգում էր աւետարանը և ապա թարգմանում հայերէն, որով գործը այնքան դժւարանում էր:

Ահա այս դժւարութիւնները նրա մէջ զարթեցրին մի իսկապէս փայլուն միտք – գտնել հայկական տառերը և ս. գիրքը հայերէն թարգմանելով, մայրենի լեզուով հաղորդել նրան հայ ժողովրդին:

III:

Մեսրոպն այս միտքը յայտնեց այն ժամանակեայ կաթողիկոս Սահակ Պարթևին: Կաթողիկոսը այս հարցը քննելու համար մի ժողով գումարեց Վաղարշապատում: Ժողովին ներկայ էր նաև Վռամշապուհ թագաւորը: Այս ժողովի հպատակն էր տեղեկութիւններ հաւաքել հայկական տառերի մասին:

Վռամշապուհ թագաւորը յայտնեց ժողովին, թէ Ասորիքում եղած ժամանակ լսել էր, որ Դանիէլ անունով մի ասորի եպիսկոպոսի մօտ հայերէն տառեր կան: Անմիջապէս մարդ ուղարկեցին յիշեալ եպիսկոպոսի մօտ և բերել տւին հայերէն տառերը:

Մեսրոպը և Սահակը անստիկ ուրախացան տեսնելով հայկական տառերը: Նրանք շուտով հաւաքեցին աշակերտներ և սկսեցին այդ նոր այբուբենով հայերէն սովորեցնել նրանց: Այսպէս երկու տարի նրանք անդադար փորձեր էին կատարում, բայց դժբաղդաբար դրական հետևանքի չընտան: Նրանք հա-

մողեցին, որ այդ նշանագրերը չեն արտայայտում հայ լեզուի բոլոր հնչյունները: Մնում էր պակասը լրացնել: Մեսրոպը՝ դիմեց իր ժամանակի ձեռնհաս մարդկանց թէ երկրում և թէ երկրից դուրս, բայց ոչ մի տեղից օգնութիւն չըզտնելով, յոյսն իր վրայ դրեց: Յոյսը կտրելով մարդկանցից, Աստծուն ապաւինեց: Երկար աշխատանքից յետոյ վերջապէս նա հասաւ իր նպատակին. գտաւ հայկական այբուբէնը 406 թւին:

93. ԾԵՐ ՈՒՌԵՆԻՆ

Յ. Պետրոսեան

Հաստաբուն ուռին լալիս էր մի օր՝
Առակի ափին կախւած գլխիկոր:
«Ինչո՞ւ ես լալիս, իմ ազիզ ընկեր»:
— Էհ, խոր հառաչեց սգաւոր ուռին.
«Ես մատաղ լինիմ քո անուշ ջրին,
«Մէկ լաւ նայիր ինձ՝ տես ինչ եմ դառել.
«Կերել է ճիճուն, արևն ինձ վառել.
«Էլ ես չեմ ապրի, իմ դարը անցաւ,
«Տերևս թափւեց, ճիւղս չորացաւ:
«Թէ մի բան ունիմ սրտիս մխիթար,
«Արմատէս ելած այն ոստն է դալար:
«Պահիր դու նրան քո անուշ ջրով,
«Չուգիր, զարդարիր մատաղ ճղերով.
«Ու թող քո վճիտ ջրերի միջից
«Իր դէմքը տեսնէ մատաղ ուռենին,
«Ու սիրտը լցւի մանուկ հրճւանքով,
«Եւ քո խոխոջին ձայնակցէ երգով:
«Դէհ, անուշ ընկեր, քեզ վերջին բարև,
«Եւ քեզ, ծերուկիս ժառանգ, նոր արև.
«Կացի՛ններն առած՝ գալիս են մարդիկ,
«Որ ինձ կըտրատեն, անեն վառելիք...»

94. ՕՇԱԿԱՆ

Մի դարնանային գեղեցիկ առաւօտ էր: Ես և ընկերս կառքով էլձմիածնից ճանապարհ ընկանք դէպի Օշական: Գնում էինք Օշական որպէսզի աչքերովս տեսնեմք ս. Մեսրոպի գերեզմանը և համբուրենք: Ճանապարհը անցնում էր կանաչկոտ սիրուն դաշտերով ու այգիներով: Բայց հետզհետէ քանի վերև էինք բարձրանում կանաչկոտ դաշտերի փոխարէն մեր աչքին երևում էին մերկ, բարքարոտ ու անպտուղ բլուրներ, որոնք շարունակւում են գրեթէ մինչև Օշական գիւղը:

Յանկարծ մեր աչքին երևում է Օշականի հաւայական ձորը, որի միւս կողմում գտնւում է գիւղը: Ծառերով, այգիներով զարդարւած այդ ձորի միջով հոսում է Քասաղ գետը: Մեծ գոռուլթեամբ իջնելով այդ ձորը և անցնելով Քասաղ գետի քարեայ կամուրջը, մենք բարձրանում ենք գիւղը: Հէնց գիւղի ծայրին, ձորի եզրին գտնւում է Օշականի եկեղեցին, որի բարձր զանգակատունը շինւած է Գէորգ դ. կաթողիկոսի օրով: Այդ զանգակատան տակին է գտնւում ս. Մեսրոպ Մաշտոցի, հայոց տառերը գտնողի գերեզմանը:

Մտանք եկեղեցու բակը ուր գտնւում է եկ. ծխական դրպրոցի խարխուլ շէնքը: Դպրոցի պատին մօտ կանգնեցրած է Վահան Ամատունու մահարձանը: Այս այն Վահան Ամատունու շիրիմն է, որ երկրի իշխանն էր և ս. Մեսրոպի պաշտպաններից մէկը:

Այնուհետև մենք մտնում ենք եկեղեցին, որպէսզի տեսնեմք ս. Մեսրոպի գերեզմանը: Այդ գերեզմանը գտնւում է մի փոքրիկ անշուք կիսախաւար խորանում, զարդարւած է մի համեստ քարով, որի վրայ վառուղ կանթեղը աղօտ լոյս է սրփուում: Մենք ծունկ չոքած շերմաջերմ համբուրեցինք այդ սառը քարը, որի տակ ամփոփւած է ս. Մեսրոպի աճիւնը: Մի խոր հառաչ քաշեցինք և դուրս եկանք այն փոքրիկ խորանից, ուր հանգչում են ամենամեծ հայի ոսկորները:

Բնութիւնը խաղաղ է և գեղեցիկ: Նայում ենք մեր շուրջը, ներքևում մեր աչքերի տակ տարածւած է գեղեցիկ ձորը, որի

միջով Քասաղ գետը արծաթէ ժապաւէնի պէս անցնում է ոլոր-
մոլոր պտոյտներ անելով: Վերևում գիւղն է փուլած խիտ կա-
նաչների մէջ:

Հեռում երևում է Մասիսը, որի կատարը մինչև երկինք
է հասնում: Միւս կողմից երևում են Արագածն ու Արայի
լեռները:

Վերջին փաս բարովը տալով ս. Մեսրոպի գերեզմանին և
այդ հայկական սիրուն գիւղին, մենք մեր եկած ճանապարհով
վերադառնում ենք էջմիածին:

95. ՏԵՄԵՆՈՒՄ ԵՄ

Ախ

Տեսնում եմ հիմի—լուռ երեկոյին
Բարակ ծուխ կելնի իմ հօր օճախէն
Եւ ուռիներս մարմանդ կօրօրւին,
Ծղրիտը կերգէ անտես խորշերէն:

Մեզմ ճրագի մօտ նստած է ախուր
Ծերունի մայրս՝ մանկիկս գրկում,
Մուշ-մուշ քնել է մանկիկս անդորր
Ու մայրս լսիկ աղօթք է անում:

«Ամենէն առաջ թող ինքը հասնի
Ամեն հիւանդի, հեռու ճամբորդի.
Ամենէն յետոյ թող ինքը հասնի
Քեզ իմ խեղճ որդի, իմ պանդուխտ որդի»:

Անուշ ծուխ կելնէ իմ հօր օճախէն,
Մայրս կաղօթէ՝ մանկիկս գրկին.
Ծղրիտը կերգէ անտես խորշերէն,
Եւ ուռիներս մարմանդ կօրօրւին:

96 ՎԱՐԴԱՆԱՆՅ ՊԱՏԵՐԱԶՄԸ

Արշակունեաց թագաւորութեան անկումից յետոյ, որ ե-
ղաւ 432 թւին, Հայաստանի մի մասն ընկաւ պարսիկների
ձեռքը, իսկ միւս մասը՝ յոյների:

Հայաստանի նախարարները բաժանւեցին երկու մասի. մի
մասը ցանկանում էր բարեկամ անալ պարսիկների հետ և նրանց
կարգ ու կանոնը մտցնել հայերի մէջ, իսկ միւս մասը, որոնց
պարագլուխն էր երկրի սպարապետ Վարդան Մամիկոնեանը,
ցանկանում էր կապեր ստեղծել յոյների հետ և նրանց օժան-
դակութեամբ յետ քշել պարսիկներին:

Այս վերջիններս ի-
րանց անւանում էին
ուխտապահներ: Ուխտա-
պահների հետ էր երկրի
հոգևորականութիւնը և
ժողովուրդը:

Ուխտապահները հա-
կառակ կողմի մարդկանց
ուրացողներ էին անւա-
նում: Ուրացողների գըլ-

խաւորն էր Սիւնեաց Վատակ իշխանը:

Պարսկական տէրութիւնը դեռևս Շապուհ Բ-ի և Յազկերտ
Ա-ի օրերից սկսած ամեն կերպ ձգտում էր հայերին հեռու
պահել յոյներից և կապել Պարսկաստանի հետ: Այս նպատակին
հասնելու համար Պարսկաստանը աշխատում էր բնաջինջ անել
քրիստոնէութիւնը և հայերին վարժեցնել կրակապաշտութեան:

Բայց պարսկական թագաւորներից և ոչ մէկը գրական
քայլեր չարաւ: Գործը այլ կերպարանք ընդունեց, երբ գահ
բարձրացաւ Յազկերտ Բ-ը:

Այս պատերազմատէր և ամբարտաւան թագաւորը գահ
բարձրանալուն պէս վճռեց ոչնչացնել քրիստոնէութիւնը և Հա-
յաստանը պարսկական մի նահանգ դարձնել:

Այս նպատակին իրադրծելու համար Յազկերտ Բ-ը իր
գորքերով նախ յարձակւեց Միջագետքի յունական երկրների

վրայ: Անատոլ յոյն զօրավարը մեծամեծ ընծաներ տալով հաշտութիւն կնքեց պարսիկների հետ: Այս կերպ յոյներին թուլացնելուց յետոյ, Յագկերտը մտադիր էր յարձակել հոների և հայերի վրայ. բայց նրա Միհրներսէհ հազարապետը խորհուրդ տւեց զէնքի զիմելուց առաջ կրօնափոխ անել հայ նախարարները և ժողովուրդը:

Յագկերտ նախարարներին կանչեց Պարսկաստան: Նրանք երեսանց ընդունեցին պարսկական կրօնը և վերադարձան Հայաստան: Երկիր վերադառնալով նրանք ոչ միայն այդ նոր կրօնը չըտարածեցին ժողովրդի մէջ, այլև դուրս քշեցին Յագկերտի մոգերին, որ եկել էին նոր կրօնը տարածելու: Գիտեսնալով, որ այդ քայլը ծանր է նստելու իրանց վրայ, նրանք պատրաստուեցին զէնքով զիմադրելու պարսիկներին:

Սիւսեաց Վասակ իշխանը ամեն կերպ աշխատում էր խանգարել ուխտապահների գործը: Նա աւերում էր այն նախարարների երկրները, որոնք Վարդան Մամիկոնեանի հետ վճռել էին կռիւ դուրս գալ պարսից զօրքի դէմ:

Յագկերտ Բ-ը համոզւելով, թէ խաղաղ ճանապարհով անկարելի է հայերին կրօնափոխ անել, 451 թւին մեծ զօրք ուղարկեց Հայաստան:

Վարդան Մամիկոնեան հրաւէր կարգաց հայ նախարարներին զէնքով զիմադրելու թշնամուն: Նրա շուրջը հաւաքւեց 66 հազար մարդ: Գլխաւոր կռիւը տեղի ունեցաւ Աւարայր դաշտում, Տղմուտ գետի ափին: Պատերազմին մասնակցում էին Ղևոնդ երէցը և Յովսէփ կաթողիկոսը, որոնք իրանց քարոզներով ոգևորում էին զինւորներին:

Վարդան Մամիկոնեանը քաջութեամբ զիմադրեց թշնամուն, մեծ կորուստ պատճառեց նրանց և ինքն էլ նահատակւեց շատ քաջերի հետ ի միասին:

Հայերի կողմից ընկել էին 1036 մարդ, մինչդեռ պարսիկները կորցրին 3544 մարդ:

Վերջացաւ պատերազմը բաց դաշտի վրայ: Հայ նախարարները ամրանալով անառիկ բերդերի մէջ, շարունակում էին կռւել պարսիկ զօրքերի հետ և տեղ-տեղ մեծ ջարդ տալիս նրանց: Կուռղների գլուխ անցաւ Վարդանի եղբայր Հմայեակը,

իսկ նրա մահից մի քանի տարի յետոյ Վահան Մամիկոնեանը: Պարսիկ թագաւորներից Վաղարշը համոզւելով, որ բռնի ուժով անկարելի է կրօնափոխ անել հայերին, Նիխոր իշխանին ուղարկեց Հայաստան հաշտութիւն կնքելու: Այս հաշտութեան պայմաններից մէկը քրիստոնէական կրօնի ազատութիւնն էր:

97. Ծ Ի Ծ Ե Ռ Ն Ա Կ

Գողտխեան

Ծիծեռնակ, ծիծեռնակ,
Դու գարնան սիրուն թռչնակ,
Դէպի ուր, ինձ ասա,
Թըռչում ես այդպէս արագ:

Ախ, թռիւ, ծիծեռնակ,
Ծընած տեղըս Աշտարակ,
Անդ շինիր քո բունը
Հայրենի կրտուրի տակ:

Անդ հեռու ալևոր,
Հայր ունիմ սրգաւոր,
Որ միակ իր որդուն
Սպասում է օրէ օր:

Երբ տեսնես դու նրան
Ինձնից շատ բարև արա՛,
Ասա՛, թող նըստի լայ
Իր անբաղդ որդու վրայ:

Դու պատմէ, թէ ինչպէս
Աստ անտէր ու խեղճ եմ ես,
Միշտ լալով, ողբալով
Կեանքս մաշւել եղել է կէս:

Ինձ համար ցերեկը
Մութ է շրջում արեգը,
Գիշերը թաց աչքիս,
Քունը մօտ չի գալիս:

Ասան որ չի բացւած
Թառամեցայ միացած,
Ես ծաղիկ գեղեցիկ՝
Հայրենի հողից զրկւած:

Դէհ, սիրուն ծիծեռնակ,
Հեռացիր, թռիւր արօզ
Դէպի հայոց երկիրը
Ծնած տեղս — Աշտարակ:

98. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԳՈՒՏԵՆԲԵՐԳԸ
ԵՒ ՏՊԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ԳԻՒՏԸ

I.

Հին ժամանակ, երբ դեռևս չըկար տպագրութեան արեւտը, մարդիկ մի անգամ գրւած գրքից արտագրում էին շատ օրինակներ և տարածում: Հասկանալի է, թէ որքան զրժար էր գրքեր տարածելու այս եղանակը. յաճախ մի գիրք արտագրելու համար աշխատում էին մի, երկու և դեռ աւելի տարիներ:

Ուրիշները փորձեցին տառերը փորագրել փայտէ տախտակների վրայ: Փորագրւած տախտակին քսում էին սև մուրը, դնում քարի վրայ, մի թերթ թուղթ քաշում երեսին և պտուտակով վերևից սեղմում բարձր: Փորագրւածը տպում էր թղթի վրայ:

Այսպէս տպում էին գրքի իւրաքանչիւր երեսից սրոշ օրինակներ և իրար միացնելով՝ կազմում գրքեր: Ինքը Գուտենբերգը այս ձևով մի փոքրիկ քերականութիւն արւեց:

Տպագրութեան այս նոր ձևը, ճիշտ է, աւելի հեշտ էր, քան ձեռքով արտագրելը, բայց նա ևս ուներ իր խոշոր անյարմարութիւնները: Գրքի իւրաքանչիւր երեսի

համար հարկաւոր էր փորագրել մի տախտակ, որը ուրիշ որևէ գրքի համար այլևս պէտք չէր գալու: Մի գիրք տպելու համար հարկաւոր էր բազմաթիւ այգւլիսի տախտակներ փորագրել, որ շատ դժւար էր, մեծ ծախսեր ու երկար ժամանակ էր պահանջում:

II.

Գուտենբերգն առաջինն էր, որ հասկացաւ տպագրելու այդ ձևի անյարմարութիւնը և իր ամբողջ կեանքը մաշեց նրան բարեփոխելու համար: Երկար փորձերից ու զիտողութիւններից յետոյ նրա մէջ յղաջաւ մի փայլուն միտք. փոխանակ տախտակներ փորագրելու, որոնք միայն մի գրքի համար էին պիտանի, շինել առանձին տառեր փայտից կամ մետաղից: Այդ շարժական տառերը մէկմէկու մօտ շարելով, կազմել բառեր, տողեր, ամբողջ երեսներ: Իւրաքանչիւր շարւած երեսին մուր քսել և նրանից տպել բազմաթիւ օրինակ-

ներ: Տպելուց յետոյ ցրել տառերը և դասաւորել ջոկ արկղիկներում. ա-երը մի տեղ, բ-երը մի ուրիշ տեղ և այլն: Պարզ է, որ այս ձևը անհամեմատ աւելի հեշտ էր և արժան, որովհետև այլևս կարիք չըկար հարիւրաւոր տախտակներ փորագրել մի գիրք տպագրելու համար, այլ հարկաւոր էր միեւնոյն տառից շատ օրինակներ ունենալ և նրանցով տպագրել ամեն տեսակ գրքեր:

Շարժական տառերի այս խելօք գիւտը պատկանում է Յովհաննէս Գուտենբերգին:

III.

Գուտենբերգը ծնւել է գերմանական Մայնց քաղաքում 1400 թ: Նա մի աղքատ, բայց նշանաւոր ընտանիքի զաւակ էր: Երիտասարդ հասակում նա շատ ճանաչարհորդեց, ուսում առաւ, արհեստներ սովորեց: Նրա սրտից արիւն էր հոսում, երբ գիտում էր իրան շրջապատող թանձր տգիտութիւնը և ամեն ջանք գործ դնում հեշտացնելու տպագրութեան գործը, որը մեծ դարկ կրտար լուսաւորութեանը:

Վերագառնալով հայրենիք, նա իր ընտանիքով տեղափոխւեց 1437 թւին Ստրաստըրդ քաղաքը, ուր և սկսեց տպագրութեան առաջին փորձերը:

Այս մեծ գործի համար նա զոհեց իր ժամանակը, իր ընդունակութիւնները, իր միջոցները և վերջապէս հասաւ նստատակին: Նա ոչ միայն հնարեց տպագրութեան նոր արհեստը, այլև անձամբ աշխատում էր տառեր էր ձուլում, ներկ պատրաստում, մեքենաներ շինում:

Այս մեծ գիւտը շուտով տարածւեց ամեն տեղ: Բացւեցին նոր տպարաններ, տպւեցին հազարաւոր գրքեր: Գուտենբերգի անունը հռչակւեց: Անցել է այդ դէպքից 500 տարի և մինչև օրս էլ ամենքը երախտագիտական զգացմունքով յիշում են նրան:

Գերմանացիք նրա համար արձան կանգնեցրին Մայնց քաղաքում:

99. ՊԱՆԴՈՒԽՏ ԱՌ ԿՌՈՒՆԿՆ

Կռննկ, ուստի՞ կուգոս, ծառայ եմ ձայնիդ. Կռննկ, մեր աշխարհէն խապրիկ մի չունիս. Մի վագեր՝ երամիդ շուտով կըհասնիս. Կռննկ, մեր աշխարհէն խապրիկ մի չունիս:

Թողեր եմ ու եկեր եմ մըլքերս ու այգիս, Քանի որ անի կանեմ, կըքաղւի հողիս. Կռննկ, պահ մի կացիր, ձայնիկդ ի հողիս. Կռննկ, մեր աշխարհէն խապրիկ մի չունիս:

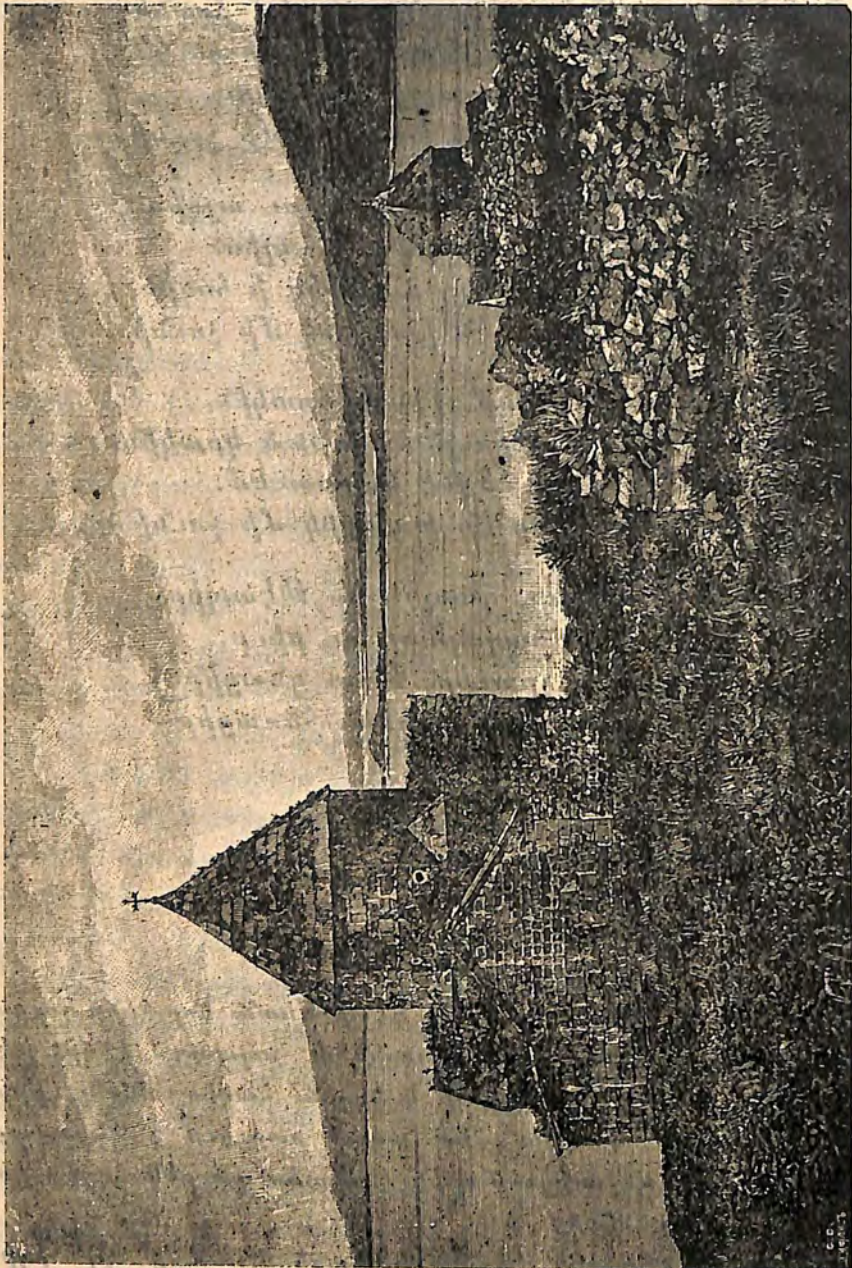
Ո՛չ ըզլուր օրն գիտեմ, ո՛չ ըզկիրակին, Զարկած է գիս շամփուրն, բըռնած կրակին. Այրիլս չեմ հողար, ձեզնէ կարօտ եմ. Կռննկ, մեր աշխարհէն խապրիկ մի չունիս:

Աշունն է մօտեցեր, գնալու ես Թէտպիր, Երամ ես ժողվեր հազարներ ու բիւր, Ինձ պատասխան չըտւիր, էլար գնացիր. Կռննկ, մեր աշխարհէն զընա, հեռացիր:

✓ 100. ԴԷՊԻ ՍԵՒԱՆ

Օգոստոս ամսին դնում էինք դէպի Սևան: Նոր էինք դուրս եկել Սէմեօնովկա գիւղից և սրտատրոփ սպասում էինք, թէ երբ պէտք է երևայ Սևանի լիճը և կղզին: Հազիւ անցել էինք չորս-հինգ վերստ և ահա մեր առաջ բացւում է Գեղամայ չքնաղ լիճը. նրա մէջ տեղում սկին է տալիս փոքրիկ կղզին իր հինաւուրց մատուռներով:

Տեսարանը գեղեցիկ է: Քանի մօտենում ենք Զիրուխի հայկական գիւղին, այնքան լիճը դառնում է հրապուրիչ: Մեր աչքերի առաջ տարածւում է նա իր ամբողջ մեծութեամբ:

Սևանայ վանքը:

Լճի Հիւսիս-Արևելեան կողմում ձգւում է Գեղամայ սիրուն լեռնաշղթան, իսկ Հարաւ-Արևմուտքում սանդխտաձև բարձրանում են մեծ ու փոքր բլուրներ, որոնք Գեղամայ լեռների հետ կարծես շուրջպարի բռնած՝ փայփայում են նազելի լիճը:

Չիրուխլի դիւղից սկսած ճանապարհը հետզհետէ ցածրանալով անցնում է լճի ափերով. աջ ու ձախ ձգւող խոտաւէտ դաշտերով ճանապարհը տանում է մինչև Յամաքաբերդ գիւղը, որ վանքի սեպհակաճուղիքներն է և գտնւում է կղզու դէմը:

Դեռ ևս Յամաքաբերդ չընասած, մենք ցած իջանք կառքից լճի ափին, այն սովորական տեղում, որտեղից ճանապարհորդները մակոյկով գնում են կղզին: Որպէսզի Սևանի կղզուց մեզ նկատեն և մակոյկ ուղարկեն, մենք սկսեցինք աղաղակել և թաշկիւնակներով ու հովանոցներով նշաններ տալ: Բայց իզուր... Անցաւ մի ամբողջ ժամ և կղզուց ոչ ոք չեկաւ: Յետոյ միայն իմացանք, որ վանական մակոյկը չորս ծառաներով գնացել է Յամաքաբերդ մթերքներ բերելու և հեռւից նկատելով մեզ, կամաց-կամաց մօտենում է դէպի մեր կողմը: Տեղաւորելով մակոյկի մէջ, մենք ճանապարհ ընկանք: Բարեբաղդաբար շուրջ խաղաղ էր և մենք յաջողութեամբ հասանք կղզին, որը գտնւում է լճի հիւսիսային մասում, ափից մէկուկէս վերստ հեռու:

II.

Կղզին ձգւում է արևելքից դէպի արևմուտք: Ափերից սկսած նա բարձրանում է և ստանում է կիսաաղեղի ձև: Ստորոտից մինչև գագաթը մօտաւորապէս 50 սաժէն է:

Կղզու ամենաբարձր մասում գտնւում են ս. Կարապետի մատուռը և մի քանդակ եկեղեցի: Նրանց կողքին կան հին շէնքերի հետքեր: Նեպրեւում, փոքրիկ հարթութեան վրայ գտնւում է ս. Աստուածածին եկեղեցին: Այս եկեղեցու շուրջը ձգւում են Վանահայր եպիսկոպոսի համեստ սենեակները, գրադարանը, թանգարանը, հին սեղանատուներ, որ այժմ գործածական չէ, միաբանների խցերը և մի սիրուն շէնք, որ կառուցւած է իբրև դպրոց, բայց այդ նպատակին չի ծառայում: Ներկայումս Սևանի միաբանութեան մէջ մտնում են մի

եզիակոպոս, հինգ վարդապետ, երկու դպիր, երեք մանուէսի
և ծառաներ,—ընդամենը երեսուն հոգի:

Այս մարդիկ հաւաքել են Սևանի կղզին ճգնելու համար:

Սահայն հնումը Սևանի կղզին միայն ճգնարան չէ եղել.
նա միաժամանակ ծառայել է իբրև անասիկ բերդ նոր-քրիստո-
նէական հաւատը և հաւատացեալներին պաշտպանելու համար:

Փոքրիկ, ամայի կղզի: Բայց որպիսի պատմական անցքերի
է վկայ եղել նա: Դեռևս կռապաշտական շրջանում Սևանը
եղել է կրօնական վայր: Աւանդութեան ասելով՝ Գրիգոր Լու-
սաւորիչը կործանել է մեհեանները և նրանց տեղ շինել է ս.
կարապետի վանքը: Այժմեան աւերակների մէջ կայ մի խաչ-
քար, որ ըստ աւանդութեան Գրիգոր Լուսաւորիչն է օծել:

Մայիսին ու յունիսին կղզու մի փոքրիկ մասը ծածկուած
է գոյնգոյն ծաղիկներով ու խոտերով, իսկ մնացած մասը
լերկ է ու ամայի: Շատ գեղեցիկ տեսարան է ներկայացնում
լիճը այս միակ ապառաժոտ կղզու բարձրունքից: Պարզ, վճիտ,
կապոյտ ալիքները զարնւում են կղզու կողերին և մի տխուր
վնշ, վիշ արձակում:

Երկու օր վայելելով վանքի միաբանութեան հիւրասիրու-
թիւնը, մենք հեռացանք կղզուց:

101. ՀԷՅ ՊԱՐՈՆՆԵՐ

Յով. Թումանեան

Հէյ պարոններ, ականջ արէք
Թափառական աշուղին,
Սիրուն տիկնայք, ջահել տղերք,
Լաւ ուշք դրէք իմ խաղին:

Մենք ամենքս հիւր ենք կեանքում
Մեր ծննդեան փուռ օրից,
Հերթով գալիս անց ենք կենում
էս անցաւոր աշխարհից:

Դիտեցէք այս պատկերը, պատմեցէք, թէ ով ի՞նչ է անում
և նոյնը գրի առէք:

Անց են կենում սէր ու խնդում,
 Գեղեցկութիւն, գանձ ու գան,
 Մահը մերն է, մենք մահինը,
 Մարդու գործն է միշտ անմահ:

Գործն է անմահ, լաւ իմացէք,
 Որ խօսում է զարէզար,
 Էրնէկ նրան, որ իր գործով
 Կապրի անվերջ, անդադար:

102 ՄԻ ՊԱՏԿԵՐ ՌՈՒՍ-
 ԹՈՒՐԿԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՅ

Ըստ Բաֆֆու

1877 թւի Մայիս ամիսը վերջանում էր: Ազգակալ գաշտերից մէկի վրայ մի բանակ էր երևում՝ բազմաթիւ վրաններից բաղկացած: Մէջ տեղը կար մի ընդարձակ հրապարակ, ուր շարժում էին զինւած տղամարդիկ: Նրանց ամեն մէկ շարժումը ցոյց էր տալիս, որ մի սարսափելի պատերազմի են պատրաստուում: Մի քանի մարդ զլիւաւոր վրանի առջև թամբերը իրար վրայ դարսելով, կազմեցին մի ամբիոն: Մի պատկառելի ծերունի բարձրացաւ նրա վրայ: Ծերունին և բարձր հոգևորական էր և զօրավար. — նա Շէյխն էր: Նա իր ձեռքում բռնած ունէր կարմիր դրօշակ:

Շէյխն իր քարոզն սկսեց օրհնութիւններով: Յաճախ արտասանում էր Ալլահի, Մահմէտի և նրա յաջորդների անունները: Ապա սկսեց քաջալերել այսպէս.

«Միրելի որդիներս, մեծ մարգարէն՝ Մահմէտը կոչում է ձեզ մի սուրբ գործի համար. կոչում է ձեզ պատերազմել իր կրօնի թշնամիների, քրիստոնեաների հետ»:

«Երկիւզը և կասկածը թող հեռու լինեն ձեր սրտից: Տէրը

75 *Հին օրհնութիւն. Յով. Թումանեան	144
76 Երասխի վրայով. Վ. Փափազեան	145
Շարադրական պատկեր «ժովային կինգանիներ»:	149
77 Դէպի փոքր Մասիսի գագաթը. բժ. Լ. Տիգրանեան	150
78 Հայ ուխտաւորին. Յովհ. Թումանեան...	153
79 Իմաստուն Զուլհակը. Գ. Վ. Սրբանձահան	154
80 Միրելի Արշակ. ձեռագիր նամակ (նախագաս. տեսակներ)	155
81 Դէպի Չանգլւայ լիճը. Թ. Խղամալեան	157
82 Սեանի վրայ. Յար. Թումանեան	161
83 Բորինդոնը ծովի վրայ. ըստ Ս. Թառայեանի	»
84 Կալանաւոր և ազատ. Լ. Մանէլեան...	165
85 Ինչպէս են մարդիկ թաշում օգի միջով...	»
86 *Փարսան երգերից. Հ. Մազմանեան...	167
87 Վեզուվը. Ա. Ահարոնեան	»
88 Աղտոսին Անուոյ աւերակներում. Ս. Արովեան	170

89 *Ո՛ւր ես հայ բլրուլ. Ա. Ծատուրեան.	174
90 Ս. Սահակ, Թ. Խղամալեան	»
91 *Լուսաւորչի կանթեղը. Յովհ. Թումանեան	176
92 Մեսրոպ Մաշտոց և հայ տառերի գիւտը. Թ. Խղամալեան	177
93 *Ծեր ուսեմին, Յ. Պետրոսեան	180
94 Օշական. Թ. Խղամալեան	181
95 *Տեսնում եմ. Աւիս	182
96 Վարդանանց պատերազմը. Թ. Խղամալեան	183
97 *Ծիծեռնակ. Դոդոխեան	185
98 Յովհաննէս Գուպենբերգը և տպագրութեան գիւտը. Թ. Խղամալեան	186
99 *Պանդուխտ առ կռուին.	189
100 Դէպի Սեան, Թ. Խղամալեան	»
101 *Հէյ պարոններ, Յովհ. Թումանեան	192
Շարադրակ. պատկեր «աշուղ»	193
102 Մի պատկեր Ռուս-Թուրքական պատերազմից. ըստ Բաֆֆու	194

72. *Acta synodalia* 144
 73. *Acta synodalia* 145
 74. *Acta synodalia* 146
 75. *Acta synodalia* 147
 76. *Acta synodalia* 148
 77. *Acta synodalia* 149
 78. *Acta synodalia* 150
 79. *Acta synodalia* 151
 80. *Acta synodalia* 152
 81. *Acta synodalia* 153
 82. *Acta synodalia* 154
 83. *Acta synodalia* 155
 84. *Acta synodalia* 156
 85. *Acta synodalia* 157
 86. *Acta synodalia* 158
 87. *Acta synodalia* 159
 88. *Acta synodalia* 160
 89. *Acta synodalia* 161
 90. *Acta synodalia* 162
 91. *Acta synodalia* 163
 92. *Acta synodalia* 164
 93. *Acta synodalia* 165
 94. *Acta synodalia* 166
 95. *Acta synodalia* 167
 96. *Acta synodalia* 168
 97. *Acta synodalia* 169
 98. *Acta synodalia* 170
 99. *Acta synodalia* 171
 100. *Acta synodalia* 172
 101. *Acta synodalia* 173
 102. *Acta synodalia* 174
 103. *Acta synodalia* 175
 104. *Acta synodalia* 176
 105. *Acta synodalia* 177
 106. *Acta synodalia* 178
 107. *Acta synodalia* 179
 108. *Acta synodalia* 180
 109. *Acta synodalia* 181
 110. *Acta synodalia* 182
 111. *Acta synodalia* 183
 112. *Acta synodalia* 184
 113. *Acta synodalia* 185
 114. *Acta synodalia* 186
 115. *Acta synodalia* 187
 116. *Acta synodalia* 188
 117. *Acta synodalia* 189
 118. *Acta synodalia* 190
 119. *Acta synodalia* 191
 120. *Acta synodalia* 192
 121. *Acta synodalia* 193
 122. *Acta synodalia* 194
 123. *Acta synodalia* 195
 124. *Acta synodalia* 196
 125. *Acta synodalia* 197
 126. *Acta synodalia* 198
 127. *Acta synodalia* 199
 128. *Acta synodalia* 200

0

2015

3704

Հայաստանի Ազգային գրադարան

NL0439480

1. ԿԱՅԾԵՐ Ա. տարի պատկերագարդ . . .
2. ԿԱՅԾԵՐ Բ. » » . . .
3. ԿԱՅԾԵՐ Գ. » » . . .
4. ԿԱՅԾԵՐ Դ. » » . . .
5. ԿԱՅԾԵՐ Ե. » » . . .

Պատրաստում է «ԿԱՅԾԵՐ»-ի 2. տարին

Վաճառում է հովհաննիս Բարսեղյանի գրող
 անվանումը և Ալեքսանդրոպոլսի կազմողներին

ԳՈՒՐԱՐՈՎ ԳՆՈՂՆԵՐԻՆ ԼԻՆՈՒՐ Ե ԶԶՈՐ ԶԵՂ

Մեր հասցեն՝ Александрополь, учителю Геворку Микае
 Больш. Слобод. № 42.